

ТУРА СУЛАЙМОН

ТҮЙБОШИ

Ҳикоя, очерк, публицистика

Ғафур Ғулом номидаги
Адабиёт ва санъат нашриёти
Тошкент — 1977

Сулаймон Тўра.

Тўйбоши. Ҳикоя, очерк, публицистика. Т., Адабиёт ва санъат нашриёти, 1977. ©

124 б.

Шоир Тўра Сулаймоннинг ҳикоя, очерк ва публицистик мақолаларидан иборат «Тўйбоши» тўпламида Сирдарё воҳа сени бўстонга айлантираётган кишиларнинг тақдирин ва тадбирлари, кечмиш ва кечирмишлари, орзу-ўйлари ўз аксини топган. Шунингдек, замонамизнинг етакчи ёзувчилари Чинги Айтматов, Миртемир, Зулфия ижодлари халқ тилида, халқ услубида ихчам ҳолда таҳлил қилиниб, шоирнинг баҳор ва борлиқ ҳақидаги ўйлари ҳам баён этилган.

Сулайман Тура. Запевала.

Ўз

С $\frac{70303-39}{352 (06)-77}$ 16-77

© Гафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти
1977 й.

АРМОН

У бировни кутар беқарор...

Зулфия

- Қўркам келинчаклик муборак!
- Улкан уйнинг бекалиги қутлуғ!
- Босган изинг беҳазон бўлсин!

Новвот бу уйга келин бўлиб тушганида бахтидан ҳам, боғбонидан ҳам шодмон эди. Биргина у эмас, унинг йигитлар ҳақида сирли, сеҳрли сўйлашадиган дугоналари, туққан-туғишганлари ҳам шодмон эдилар. Худди аввалдан келишиб қўйилгандай, келин-куёв ҳақида барчанинг гапи ҳам бир ердан чиққан эди:

- Булар бир-бирига бунча муносиб!
- Киройи куёв-келин бўлса шундай бўлса! Ёмон кўздан сақласин!

Бу орада қизнинг ота-онаси қанча одамларга ёмон кўринмади! Қиз битта. Совчи мингта. Қай бирининг кўнглини олсин. Қизнинг ўзи нима дейди. Унинг ё кўнгил бериб қўйган, ё кўнглидан ўтказиб қўйган йигити бордир. Қизни қай бир донишманд қамалда турган оҳуга ўхшатган экан. Уни ҳар кимнинг оғинси, овлагиси келади.

У бўлди-бу бўлди, Новвотга чамандай Қўркам келинчаклик, Бобога танқис ҳамда тў-

кис куёвлик насиб қилди. Бобо — ёқадаги кундуз бўлди. Новвот — осмондаги юлдуз бўлди. Кўҳна китобларда битилганидай: мисоли икки танда бир жону бир сийнада икки юрак.

Куёв билан келиннинг кўзларига олам ҳам, одамлар ҳам гўзал бўлиб кўринади. Дунёдаги ҳамма нарсалар бедарддай, бегарддай бўлиб туюлади. Тоғлар ҳам, тошлар ҳам, ўру қирлар ҳам гуллар билан, чечаклар билан қоплангандай. Юлдузлар ҳам буларга ё ҳавас қилибми, ё ҳасад қилибми, ҳар қалай, сал берироқ сурилгандай. Таъблари тиниқ, табиатлари тиниқ. Кўнгиллари равшан. Дилда зарра армон, тариқча ҳасрат йўқ. Янги рўзғор, янги ташвиш, янги таманнолар. Улар учун ҳамма нарса янги, ҳамма нарса қайта ёшаргандай, қайта дунёга келгандай.

Олам гўзаллиги оиладан бошланади. Оила ободлиги эса боладан. Янги оилада янги жон, янги меҳмон дунёга келди.

Ман-ман деган келинни бешик устида сина, дебдилар. Келин синалиб ҳам бўлди. Сийи ҳам жойида. Сифати ҳам жойида. Иффат-икромидан, хизматидан қайнаси рози. Қайнатаси зиёда хурсанд.

Бундан неча замонлар бурун бир хотин илонга жерик бўлибди. Чор-ночор, топиб келибдилар. Ҳалиги хотин илонни қандай еса шундай еб, ўғил кўрибди. Уғли эр етиб, мамлакатга подшо бўлибди. Халойиқнинг бошига оғир кулфатлар солибди. Гитлер деган қонхўрнинг онаси нимага бош қоронғу бўлгани, нима егани номаълум. Бироқ, аслида у одам эмас, илон тукқани, Гитлернинг илон бўлиб туғилгани, унинг бир мамлакат эмас, қанча

мамлакат халқларининг бошига не мусибатли кунларни солгани оламга ҳам, одамларга ҳам ойдай равшан. Одам Отадан Ҳотамгача, Ҳотамдан шу дамгача бундай катта уруш, бундай катта қирон бўлиб, дарёлар бунчалик қонга тўлиб-тошиб оққанини ҳам ҳеч ким эслай олмайди. Она боладан, қумрилар гулзоридан айрилди. Ҳали кичик чилласи чиқиб улгурмаган келипчаклар чимилдиқ ичида қола берди. Болалар ўксиганича, бобойлар ўкинганича қола берди. Ҳали бир-бирининг дийдорига, меҳру муҳаббатларига тўйиб улгурмасдан, келин билан куёвнинг йўллари ҳам, тақдирлари ҳам айри тушди.

Энди улар учун ер қаттиқлашгандай. Осмон йироқлашгандай. Юлдузлар хиралашгандай. Еру кўк қоронғилашгандай. Кўк юзини кўланка қоплагандай. Ой тугилгандай, кун куйгандай. Муҳаббат қанча кучли бўлса, машаққати шунча кўп бўлади. Булар бир-бирини бунчалик севиб, бир-бирига бунчалик суяниб, бир-бирига бунчалик сифинмаганларида, ораларига бунчалик ялмоғиз айрилиқ тушмасмиди. Новвот ана шуларни ўйлаб-ўйлаб, армон қилади. Ўйга толади. Қўлидаги қизи ҳали тўққиз ойлик. Оламнинг қонга бўялиб ётганини, қишлоқлардан қут кўтарилиб, шаҳарларнинг барбод бўлаётганини ҳали у қайдан билсин. У ҳозирча фақат сийна сутигагина зор. Она табиат уни ана шундан ҳам айирмаса бўлгани... Қай бир ерларда бу тенги гўдакларнинг онаси хўрланмоқда, отаси жон олиб, жон бермоқда. Буларни у ҳали қайдан билсин...

Ботир халқи жангу жадалда, уй бекалари қора кунларда, дўст киши оғир дамларда

билинади. Новвот уйда уй ишини, далада дала ишини қилиб, беминнат хизмати билан қайнана, қайнатасининг олқишини олиб юргандан юра берди. Қўли косов, сочи супурги. Уйда қуроқчилик қилса, далада ўроқчилик қилади. Бировни қўлига қаратса қаратди. Бировнинг қўлига қарамади. Узгаларни йўлига қаратса қаратди. Узгаларнинг йўлига қарамади. Тирик жон. Тирикчилик керак. Бу ерларда иш қизигани сайин, жанггоҳларда уруш авжига чиқмоқда. Куннинг ўтиши ойдай оғир, йилдай узоқ. Бировдан хат келса, бировлардан қорахат келиб турибди. Ҳафтада бўлмаса ҳам ой аро қай бир оилаларда аза очиш бўлса, қай бир хонадонларда қора ташлаш. Йил бошидан кўра йил оши кўп.

Майдонга калтак кўтариб кирган душман чўқморга дучор бўлди. Золимнинг туби тўзди, дегандай бир туби тўзмади. Тожи билан тахти тўзди. Бахти, саодати тўзди. Ҳам саботли, ҳам салобатли саллотларимиз эрлигини, шерлигини бутун дунёга кўз-кўз қилиб, ота юртларига, олтин қишлоқларига ҳам қайтдилар. Бировлар бир оёқда келди. Бировлар қўлтиқтаёқда келди. Қиз-келинчакларнинг сурмайи сулаймон, мушки тотор, мушки анбар отлиқ пардоз-андозлари, ойна халталари қайта бошдан ишга тушди.

Бироқ бирлардан ҳамон на хат бор, на хабар. Новвотнинг сабрсизлик билан кутган кишидан ҳамон дарак йўқ. Новвот кун сайин қалтираб, қақшашга тушади. Хаёлида суюкли умр йўлдоши бугун келмаса ҳам эртага келадигандай, йўлларига қарайди. Қара-

ганда ҳам интизорлик билан қарайди. Бироқ орадан ойлар, йиллар ўтиб боради. Энди кун сайин, соат сайин қавму қариндошларининг, қайни-қайнаталарининг, борингки, ҳам дўст, ҳам душманнинг кўзи Новвотда, Новвотнинг кўзи эса ҳамон йўлда.

Орадан бир йил эмас, ўн йил эмас, бир неча йиллар ўтиб боради. Қўлида қолган қизи — Анорой бирда йиғлаб, бирда сиқтаб, бўйига ҳам тўлди. Онаси ҳозиргача Анорой билан овуниб келди. Совчи кетидан совчи келиб турибди. Ҳадемай яккаю ёлғиз қизини ҳам узатади. Сўнг кимга овунади?

Аноройни узатдилар ҳам. Энди ҳамманинг кўзи Новвотда. Новвотнинг кўзи эса ҳамон йўлда. Туну кун хаёлида Бобо. Эшик, дарвозани тарақлатиб, бугун, бугун бўлмаса ҳам эртага келиб қолгудай. Ҳовлиларида тўй тўйга, қўшиқ ўланга уланиб кетадигандай.

У кимнидир кутади,
Кимдир уни кутади.
Кута-кута ўзини,
Дунёни унутади...

Бобонинг келишини кута-кута кўзлари тўрт бўлдилар. Сочга ҳам бирон-сирон қиров кўндилар. Ўтганлар ёлғизликни ярим девоналикка тенглабдилар. Бироқ Новвотни қайтил, қай оғиз билан ёлғиз деб бўлади? У билан фақат оғайни-уруғлари эмас, балки бутун ҳамқишлоқлари ҳамнафас, ҳамдард. Сўз-

га чалинмади. Гапга чалинмади. Ўзининг ҳам, қавму қариндошларининг ҳам шаънига, шавкатига зарра доғ туширмади.

Унга:

— Сабрингга балли. Садоқатингга балли. Шунча кутганинг етмасми? Бу биргина сенинг бошингга тушган савдомидир? Бу ишинг ҳаққа ҳам эпмас, ноҳаққа ҳам эпмас. Энди бизнинг ҳам айтганимизга уна. Ёлғизлик бир олога ярашган. Рўзғор қил,— дегувчилар оз бўлдимми? Кўп бўлди. Шунда ҳам зарра иккиланмади. Беҳуда хаёлларга бормади. Бобонинг ёқиб кетган чироғини сўндиришни ўзи учун ор деб билди. Ҳамон ҳамманинг кўзи унда. Унинг кўзи йўлда.

• • •

Фон ҳолатига ончидан қошиб келаётган оқ дини напасида анёл ором олгандай бўлдим. Бу «меннинг умрим эди»,— деган экан бир дошиманд. Шу шекилли, энди Новвот кўркам қиз, дурқун келинчак эмас, юзларига бирон-сирон ажин тушган, сочларига оқ оралаган, умр йўлдошининг йўлларига қарай бериб, кўзлари толган Новвот опа. Энди одамларнинг кўзи унда бўлмаса ҳам, унинг кўзи ҳамон йўлда.

У кимнидир кутади,
Кимдир уни кутади...

Поввот опа кутишдан кўра унутиш қийин бўлган умр йўлдоши Бобо Қуттиевнинг қутлуг хотираси йўлидаги саргузаштларини йиғлаб-сиқтаб бизга сўйлаб беради:

— Аноройни узатганимдан сўнг укаларимдан бири олти ойлик Жўрабойни менинг тарбиямга топширди. Ҳали эс-ҳушини танимаган боламасми, илон чаққандай чириллаб йиғлайди. Унга қўшилиб мен йиғлайман. Ҳали кўкракдан чиқмаган боламасми, кўникиши қийин бўлди. Эликиши қийин бўлди. Бора-бора мендан айрилмайдиган, ўз уйларига борса, бир кундан зиёд туролмайдиган бўлиб қолди. Жўрабой ҳозир ҳарбий хизматда. Яхшимдан қолган ёлғизгина ёмоним — Анорой менга ўхшаб бебахт бўлмади. Ҳозир у тўққиз боланинг онаси. Ҳеч ками йўқ. Шунга минг қатла шукур қилиб, шукрона келтираман. Шунинг бахтини, иқболини ўзимнинг бахтим, ўзимнинг иқболим, деб биламан. Менинг бошимга тушган кун унинг наслига, насабига насиб қилмасин. Табиатдан бирдан-бир сўраганим ҳам шу. Ота дийдорига тўймай ўсди. Лекин қўлимдан келганича отасизлигини, боғсизлиги, боғбонсизлигини билдирмай ўсирдим. Одам бўлиб, бировга оғирлигимни туширмадим. Бор кучим икки кўзимга етиб, йиғлаб-сиқтаб ўтирмадим. Беминнат меҳнатимдан қолмадим. Ҳеч кимга юзимни солиб сарғаймадим. Бошқаларга нафим тегса тегди, наҳсим тегмади. Дунёда фақат биргина армоним бор. Бу армоним ушалмагунча умр бўйи кўнглимда армон, кўксимда доғ. Бу — ожизликнинг, нотавонликнинг белгиси эмас. Буни бошидан ўтганлар билади. Ҳар нечук бу гапимга ким қандай тушунади. Гап ана шунда.

Тўй кунларида ҳам, аза кунларида ҳам ҳаммиша кўзимда ёш, кўнглимда ўкинч. Ярам янгилангандай бўла беради. Эшикдан кириб келишлари, кулиб туришлари кўз олдимга кела беради. Ё бўлмаса ҳарбий кийимда эшикдан кундай кулиб кириб келгандай бўла беради. Яхши кунда ҳам, ёмон кунда ҳам эсламаслигимнинг чораси йўқ. Бу ҳолни ҳам фақат бошидан ўтганлар билади.

У кимнидир кутади,
Кимдир уни кутади...

Фориш

БИР ЧИРПИТ ҚИМИЗ УСТИДАГИ ГАП

Чўлласанг чўпонга бор, дейдилар. Бироқ мен бу ерга чўллаб ҳам келганим йўқ, кўллаб ҳам келганим йўқ. Мен бу ернинг кишилари тугул тупроқ-тошларини, дарё, булоқ сувларини кўзларимга Сурмайи Сулаймон қилиб суртгали келганман. Жонимга туташ таниш, бетаниш — ҳаммасини бирдай соғиниб келганман. Сабаби, бу ер киндик қоним тўкилиб, болалигим кечган қутлуғ гўша.

Бу гал йўлим «Тангатопди» қишлоғига тушди. Қишлоқ аҳлининг ота касби қадимдан чорвачилик. Ҳозир ҳам. Бу касб «Тангатопди»ликларнинг қон-қонига, жон-жонига сингиб кетганлиги уларнинг исму шарифларидан ҳам билиниб туради: Отақўзи, Шерқўзи, Қўзибоқар, Йилқибой, Тонабой, Чўлпон (Чўлпон юлдузи аслида чўпоннинг қизи бўлган эмасми!), Ҳулқар, Марол...

Бекорчига кўчган эрмак дегандай, менинг ишим қарияларни сўзга тутиб, гап «ўғирлаш».

Тўланбой ога билан «Қизқочди» қиясида ҳангома қилиб ўтирибмиз. Уртада бир чирпит қўлбола қимиз. Оғанинг қўлида бобо-камонларидан мерос қолиб келаётган дўмбира.

Не очлик, не тўқликларни, не хўрлик, не зўрликларни ўз бошидан кечирган бу соз оғанинг бирдан-бир овунчоғи. Толиққан кезларида тиринглатиб таскин топади. Суюнган чоғларида эса бармоқларининг ўз-ўзидан ишга тушиб кетганини ўзи ҳам сезмай қолади. Алҳол, қимиз сузмоқлик мендан бўлди. Ўз одатига кўра дўмбира чертиб, сўйламоқ Тўланбой оғадан бўлди.

I

Яширмайман: эшигини эл, туйнугини ел очган бойнинг боласи эдим. Яхшини ёмондан айирадиган кезларим эди. Отам қирқ ёшнинг устида ўн олти ёшга тўлиб-тўлмаган бир қизга уйланди. Тўй деганинг ундан, тантана деганинг бундан катта бўлди. Бой ўлса қолиш йўқ, камбағал ўлса бориш йўқ, дегандай, тўйга айтилган ҳам, айтилмаган ҳам келди. Ёр онамининг уруг-аймоқлари келмади. Шуну, онамиздан қут, дастурхонимиздан баракка кўтарилди. Шу кунгача бойвачча саналиб, меҳмонхоналарнинг тўрини эгаллаб келган онам шўрлик ўз уйига ўзи сиғинди бўлди-қолди. Тоғамлар билан борди-келдимиз ҳам таққа тўхтади. Ой чиқса ҳам тўқалга чиқадиган, кун чиқса ҳам тўқалга чиқадиган бўлиб қолди. Онам шўрликнинг бирдан-бир таянчи ҳам, қувончи ҳам мен. Мен эса ўйин боласиман. Қорним тўқ вақтида шодман, оч вақти ношодман. Отамнинг дами баланд, пичоғи қуйруқ устида. Бошқа томонларни билмайман. Бахмал бўйида етим ундан кўп, есир бундан кўп. Йўқсилнинг ҳисобига бир яратганининг ўзи етмаса, бандаси етмайди. Бойли-

гимизни ҳисобга олмаганда онам билан мен ҳам шуларнинг биримиз. Уларнинг усти ямоқ бўлса, бизнинг кўнглимиз ямоқ. Кунда еган суқ бўлар, ойда еган тўқ бўлар деганларидай, уларнинг қоринлари оч бўлиши мумкин. Бизнинг эса кўзимиз оч. Кўнглимиз ўксик. Бошқа хонадонларда бир бурда нонни биргаликда баҳам кўришар. Бизнинг эса, бир бурда нон тугул бир мамлакатни ямламай ютиб юборгудай шаштимиз бор. Яхшиликка кўринсин. Уйимиз ҳар куни уришли. Ошимиз заҳар, нонимиз заҳм. Уят бўлса ҳам айтай: кундошлар ўртасида кун ора тўшак талашув. Мерос талашув. Бир кун уриш бўлган жойдан қирқ кун файз кўтариларкан. Бизнинг уйдан файз ҳам, барака ҳам бирваракайига кўтарилди-қўйди. Менинг ҳам бора-бора отамдан меҳрим совий борди. Тўқал болалик бўлгандан сўнг уйнинг тўри ҳам, қазноқ билан туя сандиқларнинг калити ҳам ўшанда турадиган бўлди. Онам ёзуғликка теккан нарсалар хорлик билан зорлик бўлди. Қўлидан нима ҳам келсин. Даъвогари қозийи калоннинг ўзи. Арзи ҳол айтадиган Олло қайда, гап қайда. Онам бир куни менга маслаҳат солди:

— Бу ерда энди менинг сийим ҳам битди. Сифатим ҳам битди. Энди мен тоғанлардан бирининг қўлига борай. Бошга тушганни кўраман. Сенинг ҳам эсинг кириб қолди. Ҳафтада бўлмаса ҳам ой сайин бориб тур.

Бу гапини тугатар-тугатмас онам йиғлади. Қўшилиб мен ҳам йиғладим. Йиғладик. Сиқилиб йиғладик. Уввос тортиб йиғладик.

Бу гапларнинг ҳаммасидан туячи қўшнимиз — Нортўйлоқ бобо хабардор. У киши

онамга қўлидан келган маслаҳатини берди.

— Қул қутурса қудуққа ўтиради. Бой қутурса хотин устига хотин олади. Азалдан шундай. Сенинг бўйдан, бастдан, тирикчиликдан каминг йўқ эди. Кўрса кўргудай, кўнгил тўлгудай кўркинг бор эди. Шерикли ошга ит тўймас. Ҳалол ошингга ит тегди. Энди сен у қиламан, бу қиламан, деб уриниб юрма. Чиллалик боланинг жойи бошқа. Ўғлини эси кириб қолди. Оғамникига бораман, тоғамникига бораман, деган гапингни қўй. Қаерда бўлсанг ҳам ўз кулба, ўз тўшагингдан қолма. Тиш берган эгам ризқ ҳам беради.

Энди ўйлаб қарасам, онам шўрлик ўта ориятли аёл экан. Оласи ҳақини оламан деб, қозилашиб ҳам юрмади, қарталашиб ҳам юрмади. Талоқ хатини ҳам сўраб ўтирмади. Бир сидраман эғни-бошини олди-да, мени стаклаб бу уйдан чиқди-да, кетди. Даҳмазаси тошини ёрадиган тўйхонадан туз тотмай туриб кетган кишининг кунни бошимизга тушди. Шундай қилиб, яқиндагина борган ери озор бўлиб юрган бойнинг хотини энди кўрксиз, кўримсиз бир кулбанинг эгаси бўлди-қўйди. Бунга онам тугул онамнинг бутун ориятли қариндош-уруғлари куйиб-ёнди. Шуну, онам билан отамлар уруғи ўртасидаги борди-келдилар таққа тўхтади. Онам бировларнинг урчуғини йигиради, каштасини тикади. Қигиз бостиришларига билаклашади. Шундай қилиб, ўлмас кун ўта борди. Бунинг устига элда колхоз, совхоз деган гаплар пайдо бўлди. Мен бу гапларнинг маъносига тук тушунмайман. Саводли кишиларнинг гапига қараганда, колхоз дегани уришган кишилар-

ни яраштириб, ярашган кишиларни кураш-
тириб, юқа-йўқсилларга қарашадиган худо-
жўйи бир кишининг номи бўлса керак, деб
ўйлайман. Далада эшитган гапларимни онам-
га айтиб келаман. Онам ҳам бу гапларнинг
маъносига тушуна бермайди. Орадан кўпам
вақт ўтмай, колхоз деганига ҳам тушуниб
олдик. Бу ўртада овул орасида ўзларини ар-
боб, оқсоқол санаб юрган беш-олти қария
Самарқандга бориб, Йўлдош отага, биз кол-
хоз тузмаймиз, деб арз ҳам қилишибди. Йўл-
дош ота уларга:

— Шунча ердан бекорга овора бўлиб ке-
либсизлар... Сизларга колхозга қўшилсанг
ҳам қўшиласан, қўшилмасанг ҳам қўшиласан,
деган ким? Колхоз дегани коллектив хўжалик
дегани. Коллектив хўжалик дегани мол ҳам,
жон ҳам ўртада бўлади, дегани. Шунинг учун
колхозга қўшилиб, қўшилмаслик ҳар кимнинг
ўз ихтиёрида,— деган жавобни берибди.

Ҳукумат бошлиғи билан гаплашганидан
чоллар ўзида йўқ хурсанд. Йўл-йўлакай бири
колхозга қўшиладиган, бири қўшилмайдиган
бўлиб келишибди. Шундай қилиб, қишлоғи-
мизда «Чорвадор» колхози тузилди. Бироқ,
колхоз дегани бир йил ичида неча бор тузи-
либ, неча бор бузилиб турди. Бу орада биров-
лар қулоқ бўлди. Кимлар таъқиб остига
олинди. Аллакимлар халқ душмани деган
тавқи лаънатга қолди. Айрон ичган қутулиб,
кади ялаганларнинг тутилган кезлари ҳам
бўлди.

У бўлди, бу бўлди, бизга ўхшаш ўксиган,
ўкинганларнинг тоши ўрга юмалайдиган бўл-
ди. Ҳар ким ўз топганини ўртага ташлаб,
колхозга кира бошлади.

— Уз инида қўнғиз ҳам Султон эмиш. Султоним ҳам сен. Сулаймоним ҳам сен. Емай едирдим, киймай кийдирдим. Оталик етим хўр етим. Оналик етим гул етим. Отангдан тирик етим бўлиб қолганингни бировга билдирсам, бировга билдирмай ўстирдим. Энди болалигинг қолмади. Кўпга қўшилиб, эл танийдиган кезинг келди. Сен ҳам колхоз деганига қуруқ қўл қўшилма. Анови тўртта товуғингни сен ҳам ўртага ташла. Борига барака де. Узини билган бор, билмаган бор. Вақти келиб, қай бир оғзига кучи етмаган: «Тўланбой бошда колхозга қуруқ қўл қўшилган эди. Энди қўраси қўйли, ҳамени пулли бўлиб, ҳеч кимга гап бермайди», деб ё юзинга айта солади, ё орқаворатдан гап қилади.

Онамнинг бу гапи менга ёқиб тушди. Шундай қилдим. Бор борича, йўқ ҳолича дегандай, колхозга қўшган тўртта товуғим тана-тўрпиқ қўшгандан зиёд бўлди. Тўрт товуғим колхозга туманлаб фойда келтирди. Ҳозирги паррандачилик фермасидаги товуқлар ўша мен қўшган тўрт товуқнинг авлодаждодлари. Ҳозирда ҳам товуқчиликдан гап очилса, кўкрагимни кўтариб, мақтангандай бўлиб қўяман. Шундай қилиб, янги ҳаёт, янги турмуш бошланиб кетди. Ҳамма нарса янги. Янги хўжалик. Янгича иш. Янгича ташвиш. Ҳар қалай, аввалги кўрган кунларимизга кўра бағримиз бутун. Йиғин-сиғинлар, сен оч, сен яланғоч, деб маърака-маросимлардан чиқазиб юборишлар; сен борнинг боласи, сен йўқнинг боласи, деб камситишлар йўқ. Сен қай ота, қай уруғдан бўласан, деб насл-насаб суриштиришлар йўқ. Ҳар ким қўлидан келган ишини қилади. Биров қўш қўшса, биров

ўй боқади. Биров туя боқса, биров омбор-
лик қилади. Менинг чекимга колхознинг
ёри молини боқиш тушди. Ушандан бери
ёношлик қилиб келаман. Етти йил мол боқ-
диша дўзах ўти ҳаром эмиш. Бу — мияси ай-
ниб қолган муллаларнинг гапи. Шундай бўла-
диган бўлса, бизнинг қадамимиз етган ерда
ёғистондан бўлак гап бўлмайди. Кўриб ту-
рибсиз, эндиги кунда туёғи бутун тулпорман.
Ёношти бутун шунқорман. Ҳеч кимдан, ҳеч
нарсадан кам жойим йўқ. Онадан туғилиб,
ёнош этик кийиб ерни, ёмон сўйлаб элни бул-
мадим. Ҳеч қачон савлатим билан давла-
тимга ишонмадим. Меҳнатимга ишондим.
Ёнинг олқисини олсам олдим, қарғисини
олмадим. Ҳамиша бирдан олдин, бирдан ке-
либ бўлиб келдим.

***

Беадабчилик бўлса ҳам, Тўланбой оғанинг
ёниши бўлишга тўғри келди. Отасининг тақ-
дирини не кечди? Эт билан тирноқни ажратиб
қилармикан? Онаси ўз толедан розими? Бах-
вал бўйи, қадимда ҳам ҳозиргидай ободмиди
қиробмиди? Ўз ҳамкасбларининг ўтмишдаги
ёни билан ҳозирги кундаги аҳволи қалай?
Шулар ҳақида билгим келади. Тўланбой оға
ё саволларимга жавоб бермоққа тутинади.

II

Онамнинг ҳаққи, ҳуқуқини отамнинг пой-
сал қилганини боя айтдим. У кишининг кўп
ёрасидаги мавқеи, мартабаси ҳақида бир

нарса деёлмайман. У кезларда бу нарсаларга ақлим етиб-етмас эди. Нима бўлса ҳам ўттиз еттинчи йиллари бир кечада отам олиб кетганларини аниқ биламан. Ушанда бери ному нишони йўқ.

Отам деб, онам деб йиғлаш фарзанд учу салтанат. Болам деб бўзлаш ота-она учу қиёмат. Шу шекилли, онам раҳматлик би умр ёмонлигимни кўрмади. Қўлдан келганича кўнглини овладим. Оёғим туриб, боши билан хизматини қилдим. Ўтган йили қайтиш қилди. Иззат-икром билан жойига қўйдик.

Сиз мендан Бахмалнинг ўтмишини сўрайсиз. Мен сизга ростини айтсам, қадимда биз дунё Бахмал билан бошланиб, Бахмал била тамом бўлса керак, деб тушунардик. Ола биздан, биз оламдан узилган эдик. Мана шу ўзини кўриб турган тоғу тошдан бўла нарсами кўрмас, кўролмас эдик. Киши дунёга фақат еб ичиш учун, уйланмоқ, бола-чақ бақмоқ учун келади, деган тушунча бирдан бир эшитардик эди. Тўғри, ҳали ҳам ўшунча эди, ўша эди, ўша тунроқ. Бироқ зотга ўзгарди, эшитардик. Эшитардик. Тушунча эшитардик. Одамлар учун етти иқлим би келди бўлиб қолди. Бундан қирқ-эллик йил бурун бил бошқа ёққа чиқмас, чиқишни ҳам биламас эдик. Бошқа ёқлардан бу ерга ҳеч ким келмас, кела олмас ҳам эди. Йўл қайда йўриқ қайда эди. Бир Жиззахнинг ўзига боғлиқ келиш учун кам деганда ҳафта кетарди. Тўғри, Доғистон деган мамлакат бор эмиш. Ораси олти ойлик йўл эмиш, деб эшитардик. Муллаларнинг айтишича, ҳаммасидан ҳам бизга нариги дунё яқин бўлиб кўринарди..

ендиги кечираётган кунларимизни нималарга қилёс қилишга ақлим етмай туради.

Бироқ, айрим ёшларимизнинг юриш-туриши ўзлигимизга, ўзагимизга ётдай. Айтишарми, улар айрим мамлакат ёшларининг қиллиларига, атворларига ҳавас қилиб, шундай юриб, шундай турар эмишлар. Ўз эли, ўз ора-одати туриб, ўзга элларни ҳавас қилувчиларни ватанфуруш, деб айтмайдиларми? Асига қолса, ўз элим тугул, мана шу сиз кўн-но турган тоғларимнинг ташландиқ бир тоғини ўзга элларнинг тилло, забаржадларини тилишмас эдим!

Касбу корим, касбдошларим ҳақида. Эмалигимда бойларнинг чўпонини, уларнинг қанқул аҳволини ўз кўзларим билан кўрганман. Табиат итни ит қилиб яратган. Унинг эмалиги, қиладиган иши маълум. Итдан ҳам янбор чўпонларни кўрганим бор. Эгни-боши-ла инсон боласи қараб бўлмайди. На уй бор, на макон бор. На хотин, на бола-чақа бор. Улар жойи — сомонхона. Емиши Бойтеватдан бир нав ё нари, ё бери.

Бир қўйи ҳаром ўлиб қолгани учун Бойтеват деган бойнинг чўпонини узанги билан олиб ўлдирганини ўзим кўрганман.

Эндиги чўпонларни шоҳ деса шоҳга, хоқон деса хоқонга ўхшатгим келади. Биргина меннинг ўй-жойимни, дову даскамни кўргансиз. От деса отим, машина деса машинам бор. Бугуним қандай бўлади. Эрта куним не кечади. Бу дунда ўйлаш, ўйга толиш йўқ. Қизим ўрта мактабни тамомляпти. Буни ўқишга киришни керак. Уғлим институтнинг охириги курсиди. Қаерга ишга жойлашади. Шулар ҳақида ўйлайман. Бу йил қишнинг қаттиқ келгудай

жўни бор. Бунга тайёргарлигимиз қанд
Шулар ҳақида ўйлайман. Ер юзида нима га
Ҳукуматимизнинг тинчлик тўғрисидаги с
сатлари. Биз тенгилар бир ўлиб-тирилиш
бошқа ҳамма нарсани бошларидан кечир.
Биз кўрган, кечирганларнинг мингдан бири
эндиги ёшларимиз кўрмасин. Шулар ҳақи
ўйлайман.

Ҳозир ўша мен айтган «Чорвадор» кол
зи «Бахмал» совхозининг бир бўлими са
лади. Эшитган бўлсангиз керак. Олтмиш тў
қизинчи йили совхозимизга Америкад
«Санта-гертруда» зотли қора моллар кел
рилган эди. Ерларимиз, емишларимиз, о
ҳаволаримиз, сувларимиз бу молларнинг м
жозига мос келар экан. Бу моллар қўтосд
ҳам қўпол бўлгани билан, беғам. Ювво
Хўранда. Ўсишли. Агар жонига теккудай бў
сагиз, яраланган йўлбарсдай ғазабли. Энд
гича туғилган бузоғи бизнинг хонаки сиги
ларимиздай келади. Емидан, сувидан вақти,
хабар олиб, қаралиб туришса, бир кунни
ўзида бир килограммгача семиради. Сўғим
бир ярим тоннагача тош босади. Сут бериши
ўзимизнинг дурагай зотли қорамолларга чи
қазган. Гўшт беришни эса буларга.

Мен Америкадан келтирилган ана шу қ
рамолларга қарайман. Чўпон молга қарас
мол чўпонга қарайди. Бир мол эмас, буту
эл қарайди. Айтганим айтган. Деганим деган
Иzzат-икромим жойида. Қўй боққаним қўноқ
да бўлди. От боққаним улоққа бўлди. Бемин
нат қилаётган меҳнатларим кетидан март
баликман. Пиру бадавлатман. Қадимд
қариялар, қўтонга бўри дориса бир қўйлик
нинг шўри қурийдди, дегувчи эди. Эндиги кун

Бир қўйликнинг ўзи йўқ. Ер овлоқ бўлса
сиз телага чиқар, дегандай, бўри ҳам оз-
дан олға, тўзган қўтонга дорийди. Эндиги
нда доримайди. Доритмаймиз ҳам. Бирли-
гимиз зўр. Тириклик, тирикчилигимиз жойи-
да. Чиққан тоғинг буюк бўлсин, деганлари
шундай шекилли, чиққан тоғимиз буюк. Таян-
чимиз буюк.

Тангатовди

ҚАЙДАДИР

(«Саодат»нинг ярим асрлик тўйи)

Норнинг кўтаргани олтин бўлгани билан
егани ёнтоқ.

Етим ўз ошини ичади, бировнинг минни
тини эштади. Мен ўтмишдаги ўзбек хотин
қизларининг тақдирини, тадбирини, хизма
тини, иззат-нафсини, хиёл жоиз бўлмаса ҳам
ана ўша нор билан, ана ўша ўксишдан, ўк
нишдан ўзга нарсани кўра билмаган етим
ўхшатгим келади.

Бугунги қизалоқ эртанги кунда Алпон с
фат йигитлари:

Бир дамда ўтга солиб, бир дамда ўртантирувчи,
Куймай деса куйдириб, ёнмай деса ёндирувчи,

дуркун қиз.

Ўрнида қишни ёзга, ёзни аёзга, борган
ерини баҳорга айлантириб юборувчи кучга
қудратга эга бўлган, бўйга тўлган қиз эрта
ми-индин қутлуғ бир хонадоннинг тонг юлду
зидай беғубор бекаси.

Бу кунги келинчак эртанги кунда она де
ган муқаддас ном эгаси. Оналарсиз олам ҳам
йўқ эди, одамлар ҳам йўқ эди. Унингсиз:

Сингсан, меҳрибонсан, деганича бормасми?
Сен бир баҳри уммонсан, деганича бормасми?
Сен юлдуз, сен осмонсан, деганича бормасми?
Ҳим жонсан, ҳам жаҳонсан, деганича бормасми?

Шунга қарамай, яқин ўтмишгача ҳақдан, ҳуқуқдан, содан, боздан, ноздан, алфоздан икелган ҳам, чегараланган ҳам ўшалар эди.

Нодирабегимнинг сочини қирқ кокил қилиб ўриш учун қирқ қиз қирқ кунлаб навбат кутар экан. Биринчи Нодирабегимнинг сочларининг қинд сумбули билан ювишга орзуманд бўлса, биринчи ўз нодирини давронларининг сочларига ғолия суртиш учун неча кунлаб тайёрлик кўраркан. Эҳтимол, бу маҳобатдир. Эҳтимол, бу ҳақиқатдир. Нима бўлганда ҳам, қирқ қиз ўйларини бахтли, саодатли савибига ҳақли, ҳуқуқли. Нима бўлганда ҳам қизлар учун ҳам, ўзга хотин-қизлар учун ҳам маълум даражада ўша замоннинг матуроти ҳам, маданияти ҳам, маърифати ҳам Нодирабегим эди. Нодирабегимнинг назарининг учун ҳам, у кишининг хизматларида бўлгани учун ҳам ўша қирқ қиз бутун умрининг, тақдиридан рози бўлганига кишининг минонгиси келади. Булар-ку, шундай экан, қолганларнинг қисмати не кечдйкин? Бу савобга Увайсий ўзининг машҳур топишмоқ — Ҳуртлиги — «Анор»и билан аллақачонлар жавоб бериб бўлган.

Ўша кезларда ҳам, ундан олдинги замонларда ҳам бирон-сирон бахтли қизлар, саодатли келинчаклар бўлса бўлгандир. Бироқ, дунёга кўз очиб келган ҳар ўғилдир, ҳар қиздир, бахтли бўлгиси, ҳамиша саодатга эш бўлиб яшагиси келади.

Етти Ҳазина, Етти Мўъжиза, Етти Ҳикма ҳақидаги сирли, сеҳрли гаплар аввалдан бор Бироқ, олам бўлмаганида, энг муҳими, она лар бўлмаганида буларнинг борлиги нима эди-ю, йўқлиги нима эди.

1917. Мана бу қутлуғ сана оламга ҳам, одамларга ҳам, оналарга ҳам битмас-туган мас Бахт ола келди. Саодат ола келди. Ёруғлик ола келди. Маърифат ва Маданият ола келди.

1924. Бу қутлуғ сана киндик қонимиз томиган ўлкамизга Ҳақ ола келди. Ҳуқуқ ола келди. Туғ ола келди. Муҳр ола келди. Дарё бўйида туриб бир қатра сувга зор бўлиб келган халққа Сув ола келди. Ер ола келди. Мусоффо Осмон ола келди.

1925. Бу танқис, бу табаррук сана ҳал бошдан желагини, юздан чимматини ташла улгурмаган кўксида ўкинч, кўкайдан ҳасра кетиб улгурмаган, ҳаққини бир билиб, билмай турган ўзбек хотин-қизларига «САОДАТ» ола келди.

Ҳар бир ота-она ўз қизининг кўз ёшларини кўргиси келмайди. Шу ваддан унинг бахтини, камолини тилаб, унга САОДАТ доним қўяди.

1917, 1924, 1925. Бу ўлмас, бу ўчмас саналардан сўнг Туркистон ўлкасидаги ҳар бир қиз, ҳар келинчакнинг номи Саодат, толес билан тақдири саодатли бўлиб қолган эди. Энди уларга тилла билагузукдан бошлаб туман рангда товланиб турувчи зебигардонлардан кўра маърифат ва маданият, эрк билан эзгулик рамзи бўлмиш «Саодат» керак эди. Энди кун бўйи уйга қамалиб олиб, «Ойна халта» титиб, тошойнага қараб ўтиришга ҳожат

қолмаган эди. Энди улар саодатли бўлиш билиш бирга «Саодат»ни ўқиши ҳам керак эди. Бунинг учун мактабга бориш, маорифдан хабардор бўлиш керак эди. Шундай бўлди ҳам. Дитто эндиги кунда жамоли ўн тўрт кунлик ойини бергусиз қизларимиз, босган ерларини бўйсундириб қилувчи сингилларимиз; келин тушира кўриб, набиралик бўла бериб, орзу-ҳавас кўра кўриб, армони қолмаган онаизорларимиз биз—қизлар зотидан бир қадар ўзиб ҳам кетдилар.

Хотин-қизлар кунли. Хотин-қизлар йили. Хотин-қизлар журнали. Қаҳрамон она, деган Фахрий унвон. Кўп болали оналар учун намуна. «Дугоналар» радиожурнали. Қирқ қизнинг ташкил топган машҳур «Баҳор» ансамбли. Мақамаларда, маърифат масканларида, хулоса, ҳамма-ҳамма жойда хотин-қизларга зиёатимтиёзлар, зиёда такаллуфлар, зиёда тавофуқлар. Ана шуларни кўриб, бир ҳисобдан хотиннинг «бахиллиги» тутиб кетади. Ё бўлмаган кўзни шартта юмиб, хотин-қизлар сафига кириб кетгинг келади!..

Хотин-қизларимизнинг кўзларига Сурмайи Саймон қилиб суртулик ардоқли журналларни бўлмиш «Саодат»нинг эллик йиллик юбилейини шеърини сатрлар билан муборакбодларининг, эзгу истакларининг, танқис тилакларининг ва фахр билан изҳор этгинг келади. Уларнинг қизлик йилларидан бошлаб, академиклигигача, профессорлиги, оддий пахтакорлигидан то давлат арбоблигигача бўлган фаолиятларини ўз кўзларидан батафсил, изчил, мукаммал кўриб келаётган журналларининг ярим асрлик тарихини билан қучоқ очиб, қайта-қайта қутқариб келади. Сабаби, хотин-қизлар ҳақида кўришимиз — «Саодат» ҳақида деганимиз.

«Саодат» хусусида сўзлаганимиз — хоти
қизлар тўғрисида айтганларимиз. Яна б
сабаби: «Саодат»нинг ҳар бир саҳифаси, ҳ
бир сони минглаб муқаррамаларнинг, тума
лаб турсунойларнинг босиб ўтган йўли. Ҳаё
ларининг акси, кўзгуси.

Шу сабабдан:

Саодатли қизлар — сарвинозларсиз,
Тим қора кўзларсиз — дилнавозларсиз,
Ердаги юлдузлар — дилафрўзларсиз,
Саъва сайраб турган чаман қайдадир.

Магар бу дунёда она бўлмаса,
Бекасиз бирон-бир хона бўлмаса,
Ўткинчи умрда маъно бўлмаса,
Одамзодга даври даври қайдадир.

ЛОГ ҚОРОВУЛИ

(Отамурод отанинг ҳикояси)

Қарол бўлиб кўрдим — косам оқармади.
Чоракорлик ҳам қилдим — бирим икки
қилмади.

Мардикор бўлиб ҳам ишладим. Бош қат-
қми, тош қаттиқ, деган гапнинг маъносига
қанда тушуниб етдим.

Бир кун оч қолган кишидан қирқ кун ақл
қилади, дейдилар. Одамлардан ақлнинг қоч-
ми кезлари. Бир ёнда қурғоқчилик, бир ёнда
қурғиллаган қаҳатчилик. Бир томонда вабо.
Бир томонда Жиззах қўзғолони. Бир бурда
чи одамзоддан азиз.

Бир йўловчи толиқиб, тамом бўлиб, қош қо-
қанда бир қишлоққа етиб келибди. Тавак-
қ деб бир уйнинг дарвозасини тақиллатиб-
ди. Ўзи келган меҳмон атойи худо эмасми, уй
қилини кўксига қўйиб йўловчини хуш
қилдик, деб қучоқ очиб кутиб олибди. Энди
қўмоннинг олдига қўйгани на нон бор, на ов-
қат. Бир қоса қаттиқ келтириб, олинг-олинг қи-
либди. Бор нонини қўяй деса: ўзи тўймаган
қўл юрак оғриқ қилади. Йўловчи сал шоир-
шара экан, дебди:

— Бу замон қандай замон қўйгай қатиқни нонсиз.

Мезбон ҳам ўйлаб-нетиб ўтирмасдан ж
воб берибди:

— Арпа-буғдой пишганда кел, тўғраб берай армонси

Роса кулишибди. Ноумид шайтон, бу ку
лар ҳам ўтар-кетар, деб ўз кўнгилларини ў
лари кўтаришибди.

Уша йиллари ўз қизини, ўз синглисини
бир пуд, ё ярим пуд ғалла учун бозорга оли
чиқиб сотган одамларни ўз кўзимиз билан кў
ганмиз.

Бир бош—бало бош. Бунинг устига мўйла
вим сабза уриб, бетимга ҳуснбузар тошга
пайт. Қизи бўйга тўлган бойлар уйига, бекас
ва бойваччалар остонасига оёқ бостиргани то
қати йўқ. Мертик-сертик бўлганимда ҳам ўчо
ғидан кириб, туйнугидан чиққан бўлардим.
Қарасам, бир қорним ҳам тўймайдиган. Бола
чақалик бўлмаганимга ҳам шукур қиламан.

Ахири бўлмади, ўғирлик қилдим. Бу ҳам
қўл келмади — элга қўшилолмайд қолдим.

Қўйинг-чи, бир қилмаганим сўфилиги қол
ди. Ҳалиги қилган қилмишларим хатарли
Йўлтўсарнинг боши йўлда қолади. Бир кун
эмас, бир кун ўлигим қайси бир тоғу тошда қо
либ кетади. Сўроқлайдиганим йўқ. Қобирғаси
қайишадиганим йўқ. Ўйлаб ўйимга етмайман
бўйлаб бўйимга. Бу ерларга қараганда Мирза
чўлда кун кўриш бир нав, деб эшитаман. Би
роқ киндик қоним тўкилган гўшам — Бойқўн
ғирни ташлаб кетгани кўзим қиймайди. Бу
ернинг минг бир дардга даво оби ҳавосини
булоқ сувларини, ёз бўйи қор билан қопланган

одиган ўркач-ўркач тоғларини тарк этгани
рагим бетламайди.

Минингсиз, ўксик отам, мунис онам шу ерга
шилган. Буларни ташлаб қаёққа кетаман.
Шуларни ўйлаб, хўрлигим келади.

Алҳол, чакмонни елкага ташлаб, тонг азон-
ийўлга тушдим. Сангзор бўйлаб кетиб бора-
ш. Ўз киндик қоним тўкилган қишлоғимни
ойга кўраманми, йўқми? Мени қаерларнинг
ш тортиб турибди? Бу ёш бошимда яна қан-
ай савдолар бор? Шуларни ўйлаб, кўнглим
йрон бўлиб кетади. Шу йўсинда Милутин
ташасига келиб, пайизга чиқдим. Пайизга
қаҳатми? Ҳадемай Мирзачўл истансасига
иб тушдим. Йўл қайда, йўриқ қайда, бил-
шман. Бир-икки кун чойхонада туриб юр-
им. Чойхона деганимиз аслида бангилар би-
ш ўғриларнинг макони. Ифлослигидан сўз
маса ҳам бўлади. Бу ернинг баланд-пастига
шуниб олгандан сўнг темир йўлга ишга кир-
им. Ўзбекчани сувдай биладиган бир Сергей
таш ўрис билан ошна бўлиб олдим. Тоғлик-
асманми, темир йўлда узоқ ишлай олмадим.
Урагим сиқилиб кета берди. Кўнглим дала-
штни қўмсаётганлигини Сергей ўртоғимга
итдим. Бу гагим унга хиёл маъқул тушган-
ай бўлди. Дехқончилик қилиш ниятида Му-
фироход қишлоғига бордим. Пахтани би-
ничи кўришим. Бунинг ўзи оқ бўлса ҳам,
технати чатоқ бўлар экан, десам, ёнимда-
шлар қотиб-қотиб кулади. Кун кетидан ой, ой
етидан олтой ўта берди. Емоқ-ичмоқдан, ки-
им-кечакдан камим йўқ. Бироқ, Бойқўнғир
илан бу ернинг ер-суви, оби ҳавосининг фар-
и ер билан осмонча. Боз устига, тўрт томо-
имиз тўқай. Қадамда қамиш. Бир қарич ер-

ни эпақага келтиргунча кишининг она сутлар
оғзига келади. Одам камчил. Борлари ҳам
турли томондан — бири ўроқлидан бўлса, би
ри сўлоқлидан. Ҳар қалай, элга эл келса
давлат. Ҳар куни бу ернинг шароитига кў
николмайд кетгандан кўра келган кўп.

Бошинг икки бўлмай молинг икки бўлмас
дегандай, энди уйланиш тўғрисида ўйлани
узун тунларни тонгга улайман. Узим кал бўл
сам ҳам кўнглим нозик: есирга уйланадиган
аҳмоқнинг ўзи йўқ. Несибали деган зулукдан
бир бодом қовоқ қозоқ қизини кўпдан бер
кўзга босиб юраман. Ўлгудай қув қиз. Ярим
ҳазил, ярим чин гапга солсам, қайтариб таш
лайди. Баттар бўғиламан. Мен байтдан кел
сам у ўландан келади.

Отимни онам суйиб Несиб қўйган,
Шашимни ўн тўртимда эсип қўйган.
Сўз боси аввал ҳадис, айтши нағиб,
Бир жақсини жаманга қўсиб қўйган?

Мен ҳам бўш келмайман:

Отингни онанг суйиб Несиб қўйган,
Шашингди ўн тўртингда эсип қўйган,
Сенинг минен менингдай бўп журсин деб,
Бир жақсини жаманга қўсиб қўйган.

Йигит кишининг омади келгандан сў
шундай бўлади: бу жавобимдан қиз завқ қил
ди шекилли, какликдай қақиллаб кулиб юбор
ди. Шу-шу, қизни ўзимга ром қилдим-қўйдим.
Бошим осмонда. Дўппи яримта. Оғиз дегани
гиз қулоқда. Бошда қизнинг ота-онаси:

— Бу қаранг қағир сарт қай элдинг бола-
си, қай одамдинг фарзанди эканлигини билмей
турип қизимизни бералмаймиз. Бунинг қалин
тўлесгеде қудрати жетпейди,— деб қийиқлик
қилиб туриб олди. Орага холис одамлар туш-
ди. У деб, бу деб, уларни кўндиришди. Қарз
ол-да хотин ол, хотин ёнингга фойдага қолади,
чоғандек қарз-ҳавола қилиб, уйланиб ҳам ол-
дим. Кун сайин молимга мол, йил сайин жо-
нимга жон қўшила борди. Эр-хотин ўз меҳ-
натимиз билан колхозда эътибор топдик. Чай-
ладан данғиллама уйга кўчиб ўтдик. Энди
кун сайин ота юртим эсимга тушади. Утгизин-
чи йилларнинг баҳор ойларида уч-тўртта бўлиб
бойқўнғирга бордик. Ҳали у ерларда колхоз-
нинг бир тузилиб, бир бузилиб турган кезлари
кан. Аҳвол аввалгича. Бор борича, йўқ ҳоли-
ми. Менинг чўлдан тўлиб-тошиб борганимни
сўрган ҳамма ҳайрон. Бу ерда бир ҳафта ат-
рофида туриб, дўсту ёронларнинг дийдорига
сўйиб қайтдик. Шундан сўнг тоғдагилар билан
қориш-келишимиз узилмади. Тоғу тошни чи-
қиртка босган йили тоғлик жойларда нон би-
тан ошнинг авлиё бўлганлиги мен тенгилар-
нинг кечагидай ёдида. Одамлар қаернинг дони
сўлса, ўша ернинг товуғи бўлиб кета берди.
Мени қора тортиб, тоғдан йигирма чоғлик хў-
жалик колхозимизга кўчиб келди. Дунёга ке-
либ, менинг ҳам одамларга фойдам тегар-
кан, деб кўнглим тоғ бўйи кўтарилди.

Қўрамиз қўйга, қазноғимиз ғаллага энди
сўлиб турган чоғда уруш бошланиб кетди.
Одам деганингиз инига бало-қазо дориган
аридай тўзди. Ит эгасини танимай қолди.
Сўлбарсдай йигитларимиз урушга кетди. Кун
қориш-қизлар билан қарияларга қолди. Ора-

дан бир йил ўтар-ўтмас мен тенгилар меҳни фронтга жўнатилди. Мен ҳам қараб турмадим. Уларнинг сафига қўшилиб жўнадим. Қозоғистон чўлининг бепоёнлигига ўшанда қойи қолганман. Қарай-қарай кўзларимиз толиб кетади. Ҳозирги Горький номидаги автомобил заводига тушдик. Ҳамма ёқ вайрон. Урушнинг қолдирган жароҳати шундай. Ўзи қандай бўлса. Ана шуларни эслаб, юракларимиз уюшиб кетади. Йигитларимизнинг жонига тўзим тўлаймиз. Бу ердан менинг ризқим орадан уй ой ўтар-ўтмас узилди, ўнг қўлим шпал тагид қолиб, ёвга бормаё ярадор бўлиб қолдим. Госпиталда даволаниб, уйга қайтдим.

Кўп қатори далага эрта чиқиб, кеч қайтиб юрдим. Бир куни колхоз раиси олдига чаққиб, деди:

— Ҳозир мард кишиларнинг ўзини майдонга урадиган чоғи. Ўзат талаб қилиб ўтиришнинг кезимас. Гапнинг қисқаси, пахтанинг тилини бир одамча биласиз. Шу важдан, ўзингиз ишлаётган бригада аъзоларига бош бўлиб турсангиз. Бу бир менинг эмас, колхоз раҳбарларининг фикри.

Йўқ деёлмадим. Қуш йўқ жойда қурбақ булбул дегандай, босган қадамидан ер ларзага келадиган йигитларимиз бўлганда бу одамларнинг куни менга қолармиди, деб ўзимча ўкинаман. Бошга тушса, кўз кўрар. Ишга киришиб кетдик. Еримиз юз эллик гектардан ортиқ. Планимиз катта. Кўпчиликнинг кўнгли ярим. Бирининг оғаси, бирининг тоғаси урушда. Бирини синглим, бирини қайин синглим, деб ишлатаман. Ўзим бригадирсиниб қараб турмайман. Биринчи йилдан юзимиз ёру бўлди. Ҳар гектар ердан ўттиз центнердан

ошириб пахта бердик. Шу-шу, ҳосилимиз йил сайин ошса ошди, камаймади. Ота кўрмагани бола кўрар, дегандай, номим мажлис-маъракаларда тилга олинадиган бўлди.

Ҳақ эгилади, синмайди. Уруш ҳам тугади. Ҳам кўзи сўқир, ҳам кўкраги сўқир душман билмай осмонга тупуриб қўйган эди, тупуги юзига тушди.

Алалхусус, ўтган йилгача бригада бошлиги бўлиб ишлаб келиб, куз ойларида пенсияга чиқдим. Бекордан худо безор дегани ҳақ рост. Эркак кишининг кун бўйи ё уйда, ё чойхонада гап сотиб ўтиришидан хунук иш йўқ. Шуларни ўйлаб, боғ қоровуллигини олдим. Ҳали-бери қариликни бўйнимга олгим йўқ. Ўтган умримни бундай сарҳисоб қилиб қарасам: бир одамча яшаб, бир одамча меҳнат қилибман. Аввалим хароб эди. Охирим обод бўлди. Меҳнатимнинг орқасидан Москвани кўрдим. Кўргазмада ҳам бўлдим. Увалик-жуналикман. Ҳеч нарсадан камимиз, армонимиз йўқ. Қўлимиз узатган ерга етади. Илгарилари отни йигитнинг қаноти дегувчи эди. Ҳозир от ўрнини енгил машина эгаллади. Эшигимизнинг олдида «Волга» машинаси. Тўнғич ўғлим инженер, ўртанчам муаллим. Кенжатоғим Тошкентда олий мактабдан ҳам катта ўқишда ўқийди. Олим бўладиган жўни бор. Менинг каби чўлга келиб, бири икки бўлганлар, сўққа боши билан келиб, невара-чеваралик бўлганлар сон мингта. Мирзайи азимда минг Қорқиннинг хазинаси, туман Жамшиднинг давлати бор, деганлари шу. Бу чўлнинг ҳали олинмаган оламжаҳон олтини, ҳисобсиз дафинаси бор.

Боғи Эрамни кўриб келган бирон бандани

кўрганимиз, эшитганимиз йўқ. Бу — шунчаки маҳоват. Китобдаги гап. Менимча, ўша айтган Боғи Эрами шу кунги Мирзагулистон бўлса керак. Мен парча нонга зор бўлиб чиққан ўша Бойқўнғир ҳам Боғи Эрам бўлиш олдида. Эллик йилда эл ўзгарар, юз йилда ер, деганлари шу.

Сиз мендан таржимаи ҳолимни айтиб беришни сўрадингиз, ўғлим. Саводим йўқлиги сабабли ёзиб беролмай, ҳикоя қилиб бердим. Бунинг учун мени маъзур тутинг. Авомлик қилиб, замонга, зонгга тил тегизиб қўйган жойим бўлса, қўлимни кўксимга қўйиб, кечирим сўрайман.

Бу — бир. Иккиламчи, яхшилаб меҳмон қила олмадим. Дала-даштни айлантира олмадим. Кўзга яқин, кўнгилга ёвуқ ўртоқларингиз билан бир пайт топиб келинг. Обдон гурунглашамиз. Бу бобонгизнинг кўкайида қат-қат бўлиб ётган гаплари, ҳангомалари ҳали жуда кўп, чироғим.

Хат-пат ёзгудай бўлсангиз, Сирдарё бўйида истиқомат қилувчи Отамурод Нурмат ўғлига тегсин, десангиз бас. Уй-жойимизни кўрдингиз. Яна йўлингиз тушиб, биз томонларга келгудай бўлсангиз меҳмонхона-сеҳмонхона деб юрманг. Хафа бўламан.

О Қ С О Қ О Л

Тутгани олтин, тутингани тупроқ бўлсин. Уссин, унсин. Зоелик нималигини билмасин. Катта-катта майдонларда синалиб, элда азиз бўлиб юрсин, деган яхши ният, танқис тилак билан ота-оналари бу кишининг исмини Азиз қўйдилар.

Ҳар ким ўз фарзандига яхши ният билан ном қўяди. Бироқ исм қўйиш билан иш битадими? Майдонда синалмоқнинг ўзи бўладими? Эл назарига тушиш ҳар кимга ҳам насиб қила берадими? Ҳар кимнинг ҳам тутгани сопол бўлмай, олтин бўлаверадими? Бу ўзи нима дегани? Ахир шундай бўладиган бўлса, ҳар ким ҳам қўлига илинган, кўзига кўринган нарсани: «Бўлса ҳам олтин бўлсин, бўлмаса ҳам олтин бўлсин», деб тута бермасмиди? Бироқ, «Тикансиз гул, садафсиз дур, машаққатсиз ҳунар» қайда? Яхши кунда ҳам, ёмон кунда ҳам кўп билан бўлмай туриб, не бир синовлардан ўтмай туриб, ёшу кексанинг иззат-ҳурматига саяовор бўлиш қайда?

Азиз Носиров. Бу ном Сирдарё воҳасидаги пахтакорман деган ҳар бир кишининг сийна-сига қошу қиприкдай туташ. Бу ном Мирза-

чўлнинг биринчи қалдирғочлари — Турсунбой Латипов, Назира Йўлдошева, Қўзибоқар Синдоров, Шерқул Олтмишев, Жуман Маманов сингари пахтачилигимиз дарғалари қаторида мажлис-маъракаларда ҳурмат билан тилга олинади.

Ҳа, Азиз оға ўз умрини меҳнат билан, пахтакорлик касбини улуглаш билан, гулпарастлиги, боғпарастлиги билан безай билди.

Уттиз тўққизинчи йилнинг баҳор ойлари эди. Андижоннинг узоқ «Пойтуғ» қишлоғида катта йиғилиш бўлди. Йиғилишда Йўлдош ота Охунбобоев қатнашмоқда эди. «Мирзачўл ҳаётга зор, сувга, нурга, меҳнатга зор. Биринчи навбатда одамга зор. Тайёр ошга баковуллик қилиш ҳар кимнинг ҳам қўлидан келади. Тўқай очиб, саҳрога жон бағишлаш эса юрагининг ўти бор кишиларнинг қўлидан келади. Қим ўз раъйи билан Мирзачўлга боради? Кези келганда этик билан сув кечади?» Мажлис аҳли ана шундай масалани ҳал қилмоқда эди.

Ушанда минбарга биринчи бўлиб кўтарилган, йиғилиш аҳлини Мирзачўлга боришга даъват эта билган Азиз оға бўлди. Билагидан куч, кўзидан ўт, юзидан журъат, сўзидан қаҳрамонлик ёғилиб турган бу йиғитдан Йўлдош ота хурсанд. Республика оқсоқолининг назари тушганидан эса Азиз оға ўзида йўқ шод. Мажлис иштирокчилари орасида «Еганим ўзимники, кўрганим кўзимники» деювчилар, ўз қишлоғидан бир қадам четга чиқишни ор деб билувчилар, Мирзачўлни «борса келмас», деб тушунувчилар ҳам йўқ эмас эди. Бироқ, азим дарёнинг бир томонини боғлаган билан иккинчи, учинчи томондан уриб кетгани

сингари иш ҳам, гап ҳам бундай чиркин ҳаёлларга борувчиларнинг ўйлаганидай бўлиши мумкин эмас эди. Мирзачўлни ўзлаштириш, уни боғ-роғлар воҳасига, оқ олтин денгизга айлантириш бутун халқнинг, ҳукуматнинг қиққат-эътиборида эди.

Шундай қилиб, юз етмиш хўжалик Мирзачўлга борадиган, бу хўжаликларга Азиз оға карвонбошилиқ қиладиган бўлди. Бу ўз навбатида қаҳрамонликнинг тугал бир белгиси эди. Ахир тайёр ошни, тайёр нонни, ота-боболаридан мерос қолиб келаётган тайёр тураржой билан боғу чорбоғни ташлаб, таноблаб эмас, қаричлаб ўзлаштирилиши керак бўлган бир жойга бориш қаҳрамонлик бўлмай нима бўлсин! Шундай бўлишга бўлди, бироқ, бу ҳақиқат ишнинг бошланмаси эди.

Пойтуғликлар Букри кўприк (Горбатий мост)га келиб тушишди. Келиб тушишга тушдилар. Бироқ на йўл бор, на йўриқ бор. Ён проф бий дала бўлса ҳам кошки эди. Тўқай. Ётмиш деганингиз осмони фалак билан гаплашади. Бир қадам босишингиз билан ўн қадам нарида ботқоқлик кишини ўз домига тортмоқчи бўлади. Пойтуғликларни бу ерга бошлаб келган карвонбоши ишни нимадан бошлашга ҳақ етмай, туғилиб-ўсган еридаги соғинса соналадиган, сиғинса сиғинадиган сирдошларидан бирига дуойи салом йўллашга тушди:

«Андижон. Избоскан район, Пойтуғ қишлоғидаги дўстимга етиб маълум бўлсинким, ишлар бу ерга соғ-омон етиб келдик. Ва лекин бу ердан соғ-омон қайтиб боришимизга кўра етиб, кўнгил бовар қилмай туради. Шахона оғир. Бу ерларни ер қилиб, сонга кирит-

гунча она сутларимиз оғзиларимиздан келади
шекилли...

Азиз Носиров. Комсомол районидаги
«Қизил шарқ» колхозини.

Орадан ой ўтмай, Андижондан шу мазмуни
даги жавоб хати келди:

«Одамзод дунёга бир марта келади. Кимдан молу дунё қолади. Кимдан симу зарга сизгиниш қолади. Кимлардан қобил фарзанд қолади. Кимлардан ном қолади. Қай бирлардан эса на ном қолади, на нишон қолади. Етти ноқобил фарзанд ўстиргандан кўра етти кўчат ўтқазган маъқул. Ундан ўтган ҳам баҳра олади, кетган ҳам. Йиғилишда мардлик қилиб гапирган ҳам ўзингиз. Ташаббус бошлаган ҳам ўзингиз. Энди бу ёғига бўш келманг. Кишида ор деган, орият деган нарсалар бўлади...»

Дўст йиғлатиб айтади, душман кулдириб. Бу хат биргина Азиз ака учун эмас, Букрикўприкка келиб тушган барча пойтуғликлар учун ҳам қўл келди. «Кишида ор деган, орият деган нарсалар бўлади». Тушунарли. Дўст деган шундай бўлади. Шу-шу, пойтуғликлар «Қизил шарқ»ни тарк этиб, Андижонга қайта хижрат қилиш хусусида ўйламай ҳам қўйдилар. Ишга киришиб кетилди. Орадан бир йил ўтар-ўтмас Мирзачўлга Йўлдош ота келди. Азиз оға бундан отаси бозордан келган боладай ўзида йўқ хурсанд. Йўлдош ота у кишидан ҳол-аҳвол сўради. Йўл-йўриқлар кўрсатди. Ҳосилдорликни қандай қилиб кўтариш шароитнинг ҳали хиёл оғирлиги учун би

оёғи келиб, бир оёғи кетаётган кишиларга шароит яратиб бериш борасида маслаҳатлар берди.

Ким йиғлай-йиғлай ариқ қазийди. Ким йинаб-кулиб сув ичади. Азиз ака ҳам не машинаққатлар билан ариқ қазиганлардан. Ушакилардаги «Қизил шарқ» билан ҳозирги «Қизил шарқ»ни таққослаймиз. У вақтлари хўжаликнинг уч юз гектарлик пахта майдони бўлиб, гектар бошига ўн центнер атрофида пахта бериларди. Техника танқис, СТЗ, ХТЗ маркали тракторлардан бор-йўғи тўртта. Ишчи кучи кам. Қўл ҳам узатган ерга ета бермайди. Ҳозирги Гулистон ўрнидаги «Голодная степь» станциясига келиб-кетиш учун кам даражада икки кун керак бўлади. Йўл азоблари. Бу ерларда деҳқончилик қилгандан кўра овчилик қилиш маъқулдай. Атроф тўқайзор. Қанимда товушқон. Тустовуқ деганингиз мисоли тумоли. Чиябўри билан тулкининг дастидан товуқ қилганнинг шўри қурийди. Кундуз чини, тунда пашша. Иситма устига безгак. Безгак устига беланги.

Хўжаликнинг ҳозирги жамоли. Букри кўпчиликдан шундай ўтишингиз билан боғистонга етмай келасиз. Равон, бежирим асфальт йўлининг ўнг томонида колхознинг етмиш гектарлик боғи. Шу кеча-кундузда боғда беҳидан ортиб олмая анжиргача фарқ пишган. Биргина узумнинг олтмиш икки тури мавжуд. Бу боғнинг ижодкори ҳам, ташаббускори ҳам хўшхўр боғбон Ризамат ота. Колхознинг кундан-кунга йилдан-йилга юксалиб, хўжалик аъзоларининг кундан-кунга курашиб бораётгани эса биринчи навбатда пахтадан. Биргина ўтган йили колхоз «Оқ олтин»нинг ўзидан олти юз минг сўм соф

фойда олди. Колхоз пахтакорларининг б
йилги режалари ҳам суюнса суюнгулик. Улар
1300 гектарлик пахта майдонининг ҳар гекта
ридан ўттиз центнердан хирмон кўтариши
ният қилишган. Бунинг учун ҳамма имкония
буткул шарт-шароит мавжуд.

Колхоз аҳлининг қўли узун. Бу ерда исти
қомат қилаётган 250 дан ортиқ хўжаликнинг
бағри бутун. Ризқи рўзлари фаровон. Колхоз
территориясида битта ўрта мактаб, икки ерд
саккиз йиллик мактаб бўлиб, буларда икк
мингга яқин ўғил-қиз таълим-тарбия олмоқ
да. Булар йил сайин юксалаётган хўжалик
нинг эрта кунги фахри, ифтихори, кўзгула
ридир.

Колхозда ким элга ош бермоқчи, ким яхши
ният билан тўй бериб, томоша кўрсатмоқчи
Қайси қутлуғ хонадонда янги меҳмон дунёга
келди. Кимнинг бошига бемаврид ташвиш
тушди. Рўзгорчилик дегандай, ким нимага
муҳтож. Ер тўйса эл тўяди. Колхоз ерлари
нинг мелиоратив ҳолати қалай? Шу кеча
кундузда етиштирилаётган ҳосил билан тўла
қаноатланиб бўладими? Шу бугуннинг ўзид
қанча пахта терилиб, қанчаси пахта пунктига
жўнатилди. Техника ва ишчи кучлари етарли
ми? Бу йил улкан сана. Қутлуғ юбилей йили
Бу санага қандай совға-саломлар ҳозирлана
япти? Колхоз раиси ҳам шулар ҳақида бош
қотиради. Ана шулар ҳақида ўйга толади. Ана
шулар ҳақида қайғуради. Кўпнинг, хўжалик
нинг камолини ўйлайди. Бу ўй, бу бош қоти
ришлар раиснинг ўттиз йиллик йўлдоши. Ут
тиз йилдан бери хўжаликка раҳбарлик қилиб
келиш. Бу айтишга осон гап. Яна шу йиллар
ичида ўз ишига, ўз шахсиятига доғ туширмас

дан келиш. Бу ҳам хўжалик раҳбарларига самдан-кам насиб қиладиган фазилат.

Шогирдсиз устод — мевасиз ёғоч. Азиз оғанинг ҳавас қилса қилгулик шогирдлари, аранини ҳамиша тенг тортадиган узангидошлари бор. Шу колхознинг ўзида йигирма беш йилдан бери бригадирлик қилиб келаётган, шу илдининг ўзида 235 гектар пахта майдонининг 100 гектарида 42,5 центнердан «оқ олтин» ҳосили кўтаришга сўз берган бригада аъзоларининг бошлиғи Низомиддин Исоқулов колхоз раисининг муносиб шогирди саналади. Низомиддин аканинг кўксига Ленин ордени, иккинчи Меҳнат Қизил Байроқ орденлари порлаб турибди. У киши Гулистон район партия комитетининг бюро аъзоси.

Халқимиз не-не довуллардан, хавфу хатарлардан, улкан синовлардан ўтиб, улкан доvonлар ошган, кези келганда кўпнинг кунига яраб, ишончини оқлаган, етим-есирларнинг пешонасини силаган, бутун умрини, борлиқ кучини кўпнинг камолига бағишлаган кишиларни ОҚСОҚОЛ деб атайти.

Тўй-томоша, маърака-маросим кунларида ўз оқсоқолларига қўлларини кўксига қўйиб уйнинг тўридан ўрин берадилар.

Кўксига Ленин ордени билан Меҳнат Қизил Байроқ орденлари ярашиб турган, республикада хизмат кўрсатган пахтакор унвонининг соҳиби, Гулистон районидаги «Қизил шарқ» колхозни правлениесининг раиси, кекса пахтакор Азиз Носировни бу кунда биз ОҚСОҚОЛ деб аташга тўла ҳақлимиз.

ТУЙБОШИ

*(Совет Иттифоқи Қаҳрамони Турғун Аҳмедовни
порлоқ хотираси*

Сизни қардош Литва тупроғида, сана
лардай бежирим Алитус шаҳри қучоғида ёти
ди, дейишга тил бормаиди. Сабаби: сиз барҳ
ётсиз. Сиз бизнинг қуримизда, сиз бизнинг қ
торимиздасиз.

Дунёнинг иши қизиқ:
Қай бировлар зарга зор,
Қай бировлар онага,
Қай бирлар фарзандга зор.
Қай бировлар йўл қурса
Қай бирлар кўча бузар.
Қай бирлар ота юртин
Бир кўрмоққа интизор.

Сиз эса на зарга зорсиз. На заргарга зор
сиз. На ота юрт, на олтин бешикка зорсиз
Сиз бошимизга қора кунлар тушган кезларда
мушфиқ оналаримизнинг кўз ёшлари, мунис
сингилларимизнинг орзу-армони учун жон
олиб, жон берган қаҳрамон халқимизнинг қаҳ
рамон фарзандисиз.

Қўнимсизга қўним йўқ,
Қаҳрамонга ўлим йўқ.

Улмай туриб ўлганлар
Йўқмидир орамизда?!
Назм билан айтаман,
Таъзим билан айтаман,
Изу нафасингиз бор
Боғу баҳоримизда.

Бутун умри ўз оиласи атрофида ўралашиб, дунёнинг дунёлигини еб-ичмоқдан, ётиб турмоқдан иборат, деб тушунувчилар йўқмидир орамизда? Номларини ўз кентдошлари тугул ўл ҳамқишлоқлари элас-элас эслайдиган кимсалар йўқмидир орамизда? Ур деса номард қочур, мард қолур майдон ичинда. Эл-улус бошига иш тушиб, эрлар этик билан сув кечган кезларда кўзига ўз жони кўриниб, қалтираб-қақшаб, кенг майдонни ташлаб қочганлар йўқмидир орамизда? Сиз ҳа дегандан қадамни катта олдингиз. Муборак ўн саккиз ёшнинг устидаёқ ишни «бир туғилмоқ, бир ўлмоқ» дан бошладингиз.

Қирқ иккинчи йилларнинг қорли, қабоҳатли кунлари. Кўпларнинг оғзида оши, кўзида ёши. Ҳар қайда кулгудан кўра йиғи, тўйдан кўра таъзия кўп. Эл қатори тенгқурларингиз билан сизни колхоз клубида жангга жўнатиш маросими бўлди. Ҳали она сути оғзидан кетиб улгурмаган, боладай беайб, навниҳолдай беғубор йигитчалар билан хайр-хўшлашиб, сўнгги бор дийдорлашиб қолиш учун колхоз клубига келган ҳам келди, келмаган ҳам келди. Урушнинг ваҳшати ундан, ваҳимаси бундан зўр. Ҳар ким учун ҳам урушга кетувчиларнинг келишидан кўра келмаслиги гумондай бўлиб туюлади.

Қий-чув, йиғи-сиғи аралаш ёшу кекса Сизларга омонлик тилади.

— Сизлар билан ёмон кунда хайрлаша япмиз. Бундай кунда йиғлаш — қўлидан шикелмайдиган ожиз кишиларнинг иши. Ўз душманни албатта енгиб қайтамиз. Қайта юз кўришгунча хайр.

Бу — сизнинг ўз туққан-туғишганларингиз ўз ҳамқишлоқларингиз билан сўнгги сўзлашувингиз, сўнгги бор дийдорлашувингиз эди.

Иш ҳам, гап ҳам сиз айтганчалик бўлди. Фақат сизу бизга қайта кўришиш насиб қилмади. Ўшандан бери қанчалар киши туғилиб, қанчалар киши оламдан ўтди. Қанчадан-қанча сойлар дарёга айланиб, саноқсиз сайхонлар ўрнида қишлоқ ва шаҳарлар пайдо бўлди. Биргина ўзингиз униб-ўсган «Қизил деҳқон» қишлоғининг шу кунги жамолини, ўз тенгқурларингизнинг шу кунги камолини бир кўрсангиз эди. Ҳамқишлоқларингиз Сизни кузатган клуб ўрнида ўтган йили қад кўтарган ҳашаматли ўн йиллик мактаб биносини, ёзлик ҳамда қишлик клубларни, қатор-қатор турар-жой биноларини, қишлоқ ораси билан Гулистон ўртасидаги ёғ тушса ялагудек асфальт йўлларни, ҳар бир хонадон эшиги олдида беминнат оқиб турган артезиан сувларини, уй бекаларининг жонига аро кираётган, мўъжиза деса мўъжиза дегулик зангори олов ёлқинларини, қўйинг-чи, ўз ҳамқишлоқларингизнинг армонсиз яшаб, армонсиз яшараётганликларини бир кўриб, фахрлансангиз эди.

Элдан эл кетса — меҳнат, элга эл келса — давлат. Кун сайин, соат сайин молимизга мол, жонимизга жон, элимизга эл қўшилмоқда. Шу йилнинг баҳор ойларида рўзғори-

мизга қут, хўжалигимизга барака инди. Ўз истагимиз, ўз илтимосимиз туфайли колхозимиз совхозга айланди. Янги ташкил тошган «Ленинград» совхози ўрнида уруш йиллари «Қизил деҳқон», «Пахтакор» ҳамда Охунбоев, Шверник, Сталин, Ленин, Энгельс номидаги колхозлар бўлгувчи эди. Филҳақиқат, олти ерда қозон қайнагани қайда-ю, бир ерда қозон қайнагани қайда. Олти хўжалик, олти маҳкама, олти бошлиқ, олти оворагарчилик қайди-ю, бир ерга жам бўлиб, ишни бир ердан бошлаган, бир ёқадан бош чиқазган қайда.

Яқин ўтмишда йўловчи йўловчидан, қай ота, қай уруғ, қай жамоа, қай элданлигини сўраган бўлса, эндиги кунда қай колхоз, қай совхозданлигини суриштиради. Бунинг сабаби ўз-ўзидан маълум. Биргина бизнинг совхозимизнинг ўзида ўн бешдан зиёд миллат вакили — озарбайжон, тожик, қozoқ, қирғиз, чечен, корейс, ўзбек ҳамда русларнинг хирмонлари ҳам бир, армонлари ҳам бир. Кўплашаётганимизнинг, кўмаклашаётганимизнинг, камол топаётганимизнинг сири ҳам ана шунда. Тотувлик — дастур амалимиз. Дастурхонимизнинг бирлиги — бағримизнинг бутунлиги. Хирмонимизнинг бирлиги — армонсизлигимизнинг белгиси. Қазноғимизнинг бутлиги — ризқимизнинг бутунлиги. Қўлимизнинг узунлиги — мартабамизнинг буюклиги. Молу жонимизнинг ўртадалиги — манзил ва муродимизнинг бирлиги.

Сиз урушга жўнаётган кезлардаги ҳолимиз, аҳволимиз хусусида сўйлаб ўтирмаса ҳам бўлади. У вақтлардаги емоқ-ичмоқ, киймоқ-кийинмоқ, яшаш-яшармоқ борасида ҳам

эзмалик қилиб ўтиришнинг ҳожати йўқдай. Ернинг шўрлиги, дала-даштнинг тўқайлиги, иситма устига безгакнинг безкалтаклиги. Йўл азоблари. Орзу ҳавасга етишнинг мушкуллиги. Ноннинг азизлиги. Кишилар кайфиятининг зиллиги. Буларнинг ҳаммаси улкан урушнинг улкан хуружлари эди. Энди-чи? Энди дастурхон тўкин, нон бутун. Тўй қилман деган ундан кўп. Шоҳона уй қураман деган бундан кўп. Енгил машинасиз, мотоциклсиз хонадон камдан-кам. Жаҳонда нима гап? Бу саволга «ойнаи жаҳон» муттасил жавоб бериб туради.

Эндиги кунда олий маълумотлиман, деб кўкракка уриш ҳар ким учун ҳам эриш туюлади. Уқитувчининг ўғли у ёқда турсин, қўйчибоннинг қизи аспирантурадан келади. Шифокор турган жойда табиб ила тасканни бемор зоти бошига урадими? Хусусан, бемор шифокорга эмас, шифокор беморга зор бўлган жойда.

Ахир биргина совхозимизнинг ўзида: тўрт ерда медицина пункти. Тўртта ўрта мактаб, тўрт жойда саккиз йиллик мактаб. Уч ерда қишлик-ёзлик данғиллама клуб. Болалар санаторийси. Уттиздан зиёд ўринли шифохона. Қанчадан-қанча олий маълумотли, олий эътиқодли педагоглар билан шифокорлар.

Ҳа, биз шунчалик ўсиб, шунчалик камол топмоқдамиз. Бу бизнинг кўпроқ маънавий бойлигимизга тегишли гаплар. Моддий бойлигимиз ҳам кўз-кўз қилса арзигулик. Тўйбоши бўлганингиз важдан Сизни тўйга қандай тайёргарлик кўраётганимиздан огоҳ қилиб қўйганимиз маъқул. Довруғли тўйга кирои

тўёна билан бориш — азалдан ўзлигимизга, ўзбеклигимизга ярашуғлик гап. Тўйнинг тўйдай ўтишига, биргина «оқ олтин»нинг ўзидан олти минг уч юз тонналик хирмоннинг кўтарилишига, барча ишнинг кўнгилдагидай ташкил этилишига кўз етиб, кўнгил бовар қилиб турибди. Пиллачилик, паррандачилик, чорвачилик, боғдорчилик бўйича ҳам қилган, қилаётган ишларимизнинг якуни, самараси кутганимиздан зиёда бўлиши аниқ. Ўз иззат-икромлари, ўз обрў-эътиборлари, ўз ўрин, ўз мавқелари учун интилиш, толпиниш, совхоз ишчилари, хизматчилари, ҳамда раҳбарларининг тинимсиз ҳаракатида кўринади. Тинимсиз ҳаракат бор ерда эса баракат бор. Бирининг икки бўлиши билан осмон бўйи баланд мартабага эришиш бор. Ўз кенти, ўз Ватани томонидан ардоқланиш бор. Улкан йўқлама-ларда муносиб ўринлар бор. Қаҳрамонлик бор. Эркинтой Исоқова, Усмон Умеров, Шамши Эшонқулов... Бу ҳамқишлоқларингизнинг бири оддий ишчи, бири иззатли механизатор, бири бригада бошлиғи. Социалистик Меҳнат Қаҳрамони деган юксак мукофотни олиш эса Мирзачўлда донг қозонган кекса тракторчи Матвали отанинг механизатор ўғли Сотволдига насиб этган.

От босган ерни той босар. Сиз беомон жангга жўнаган кунлари бешикда қолган болалар бу кунда елкали йигитлар, толпопук ўйнаб юрган қизалоқлар эса мана мен, деган уй бекалари бўлишиб, ҳар қайсининг тўйда ҳам, томошада ҳам ўз ўрни, ўз иззат-икромлари бор. Сизнинг мактабдошларингиз, елкадошларингиз — Убайдулла Бўронов, Малик Мирзақулов, Геннадий Георгиевич Арешкин, Конс-

тантин Михайлович Татаренко, Ҳамид Мажи-
довларнинг бири оддий, бирлари эса масъул
вазифаларда ишлаб, қадрдон дўст сифатида
Сизнинг шону шавкатингизга доғ туширмай
келмоқдалар.

Қарвон бехатар, одамзод қазойи қадарсиз
бўлмас, деганларидай волидайи мукаррама-
нгиз — Фотима онамиз қирқ саккизинчи йили
оламдан ўтдилар. Анзиратхон, Эргашхон,
Эркабойжондай жигарларингиз камолингизни
бир бора кўролмай армонда кетган онаизо-
рингизнинг чироғига чароғбонлик этиб, фар-
зандлик бурчларини бажо келтириб турмоқ-
далар.

Сизнинг порлоқ руҳингиз, ёрқин хотирангиз
эса ҳар соат, ҳар нафасда ўйимизда, хаёли-
мизда. Ўзингиз таълим олган Сталин номли
11-ўрта мактаб ҳам, беғубор болалигингиз
кечган «Қизил деҳқон» қишлоғи ҳам ҳозир
Сизнинг номингиз билан аталади. Бу бизнинг
Сизга бўлган меҳру муҳаббатимизнинг, таъ-
зим ила тавозеларимизнинг ойдин ифодаси.
Сизнинг шарофатингиз билан қишлоғимиз
қутлуғ даргоҳга, зиёратгоҳга айланиб қолган.
Ўтган йили Ўзбекистонда хизмат кўрсатган
санъат арбоби, ёзувчи Ҳамид Фулом ҳамқиш-
лоқларингизга беш юз нусхага яқин китоб
совға қилди. Янги ташкил этилган бу кутуб-
хона ҳам Сизнинг муборак номингиз билан
аталади. Мирзагулистонда яшаб, ижод қилаёт-
ган қаламкашлар муносиб Ватаннинг муносиб
фарзанди эканлигингиз хусусида қасида ва
балладалар битмоқдалар. Кўпчилик кишилар
ўз фарзандларини Сизнинг номингиз билан
атамоқдалар. Эндиги кунда Сизнинг номин-
гиз, Сизнинг шуҳратингиз мирзачўлликлар-

нинг бешикдаги боласига ҳам офтоб мисол белгилидир. Тўй кунларида ҳам, аза кунларида ҳам Сизни ёд олмаслигимизнинг чораси йўқдир.

Шу йил кузда ота юрт, олтин бешигимизнинг — Ўзбекистонимизнинг, шонли Ўзкомпартияимизнинг эллик йиллик улкан тўйи нишонланади. Эллик йил. Қим эдик? Қим бўла олдик? Йўлимиз қандай эди? Йўриғимиз қандай бўлди? Қурбимиз нималарга ета олар эди? Қудратимизнинг тенги, тимсоли энди нималарга қодир? Аввалда ўзлигимиз, ўктамлигимиз қай йўсин, қай даражада эди? Энди эса ўз туғи, ўз муҳри, ўз пойтахти, ўз эркига эга бўлган эллигимиз! Қўшиқларимизнинг мавзуси мазмунининг дунёвийлиги. Қўйчибон — қаҳрамон. Деҳқон — академик. Ишчи — ҳукумат аъзоси. Шундай бахт бизга муяссар бўлди. Ёлғиз юриб йўл изламадик. Қўп билан бўлиб камол топдик. Довруғли тўй кунлари гўйхоналарда, йирик маросимларда, улкан йилномаларда ҳам шулар ҳақида гап бўлади.

Бу қадар ўсганимизнинг, бу қадар унганимизнинг замирида Сиз сингари ота юртимиз, қудратли халқимиз, бепоён мамлакатимизнинг Очил Бобожонов, Семён Будённий, Сергей Лазо, Абдулла Набиев, Тўйчи Эрийгит ўғли, капитан Гастелло, Александр Матросов, Собир Раҳимов сингари ботирлари, баҳодирларининг муборак қони, қутлуғ жони ётмайdimи? Жаҳонда юксак мавқега эга бўлган партияимизнинг, ҳукуматимизнинг ғамхўрлиги, раҳнамолиги ётмайdimи?

Эмаклаган боланинг ҳам этагидан тортар душмани бўлади, дейдилар. Бизнинг ғанимларимиз озмунча бўлдимми?

Ҳамза Ҳақимзода Ниёзий таъбирича:

Маллалар, саллалар,
Урфонсиз каллалар...
...Макрлар, ҳйллалар
Иллолар, биллолар...

Ҳали яна босқинлар, босмачилар, четда тош отишлар, ички олишувлар ва солишувлар, қулоқлар, қулоқсизлар. Ниҳоят, фашис номли газандалар. Шундай қилиб, ит ҳур берди, катта карвон ўта берди. Бироқ, б катта карвонимиз, улкан лашкаримиз хавф хатардан холи бўлмади. Жон олиб, жонла бердик. Ва лекин тўлдим деганда тўқилмади. Етдим деганда йиқилмадик. Бўлдим деганд бўлинмадик. Йиғлай-йиғлай қазиган ариқларимиздан ўйнаб-кулиб сув ичмоқдамиз. Чеккан азиятларимизнинг роҳатини кўрмоқдамиз. Энди қора кунларни кўрмаслик, қоқилмаслик — эзгу ниятларимиз. Яхшилик — йўлдошимиз. Шу соатли кунлар, шу саодатли кечинмалар — ушалган армонларимиз. Бобс калонларимизга насиб қилмаган кунларнинг бизга насиб қилгани — бахтимиз барқарорлигининг белгиси.

Тўй кунлари тобора яқинлашмоқда. Тан тана дақиқаларининг шарпа-шамоли қулоққа чалинмоқда. Қишлоқ-шаҳарларда, эл элатларда, ер-кўкда қизгин тайёргарлик кўрилмоқда. Заркокилли қизлар, тиллақошим келинчаклар, мушки тотор билан упорга ўй уй бекалари, йўлбарс билакли, қоплон юракли йигитлар, орзу-ҳавас кўришдан армон қолмаган қариялар, созчию созандалар, олим му алломаларнинг ўй-хаёли қутлуғ санам

қутлуғ совға билан кутиб олишда. Ўз ҳамқишлоқларининг кези келганда куйчиси, вақти келганда тўйчиси, ўрни келганда созчиси бўлишни ўзи учун тожу тахтдан буюк деб яновчи каминайи камтаринингиз ҳозирдан бошлаб тўй таклифномасини битиш билан банд.

Айта-айта юргулик тўй кунида тўйхоначининг тўрида туриб, тўйимизга ўзингиз **ЎЙБОШИЛИҚ** қиласиз.

Овулдош, отадошларингиз — ҳамқишлоқларингизнинг Сиздан илтимоси шу.

1974

БАҲОР, КЕТМА МЕНИНГ БОҒИМДАН

Қўй-қўзиларнинг маъраши ўру қирни қолади. Бу — баҳор келишининг белгиси. Ҳаувиз сутига тўйиб улгурмаган қулун ёлигажак қилиб сайхон бўйлаб диринглаб ўйнади. Бу — баҳор нафасининг шарофати.

Чўпонлар қиш жомакорини ташлаб, кўйсини тоғ шамолига тутди. Қор билан қопланган тоғ ўнгирларида ўз ошиғи истиқболни ёлғамолини биринчи бор кўз-кўз қилган келиш чак сингари бойчечак кўриниш берди. Бу ҳақда демай, қалдирғоч келади, деган гап.

Қадамда, қирга чиқиб, «қоқилаш»иб, «от соқол»лашиб келсак бўлади, деган гап кулоққа чалинади. Бировлар тоққа чиқиб, исмаилоқ сомса билан «ялпиз хўрда»лашиб келганлигини катта гап қилиб айтса, бировлар равочхўрликка тайёргарлик кўришаётганлигини сўйлайди. Булар баҳорнинг одамзодига атаб ола келган ноз-неъматлари...

Еш болалар тугул, ўғил уйлантира бериб келин тушира бериб сочини оқ қоплаган қариялар ҳам уйга сиғмай қолди. Бири йилбоши тараддусида бўлса, бири кўчат ўтқозиш ғами

на. Бу — баҳорнинг одамзодга яшашни, яшашини бахш этишининг дарағи.

Қурту қумурсқалар кўриниш бериб қолди. Бобоннинг ўз боғини кундуз тугул кечаси ҳам тарк этгиси йўқ. Деҳқоннинг фикри зикри далада. Чорвадорнинг хаёли қирда, адирда. Кичкина қизчаларда толпопук соғинчи. Келинчакларнинг пардоз қутичалари янгилашни олдида: янги ўсма турган жойда кўҳна мушки дилбарга йўл бўлсин! Буларнинг ҳаммаси баҳор нишонлари. Баҳорнинг соғинтириб келиш аломатлари.

Кўклам келиши билан кишининг қони суюлади. Бундай кезде руҳим тетик, кўзим равшан, табиатим тиниқ, белим бақувват бўлсин, десанг ўрик сувидан кўра сумалак сганинг маъқул. Бу — қарияларнинг эрта баҳордан то арпа-буғдойга ўроқ тушадиган кезгача барчага қарата айтадиган ўғитлари. Ўзбекистон халқ шоири, устод Уйғуннинг «Жонтемир» поэмасидаги мазкур сатрлари халқимизнинг бешикдаги боласигача ёд бўлиб кетган:

...Балки, у ерларда кўп дилбар
Манзаралар жилва қилгандир.
Балки у ерларда соз чалиб
Базм қуриб нозли булбуллар
Қалбига севинчлар илгандир.

Йўқ! Унинг аламли қалбига
Булар ором бера олмаган!
Чечак табассуми кўнглига
Зарра қадар роҳат солмаган!

Унинг юрагига гул кулгуси
Оғир йиғи бўлиб туюлган.
Булбул товушлари, сув қўшиқлари
Аччиқ фарёд бўлиб қуюлган.

Тўғри-да, ҳам нони ярим, ҳам кўнгли ярим,
ҳам умри ярим кишининг кўнглини бир баҳор
тугул, бирваракайига келган ўн баҳор ҳам
овута олармиди?

Шунинг учун ҳам шу кунимизга, шу ка-
молимизга қараб, минг қатла шукрона кел-
тиргинг келади: қиз-келиндяклар маърака-
маросим кунлари у ёқда турсин, далага ҳам
худди тўйга борадигандек очилиб-сочилиб
чиқишади. Мўйлови ана сабза ураман, мана
сабза ураман, деб турган йигитчаларнинг қан-
дай ясаниб, қандай тусаниб юрганини тасвир-
лаб ўтирмаса ҳам бўлади. Бир ҳафта ичида
эгни-бошини икки марта алмаштириб турма-
ган қарияларнинг ҳам юраги сиқилиб кетади.
Буларнинг ҳаммаси баҳорнинг, борлиқнинг,
маъмурчиликнинг хосияти.

Ана шуларни кўриб, кузатиб, фахрланиб,
кишининг шоирлиги тутиб кетади:

Сирли туйилади мажнунтол таги,
Жилға, сой бўйлари, тоғлар этаги.
Тўқсонга туташган чолнинг эртаги.
Энди ниш урганда бодом куртаги,
Баҳор, соғинтириб келишинг яхши.

Сира кетмас бўлиб келгин йироққа,
Гўзаллик ола кел бўстонга, боққа,
Ишқингда булбулни қўйма қийноққа
Камол ҳаққа бўлсин, завол ноҳаққа.
Баҳор, гулзор бўлиб келишинг яхши.

Қоя, ўрларда қор, дилларда баҳор,
Турна пастлаб ўтар — элларда баҳор,
Ғоз қўниб, ғоз учар — кўлларда баҳор.
Юлғун рангга кирди — чўлларда баҳор.
Баҳор, қувонтириб келишинг яхши.

Дарвоқе, баҳорнинг келиши билан бутун олам одамга сирли туюлади. Баҳорнинг шамоли кўксингга тегиши билан танангдан бутун ғубор кетгандай бўлади. Уру қир кўм-кўк. Осмон кўм-кўк. Кўкда камалак — Ҳасан-Ҳусан. Бир ёнда турналарнинг қий-чуви. Йил-қичиларнинг ҳай-ҳуйи билан қўйчибонларнинг ўлани тоғ-дараларга файз бағишлайди. Тракторларнинг шердек наъра тортиб ўкириши шу кундан то сўнгги кузгача дала-тузга қут бағишлаб туради.

Алалхусус, элларда баҳор, дилларда баҳор. Баҳорнинг бизни соғиниб келиши яхши. Баҳорни бизнинг соғиниб кутганимиз бошқача. Сабаби: баҳор меҳнат билан, муҳаббат билан эгизак. Баҳор — яхшилик, яшиллик деган сўз. Баҳор яшаш, яшариш билан айрилмас. Шунинг учун ҳам:

Боғсиз, боғбонсиз ерда не ҳам қилсин эзгулик.
Кўкламнинг ҳар нафаси умрга арзигулик.—

деймиз.

Шунинг учун ҳам:

Баҳор, кетма менинг боғимдан,—

дея гўзаллик, эзгулик тимсоли бўлмиш Наврўзи оламга илтижо қиламиз.

МУЛЛА ТАРАС

I

Қария халқининг хиёл сўзамол бўлганига не етсин. Ёш-яланглигида қилган ови борми, йигитлик-аломатлигида қилган дови борми, қўйинг-чи, кўрган-кечирганлари борми — сўйлаб бериб ўтиради. Дилкаш, ҳазилкаш бўлса борми, бунга не етсин. Ўзига ҳам, ўзгаларга ҳам яхши. Вақтли-бевақт уйдан, атрофидан одам аримайди. Ўзи ҳам зерикмайди. Ўзгаларни ҳам зериктирмайди.

Қошингда соқоли сийнасини қоплаган қария ўтириб, сенинг гап сотишинг эса одобдан эмас. Тарас Бульба лақабли бу кишининг исми-шарифлари — Оқилбек Султонмаҳмуд ўғли. Ёшлари саксондан ёнари, ё бери. Богдон — бу кишининг ота қишлоғи. Отани Қоратош гузаридан тортиб то Нуротагача бўлган қишлоқ-овулдагиларнинг билмагани, кўрмагани камдан-кам. Бобойнинг ҳеч нарсадан камийўқ. Ўтирганда ўрни бор. Юрганда йўли. Чеваралик-дуваралик. Боғи ҳам бутун. Бағри ҳам бутун. Қутлуғ хонадонидан кун бўйи дастурхон йиғилмайди. Келимли-кетимли. Қелин кепчикларининг бир оёғи қазноқда бўлса, бир оёғи ўчоқ бошида. Бу тўқликдан ҳам эмас,

шўхликдан ҳам эмас. Бу — отанинг мавқеига, мартабасига боғлиқ гап. Биров кўрганни келади. Биров кўришгани келади. Саксон ёш. Бу ҳар кимга ҳам камдан-кам насиб қиладиган умр. Бу йиллар ичида эл неча марта обод бўлиб, неча марта барбод бўлди. Тўқчиликдан кўра йўқчилик кўп бўлди. Оқ ит бундан кўп бўлди. Қора ит ундан кўп бўлди.

Емоқ-ичмоқ, уй-рўзгор ташвишлари, маҳалла-кўйдаги майда-чуйда гаплардан сўз очгундай бўлсангиз, бобойнинг елкаси тиришади. У киши бу гапларни уйма-уй изғиб юриб, унинг гапини бунга, бунинг гапини унга оқизмай-томизмай етказувчи ўшакчи хотинларнинг қиладиган иши, сўйлайдиган сўзи, деб тушунади.

Ишнинг ҳам, сўзнинг ҳам йириклигини отанинг ташқи кўринишидан ҳам билиб олса бўлади: елкали, забардаст.

Ўз ганимларининг юрагига фулғула солиш учун Алпомиш деган экан:

Тикилсам қурийди дарёнинг гуми,

Наъра тортсам, қулар қўрғоннинг тими.

Инсоф билан айтганда, Оқилбек отанинг кўзи ҳам Ҳаким полвоннинг кўзидан кам эмас. Кишига қасд қилиб тикилгудай бўлса борми, юзма-юз сўйлашиш қийин. Мўйлов деганингиз қулоқ-чекка билан гаплашади. Ёзда ҳам, аёзда ҳам кўкрак яланг. Кун бўйи сурункасига ишлаб, «вой жоним», деганини тобуткаш тенгқурлари эслай олмайди. Вақтида жаҳон қайсар. Вақтида боладай беозор. Орият деган жойда ўзга тугул ўзини аямайди. Фарзандларининг ҳаммаси отасининг боласи, деган

номга муносиб. Бундан бобойнинг боши осмонда.

Салкам бир асрни қоралаб бораётган бобойни гапга сола билганимга отанинг ўзи ҳам хайрон. Таъби тортмаган киши билан эртаклашиб ўтириш у ёқда турсин, саломига алиқ олишга тоқати йўқ.

— Қозоқия халқида ҳар ким етти отасига-ча билмаса айб саналади! Етти отагача билиш деган сўз, ўрта ҳисоб билан тўрт юз йил атрофидаги гапни билиш керак, деган сўз! Бизда айрим ёшлар тугул, баъзи кишилар бобокалони тугул ўз отасининг таржимаи ҳолини батафсил айтиб беролмайди!

Бобойнинг битмас-туганмас хазина эканлиги юқоридаги гапларидан билиниб туради. Бундай кишиларнинг хизматини қилиб, шогирд тутинса арзимабдими?

Ҳозир ҳамма жойда — ерда ҳам, кўкда ҳам ер юзини ларзага келтирган Улуғ Ватан уруши ҳақида гап боради. Бобойнинг бу галги ҳангомаси ҳам ана шу жангу жадал ҳақида:

II

— Афандининг минг бир дардга даво бўладиган «эзибички» ёзиб бериши, бу «эзибички»ни ичган кишининг дарҳол дарддан фориг бўлиб кетаётгани ҳақидаги овоза бутун элга тарқалгандан тарқалиб кетибди.

Неча ой, неча кунлар юриб, узоқ бир гўшадан Афандини сўроқлаб келган киши дебди:

— Овулимизда қутурган ит ундан, дайди ит бундан кўпайиб кетди. Ҳозир иккиннинг бирини ит қопган. Ихлос қилсанг чўпдан халос

дебдилар, тақсир. «Эзибички» нгизнинг таърифни эшитишим биланоқ йўлга равона бўлдим. Яхшилигингиз биздан қайтмаса худодан қайтсин.

Афанди ҳам ўйлаб-нетиб ўтирмай, оғилхонадан катта бир сўйилни олиб чиқибди-да, нажот сўраб келган ҳалиги кишининг қўлига тута туриб, дебди:

— Қутурган итга ҳам, дайди итга ҳам энг яхши «эзибички» ана шу асбоб бўлади.

Шу шекилли, киндик қонимиз томган, авлод-аждодларимиздан бизга мерос бўлиб келаётган, тан деса танимиз, жон деса жонимиз туташ тупроғимизга, тошимизга анов-манов «эзибички» кор қилмайдиган теватлар оёқ қўйди. Бу итларга на «эзибички» кор қилади. На Афандининг ҳалиги асбоби. Ерда уруш. Кўкда уруш. Номусли, ориятли кишининг қонида уруш, жонида уруш. Бировлар урушга ўз раъйи билан кетиб боради, бировлар чақириқ билан. Элчилик эмасми, қай бирлар эса йиғлаб-сиқтаб кетиб боради.

Этакдан олган итнинг ҳисобини қилса бўлади. Бу итлар ёқадан олиб турибди. Қўймагудай жўни бор. Душманинг голиб бўлса, қочмоқ ҳам ҳунар, деган гапни сал орияти йўқроқ бир киши айтган шекилли. Бундай деганим: душманнинг бошида голиб келгудай жўни бор эди. Рост гап, лаънатининг қўли ҳам баланд эди.

Уша кезларда орамизда, ол, энди тахтимиз ҳам, бахтимиз ҳам, божимиз ҳам, тожимиз ҳам қўлдан кетди, деб аросатда қолганлар, ўзини хилватга олганлар бирон-сирон бўлса бўлгандир ҳам. Ҳар қалай, шоҳу гадонинг ҳам куни бундайларга қолмасин.

Шундай қилиб денг, уруш деганингиз элнинг, улуснинг тинка-мадорини бир қадар қуритиб бормоқда эди. Шаҳар тугул қишлоқларда қут қайда? Йиғлаган ундан кўп. Сиқтаган бундан. Бағри бутун одам камдан-кам. Йигитларнинг сатта сараси, сайдини урушга кетиб бўлган. Навбат биз тенги ўрта яшарликларга ҳам келди. Осмон ўйилиб остига тушгани шу. Қирқ учинчи йилнинг ҳамал ойлари эди. Бизни меҳнат фронтга оладиган бўлди. Мен ўшанда нақ қирқ етти ёшнинг устидаман. Емоқдан, ичмоқдан, ишламоқдан қолганимча йўқ. Ҳали тошни тошга, тоғни тоққа уриштиргудай жўним бор. Боғдон билан Сафар отадан, Ухум билан Мажрумдан жами бўлиб, қирқ-эллик кишини Жиззах истансасига олиб келишди. Истансада одам деганингиз тумонат. Йўқлама устига йўқлама қилиб турилибди. Жўнар олдимизда истансани қий-чув тутиб кетди. Биров дод солса, биров фарёд қилади. Қийин-қийин, хотин-халажларга қийин. Урушнинг ташвиши, уй-рўзғор ташвиши, бола-чақа ташвиши, дала иши — ҳамма-ҳаммаси шуларнинг бўйнида. Албатта, эр киши, уруш у ёқда турсин, шунчаки бир шикорга отланаётган кезде ҳам аёл киши, қачон келасиз, деб кўз ёши қилса ярашади. Бу эркак кишига ҳам хуш ёқади. Ҳозир-ку, биз ярим урушга — меҳнат фронтга жўнаётибмиз. Бундай вақтда хотин киши тугул сени кузатиб қолаётган ёш-ялангнинг ҳам кўзида ёш қалқади. Мен сал эзмалик қилгандай бўлдим шекилли. Гапнинг индаллоси шуки, поездга чиқишимиз олдида айрим кишиларнинг болачақаси билан хайр-хўшлаша туриб, ўпкасини босолмай ҳўнграб йиғлаб юборганини кўриб,

шон-поним чиқиб кетгудай бўлди. Узимни
кичиб, тилимни тиёлмадим:

- Садқан одам кет. Эркак бўлмай ўл.
куматимизнинг эсиз сенга қолган уни.
Эши эр санаб, эгатиингдан тутиб юрган аёл-
нинг отасига лаънат.

Бу гапим ҳалигиларнинг суяк-суягидан
кичиб кетди шекилли, сал ҳамга ўхшаб қолди.
Рости гап, менинг ҳам айтганим чатоқ: аввалги
заманам синиб, қарийб беш йилдаги ёшимдаги қизга
қилганимга энди йилдан ошган эди. Қўли-
да бир ойликкина ёш бўлди. Тузоққа туш-
ди турна боласидек, ўзлари термилганича
ишлаб қола берди. Менинг ҳам ичим эзилиб
қолди. Лекин сир айтмайман.

Поезд кечқурун бўлганга тушди. Кетиб бора-
ман. Мамлакатимизнинг кетсиз, кўламсизли-
гига ўшанда танишманман. Қозоқ даштининг
кўноёнлигига ўшанда беш кетганман. Биз-
нинг чекимиз / ва яқинидаги бир заводга
тушди. Заводда ишлаб чиқади. Бу ерда
қандайдй ишлаб чиқинади. Буни ҳеч қачон, ҳеч
кимга айтмайман, бизнинг сир тутишимизни
онизга қаттиқ тўқинлашди. Ушандан бери бу
ҳақда бир сўзга оғиз очганимча йўқ.
Очмайман. Ҳозирда ҳам айтмайман. Шу
ўринда бир ишманднинг гапи ёдимга тушиб
кетди. Ушундан экан:

— Ошанда ўзлигингни билишдан, сиринг-
ни сақлаб олишдан мушкулроқ иш йўқ. Муш-
куллик билан мушкуллик билан енга олган
одам — м.

Шу гап — гап. Энди муддаога ўтай. Завод
уч сменада ишлайди. Ҳар сменада беш минг
киши келиб, беш минг киши чиқиб кетади.
Бир кўрган кишингни ойлаб-йиллаб кўролмай-

сан. Миллат масаласига келганда, қорақалпоқдан тортиб қалмоққача бор. Кўпчилиги ўрис. Ўрисчани билмаганнинг ҳолини харидеса бўлади. Менинг шерикларим ўрис. Қурилишдалик тирикчиликка керак бўладиган сўзларни ҳаш-паш дегунча ўрганиб олдим. Бироз эмин-эркин гаплашолмайман. Сўзлашгувчи бўлсам, барини билиб тураман. Бироқ қўл таролмайман. Бу тилни билмаган одамнинг қанчалик тўмтоқ бўлиб қолишига ўшанишимон келтирганман. Шундай қилиб дегун вақтларда Бухоройи шарифнинг ҳозирги миннат газии қайда дейсиз. Ҳамма иш кўми билан, иликтир билан бўлади. Иш вақти сиз киз соат. Интизом қаттиқ. Биласиз, қирқ учинчи йилнинг қишидаёқ ғанимларимизни арест эмас, қизил қўшинларимиз уриб қўйган эди. Фашистларнинг хешти ҳам совуқ бўлар пушти ҳам совуқ бўлади, деган гапни ўшанда эшитганим бор. Улар совуққа ўлгудай ўқ бўлар экан. Уларнинг бу қусур, бу қиллати бизга, бизнинг қизил қўшинларимизнинг қўл келгандан келганини, тошимизнинг ўриш юмалаганини, Москванинг соғ-омон сақлаши қолинганини урушнинг миридан-сирининг билувчилар бизга сўйлаб беради.

Биз ишлаётган завод ҳам душман томонидан топталган экан. Заводни қадимги ҳолига келтириш керак. Армиямизни кийинтириш, қурилло роллантириш керак. Бунинг учун ишлаш керак эди. Тинимсиз ишлаш керак эди. Элимизга иш тушиб, эрлар этик билан сув келмак эди. Ҳар бутага ўт тушса ўзи ёниб, ўлар ўчар, дейдилар. Эндиги кунда бундай эди. Бутун мамлакатимизга, элимизга, ўлимизга

изга ўт тушган эди. Биз ҳам шуни баҳоли
удрат ўчирмоқда эдик.

Биз ишлаётган заводда ойда ё ҳафтада
икки соат ўрнига ўн соат, ҳар замонда эса
саккиз соат сурункасига ишлашга тўғри
ларди. Бунга чидаган чидарди. Ўн саккиз
ишлаган кишилар учун алоҳида жой, ало
ида овқат. Мен ана шу ўн саккиз соатлик
и кунини пойлаб турардим. Ишлаб бўлган
и сўнг яхшилаб дам олиш, тана-тўшингни
иб овқатланиш — ўша кезларда ҳар ким
и ҳам катта давлат эди. Бироқ қайси аза
и сурункасига ўн саккиз соат ишлай олади?
ининг учун куч керак. Қувват керак. Бардош
рак. Менинг эса жоним танамга сиғмайди.
Уйдагилар, дўсту биродарлар, хешу ақра
и билан тез-тез хатлашиб, хабарлашиб
рамиз. Қишлоқдан хат олган куни худди
имиз тирилиб келгандай шодмон бўламиз.

«Сув оқар тош устида,
Холим бор қош устида.
Ёдга тушган чоғингиз
Йиғлайман ош устида.

Дарёнинг қундузиман,
Осмоннинг юлдузиман.
Қачон қайтиб келасиз
Онамнинг ёлғизиман...»

Менга бу тарзда хат битиб йўллаган қора
ининг кимлигини айтмасам ҳам билиб туриб-
Мен бу хатни олишим билан, ўша сени
ининг устидаги холларингдан, мени ёдга
и тўккан кўз ёшларингдан аканг, деб қўя-
и Қувонганимдан ўйинларга тушиб кета-
и Ёшимдаги ўртоқларимга ҳали роса дий-

дорига тўймаганимни айтиб бераман. Улақ
бундан қотиб-қотиб кулади. Сўнгра сўзга тўм
тоқлигимни кўнам билдирмаслик учун мен
ҳам унга байту ғазал билан хатлар битаман

«Мерган сайин

Сочинг майда ўрилар ўрган сайин.

Хатга солган расмингни, бўйларингдан,

Ичим ўтдай ёнади кўрган сайин».

Шундай қилиб, ўзимизнинг кўнглимизни
ўзимиз кўтариб, ориқ кўнглимизни ёру
қилиб юрамиз. Аслида юракка қил сиғмай
ди. Куну тун душманнинг заволини, сая
лотларимизнинг камолини тилаймиз. Бола-ча
қаларимизнинг олдига соғу саломат қайтишни
орзу қиламиз. Ҳар қалай, туя букрилигини
билганда ҳаром ўларди, дегандай, босган ери
ни гиёҳ битмасдай қилиб бораётган баттол ё
нинг ҳаром ўлишига ўзларининг ҳам, ўзгалар
нинг ҳам кўзи етиб қолган эди.

Жанггоҳларда жанг авжида. Қўлимиз ни
да. Ақлу ҳушимиз билан қулоғимиз радиода.

Еримизни ҳам, элимизни ҳам булғатган
душманнинг аҳволи қалай? Қай шаҳар қур
шовда? Қай шаҳар офатлардан омон қолди?
Майдонга кимлар кириб, кимлар ташлаб қоч
япти? Кимлар жон бериб, кимлар жонлаш
оляпти? Саркардаларимизнинг ақл бови
қилмас даражадаги тадбирлари. Қўриқча
тоғнинг йироғи йўқ. Тоғимизнинг, таянчимиз
нинг ой сайин яқинлашаётгани.

Хазина қўриқчиларидан бири узундан-у
туш кўриб, тушини подшога айтиб бериш уч
арз қилибди. Арзи инobatга олинибди. Хазина
қўриқчиси кўрган тушини айтиб беришга

шиб кетибди. У бу кўрган узундан-узоқ туши
чуи подшоинг газабига учраб, хазина қў
риқчилигидан ҳайдалган экан. Шунга ўхшаб,
чундан-узун туш кўриш у ёқда турсин, бамай
чихотир дам олиб, бафуржа овқатланишга
вақт қайда.

Шундай қилиб десангиз, бир куни яна су
рункасига ўн саккиз соат ишлашга тўғри кел
ди. Шеригим йигирма ёшлардан ошган барка
бол бир ўрис қизи. Куч десангиз кучда, иш
десангиз ишда мана мен, деган йигитни йўл
ларда қолдиради. Кўз деганингиз ундан, юз
дганингиз бундан зиёда. Исми — Зина. Мен
сениги бир киши (отини айтиб ўтирмайман) бу
қизнинг ишқида бир куйиб, бир ўртанади.

Зиничкахоним, Зиничка,
Беллари қилдан ингичка.
Ойингиз рухсат берсалар
Ўйнаймиз кошка-мишка.

Аслида бу киши билан Зинанинг Кошка бў
либ ҳам, Мишка бўлиб ҳам ўйнашишга тоқа
ни йўқ. Ҳалиги шўрлик эса ўзи ёниб, ўзи ўча
ди. Биз ичимизда, Кошка бўлмай ўл, Мишка
бўлмай ўл, деймиз.

Мен қизнинг қаддини, камолини кўриб ха
фа бўламан. Бу қизга муносиб йигитлар уруш
ди қон кечиб, қон ичиб юрибди. Уруш бўлма
ганида мен тенги кишиларнинг бундай қизлар
ни ишқ-муҳаббат изҳор қилишига йўл бўлсин
ди.

Алҳосил, Зина билан юз килолик замбилда
ошкан чўян печкага кўмир ташишга тушиб
кетдик. Шу йўсин тиним билмай тўрт соат
ишлаб турдик. Бора-бора оёғим чалкаша бош

лади. Номус кучли. Ушанда ҳам сир бергим йўқ. Унинг эса ҳали-бери толиққудай жўни йўқ. Алҳол, дам олдик. Қизнинг гапидан мени синаганини, тап бергандай бўлганини, уят ҳам бўлса айтай, мени ёқтириб қолганини билиб олдим. У мени Тарас Бульба, Тарас Бульба деб атаётди бошлади. Шу-шу, лақабим Тарас Бульба бўлиб кетди. Бора-бора қишлоқдаги курсдошларим Мулла Тарас дейдиган бўлишди. Тарас Бульбаси ким? Ким бўлиб ўтган? Нима ишлар қилган? Миллати, мазҳаби? Булар мени менга қоронғи. Нима бўлса ҳам бу Тарас Бульба дегани ёмон одам бўлмаса керак, деб ўйлайман. Фурурлигим тутиб кетади. Қайтадан яшариб, куч-қувватга энгандай бўламан. Оламан десам теккудай жўни бор. Баттар хафа бўламан. Худо ҳаққи, хўрлигим келди. Тиррик жон. Унга ҳам қийин. Биргина унга эмас, эркак зотининг бир оғиз ширин сўзига зор бўлган беваларга, бўйи етган қизларга қийин.

Зина мени тушунди. Мен уни тушундим. Қанча вақтгача юзимга қаролмасдан уялиб, ўсал бўлиб юрди. Бир куни бағримга босиб, ака-сингил тутиниш истагимни ўрис тилида чалакам-чатти тушунтира билдим. Хижолатдан қутқаздим. Шу-шу, Зина билан ака-сингил тутидик. Ҳали-ҳали хатлашиб, хабарлашиб турамиз. Борди-келдимиз бор.

Йиғлай-йиғлай ариқ қазиб, ўйнаб-кулиб суничадиган замонлар ҳам келди. Гитлернинг қоли рейхи тугатилди. Рейхстаг устига совет ялови тикилди. Гитлер билан Геббельс дегани зўр келгандан сўнг восвос касалига мубтало бўлибди, ўзларини ўзлари ўлдирибди, деган хушxabарни эшитдик. Рейх, Рейхстаг деган сўзларнинг маъносига тук тушунмайман. Ўзимча

Гитлернинг тожи-тахти бўлса керак, деб ўйлайман. Яна бу Геббельс дегани ким бўлди? Кейинчалик билсам, бу ҳам катта кўппаклардан экан.

III

Уй-уйнимизга қайтиш тўғрисидаги хабарни эшитган кездеги суюнганларимизни эндиги кунда сўз топиб айтиш қийин. Қиндик қонимиз томган қишлоғимизга келадиган, ёру биродарлар билан кўришадиган кунлар ҳам насиб қилди. Қулган қайси. Қувонганидан йиғлаган қайси. Сурунган қайси. Бир-бирини бағрига босиб, қўзи-қўйдаи искашиб, қучоқлашиб кўришгани қайси.

У кунлар ҳам ўтди-кетди. Бироқ бир кун бўлса ҳам урушга тушмаганимга, жуда бўлмаса биттагина душманни ўз қўлларим билан қонталаш қилмаганимга ҳамон армон қилман. Баъзи бир фронтовиклар гоҳо қон кечиб, қон ичганларини беш кишининг боши бириккан жойда айтиб, қилган ишини кишига таъна қилгандай бўлади. Мард киши қилган ишини, яхшилигини ҳеч қачон юзга солмайди. Баъзида бир хиллари билан ўрлашиб қоламан. Жаҳлим чиқиб кетганидан, биз урушга тушмасак ҳам сенга ўхшаганлардан кўп иш қилган бўлсак қилгандирмиз. Лекин кам иш қилганимиз йўқ, деб юборганимни ўзим ҳам билмай қоламан. Қоним қайнаб кетади.

Қўйинг-чи, уруш тўхтаган кунда туғилган бола бу кун ўттиз ёшга кирибди. Қирчиллама йигит бўлибди. Уша куни туғилган қизалоқ эндиги кунда тоғларнинг сўнасидай, суралойндай товланган келинчак. Қўш қопқали улкан

бир уйнинг бекаси. Уша йили ўттиз ёшга кирган қирчиллама йигитнинг бугун соч-соқолига оқ оралаб турибди.

Кишининг ёши кетган сайин дунё кўзинга кўркам бўлиб кўриниб борар экан. Бошқани билмадим, менга шундай. Ҳали-бери қарияликка бўй бергим йўқ. Ахир бу кунларга етиш учун озмунча қурбонлар бердикми? Бир йигит қирқ йилда бино бўлади. Биз эса керак бўлганда кўксини кўкка қалқон қиладиган туманлаб йигитларимиздан айрилмадикми? Ота юртимиз, олтин бешигимиз, еру осмонимиз, ору номусимизни ёвга топтатмаслик учун қонларимиз дарё-дарё бўлиб оқмадими? Бу кунларимизнинг қадрига етган бор, етмаган бор. Эл тўқ. Мамлакат обод. Чегара осойишта. Соқчиларимиз сергак. Ойнайи жаҳон ер юзининг қай нуқтасида нима гап, нима воқеа бўлаётганини кўрсатиб, хабардор қилиб турибди. Минай десак, машина. Чиқай десак, пойиз. Учай десак, самолёт. Яна нима керак?

Алҳосил, яшайдиган, яшарадиган шундай саодатли кун, шундай саодатли соатларда қазойи қадар тугул, қарияликни бўйнига оладиган аҳмоқнинг ўзи йўқ.

ОТА МЕРОС

Нақл қилишларича, ҳар қандай нонхўрак ҳам ўзи яшаётган қўриқ бўлса қўриқни, ботқоқлик бўлса ботқоқликни ўша афсонавий Ботти Эрамларга алишмас экан. Бу — бир паранда ҳамда унинг ўзига яраша эътиқоди ҳақидаги гап.

Мен яшаётган ерни эса эндиги кунда ГУЛИСТОН деб атайдилар.

Каминангиз шу кечаю кундузда чўл деб аташга тил бориб, юз бетламайдиган Сирдарё воҳасида ўсганлардан. Мирзайи Маликнинг шўрини ялаб катта бўлганлардан.

Эндиги кунда бу ерлар нонхона деса нонхонага, нурхона деса нурхонага айланиб қолди. Бироқ ўтмишда ташландиқ бўлиб ётган бу гўшанинг чинакам нонхона, чинакам нурхона бўлгунича қанчадан-қанча сувлар оқиб ўтди. Замонлар кетидан замонлар кечди. Хонлар кетидан султонлар ўтди. Чўл чўллигича, кўл кўллигича қола берди. Қақраб-қақшаб ётган бу кўламсиз саҳрони Эрон шаҳаншоҳи Қайхусравнинг салтанатли юришлари ҳам ўз измига сола олмади. Искандар Зулқарнайн замониға келиб ҳам бу чўл одамзоднинг меҳ-

рига, меҳнатига муҳтож бўлиб қола берди! Ёр юзига ларза сола билган Амир Темур ҳам бу тенгсиз, бу тимсолсиз дашт ўрнида бўстонлар барпо қила билмади. Биргина Абдуллахон бу ерга саройлар солди билди. Равотлар тиклай билди. Масжидлар очган бўлди. Сардобалар қурдира олди. Каналлар қаздира олди. Бироқ бу қилинган ишлар, бу уринишлар юм минглаб қўлларнинг йигирма йиллаб бунёд этган МИСР ЭҲРОМЛАРИЧалик, мен-мен деган меъморлар, машҳур бинокорлар томонидан қирк йил ичида аранг тикланган ИСААҚ ЧЕРКОВИЧалик, юз йигирма йил мобайнида дунёга келган Римдаги «АВЛИЕ ПЕТР» ибодатхонасичалик шуҳрат топа олмади. Бу энди узоқ ўтмишдаги гап.

Ўтган асрнинг иккинчи ярмида рус амалдорлари билан катта ер эгаларининг Туркистон ўлкасига кириб келгани, ўз элидан бадарга қилинган, бадном қилинган РОМАНОВНИНГ Мирзачўлда каналлар қаздира бошлагани, бу борада озми-кўпми донг қозона олгани барчага ўн беш кунлик ойдай равшан. Бироқ яна ўша эски гап: Мирзачўл сийнасида на турнақатор уйлар, на равон йўллар қурилди. На боғу роғлар барпо бўлди.

На ариқлардан беминнат, беўлчов сувлар оқди. На маданият саройлари қад кўтарди. На қўш қопқали мактаблар очилди. На бир кент, на бир шинам шаҳар қад кўтарди.

Гапнинг қисқаси, Мирзачўлнинг ҳозиргидай гуллаб-яшнаши учун қадим-қадим замонлар ҳам, Николай замонида ҳам нима етишмас эди? Биринчи навбатда ҳамкор-ҳамжиҳатлик етишмас эди. Раҳнамолик етишмас эди. Шердай наъра тортиб, йўлбарсдай ўкирувчи қуд

чи техника етишмас эди. Қўл калта эди...
и билан йўриқ калта эди. Энг муҳими ўй
на эди....

Ишҳоят, Мирзачўлга Лениннинг қутлуғ на-
стиб келди. Эрга навбат етиб келди. Ер-
навбат етиб келди. Мирза дашти қадам-
дадам, қаричма-қарич ўзлаштиришга кири-
ди. Меҳнатидан самар кутиб, сарғайган
р муродга, деганларидай, ўлмас бир кун,
ас бир тирикчилик учун ўз овул, ўз ота
ини ташлаб бу ерга келувчилар бошпана-
бўла бошлади. Сен қозоқ, мен қорақал-
анови қирғиз, манови қалмоқ, деган гап-
ра чек қўйилди, чегара қўйилди. Бу доҳий
анимотининг шарофати эди. Шу йўсин гул-
гулзорга, тўқайни пахтазорга айлантириш
дан болага мерос бўлиб қола берди. Бу-
р — фидойи меҳнатларини ҳеч қачон мин-
г қилмайдиган, кези келганда юзга сол-
йдиган менинг сирдарёлик элатдошла-
м бўлади. Буларнинг бири оддий боғбон
лса, бири камтарин пахтакор. Бирлари хў-
чик раҳбарлари бўлса, бирлари ҳукумат
лоси. Бири орденли қурувчи бўлса, бири ном-
лонган чўпон. Киши ўзининг бундай дилкаш-
ри, бундай елкадошлари билан мақтанмай
ладими? Мағрурланмай бўладими? Бундай
шиларни мадҳ этмай бўладими? Буларнинг
ри болаликдан бирга ўсган жон аямас оғай-
и бўлса, бири таъна нималигини билмайди-
и тобуткаш дўст. Бири яхши кунларда ўз
олига юриб, ёмон кунларда топишиб кетадиг-
и тутинганим. Бири бир-биримизни кунда
лмаса ҳам кун аро кўрмасак, кўришмасак
ролмайдиган туғишганим. Бири хатлашиб,
абарлашиб, жуда бўлмаганда, телефонлашиб

турадиган; бири эса орқаворатдан бўлса ҳа бир-биримизнинг камолимизни кузатиб юрадиган отадошдай азиз кишилар. Буларнинг орасида шуҳратпарастлари, амалпарастлари аравани қуруқ олиб қочадиганлари ҳам бироп сирон бўлса бордир.

Абдусамад аканинг отаси Исмаат бобо 1897 йили Жиззахдан ҳозирги Гулистон шаҳрининг шундай биқинига жойлашган Мусофиробод қишлоғига нон талаб, ош талаб бўлиб кўчи келганлардан эди. Исмаат бобо бу ерга гап қувиб эмас, из қувиб келган эди. У кезларда эл дарбадар, юрт юпун, мамлакат хароб эди. Ки қаернинг дони бўлса, ўша ернинг товуғи. Ҳар қаердан келган кишилар кўплашиб, кўмаклашиб ўлмас бир тирикчилик қилдилар. Номсиз, нишонсиз ерга Мусофиробод, деб ном ҳам қўйдилар.

Темир йўл қурилиши, канал қазилиши, рус князлари томонидан пахта экилиши... Шундан қилиб, иш ишга уланиб, элга эл қўшила берди. Қалдирғоч кетидан баҳор келганидай, бу ерларга борлик ҳам кела бошлади, бойлик ҳам кела бошлади, баҳор ҳам кела бошлади. Ой ойдай чиқиб, тонг тонгдай ота бошлади. Ҳеч бир замонда киши ўз элига ҳам мусофир бўладими? Шунинг учун Мусофиробод қишлоғига қайта бошдан Охунбобоев деб ном қўйдилар. Бу кезде мусофирободликлар ўз ширкат, ўз уюшмасига эга бўла бошлаган эди. Ўз артель, ўз хўжалигига, ўз раҳнамоси билан ўз президентига эга бўла бошлаган эди. Энди Исмаат бобонинг ҳам кўксига шамол теги бошлаган эди. Бу ерга сағир бўлиб, сиғиниб бўлиб келган Исмаат бобо энди ўз оила, ўз ўрни, ўз мавқеига эга бўла бошлаган эди. Ён

роқ бобонинг оғзи энди ошга текканда қайтиш қилиб берди. Шу-шу, рўзгор ташвиши, дала ташвиши, эл-юрт ташвиши йигитча саналиб қолган ёшгина Абдусамаднинг бошига тушди. Тўққизинчи синфни тугатар-тугатмас жангга жўнади, жадалга жўнади. Бошда Саратов шаҳрида тўрт ойлик кичик командирлар тайерлов курсида ўқиди. Сўнгра 1140-Қизил Байроқли полкнинг оддий бир солдати сифатида фашистларга қарши жанг қилди. Уруш мобайнида Совет қўшинлари қаторида жонлар олиб, қонлар берди. Тўрт марта оғир ярадор бўлди. Икки марта операция қилиниб, уруш тугатар-тугамас она қишлоғига қайтиб келди. Қишлоқдагиларнинг аҳволи жангу жадалдан ширроқ. Ош деганингиз авлиё. Нон деганингиз авлиё. Карточка системаси. Хўжаликлар офтода. От етса одам етишмайди. Одам етишмай озиқ-овқат етишмайди. Ёшу кексанинг таъби зил, табиати зил. Абдусамад ака ўз ҳам-қариндоқларининг жонига ора кириши керак эди. Оилани тебратиши керак эди.

Қолхозга секретарь керак. Бу ҳам иш. Қишлоқ Советига котиб керак. Бу ҳам иш. Қолхозга бригада бошлиғи ҳавадай зарур, ҳосилотликни ким эплайди. Бу ҳам сувдай зарур. Абдусамад ака ана шу ишларда тоймай ишлади. Қўлидан келганича кўпнинг хизматига тутинди. Кўпчилик ҳам ўз ўрнида ёшгина йигитчани иззат қила билди. Шу йўсин, ишдан-ишга поғонама-поғона кўтарила борди. Ўз уринчоқлиги, ўз куйинчоқлиги билан кўпчиликка танила борди. Кўрина борди. Кўтарила борди. Эллик тўртинчи-эллик тўққизинчи йиллари Охунбобоев (ҳозирги «Ленинград» совхозининг 2- бўлими) номли колхозда

пахта ҳосилдорлигини ўттиз центнерга кўтарган ҳосилот сифатида иззат-икром тош билди.

Мустақил иш. Мустақил ташвиш. Катта бир хўжаликка, салмоқли коллективга раҳбарлик қилиш. Райкомдаги, обкомдаги масъулкишиларнинг ишончини, умидини оқлаш. Абдусамад ака учун олтмиш иккинчи йиллари ана шундай синов йиллари бўлди. Гулистон районидаги «Ленинизм» колхозини номигагина хўжалик саналарди. Ҳосилдорлик кам. Даромад кам. Кишиларда қўним йўқ. Қўнимларнинг ҳам асосий тирикчилиги — томорқа билан туёқ.

Абдусамад аканинг биринчи раислик қилаётгани. Вақти келганда ўз оиласини бошқари олмайдиган, бебарорлигидан, беқарорлигидан оила аъзоларини аро йўлда қолдирадиган кимсалар йўқми? Бу эса бутун бошлиқ бир хўжалик. Колхозда тўрт юз киши бўлса, ҳар қайсининг ўз интилиши, талпиниши, кўнгли, умиди бор. Бунинг учун нима қилиш керак? Бунинг учун изланиш керак. Уриниш керак. Одамлар билан тил топиша билиш керак. Илғор хўжалик раҳбарларининг ишларидан андоза олиш керак. Шундай қилинди. Натижада колхоз уч-тўрт йил ичида қоматини кўтариб олди. Ҳосилдорлик саккиз центнердан йигирма уч центнерга кўтарилди. Ишлар, натижалар тилга туша бошлади. Меҳнат аҳлининг руҳи тетик. Қайфияти баланд. Колхоз юқори ҳосилли хўжаликка айланди. Юз ёруғ бўлди. Ишонч оқланди. Ниҳоят, ишлар изга тушиб кетди. Меҳнат аҳли ўз меҳнатларидан рози. Бироқ бу хўжалик раҳбари энди хотиржам бўлса бўлади, мағрурланса бўлади, деган гап эмас эди.

Ҳали олдинда янги уфқлар, янги партиявий шивлар турибди.

Усмон Юсупов номли колхоз ҳам бир неча шиллардан бери район хўжаликларидан орқани қолиб келади. Колхоз ерларининг мелиорация ҳолати ишдан чиққан. Ҳосилдорлик паст. Ўривачилик масаласи чатоқ. Қишлоқ қиёфалари уяларлик даражада. Бундан ташқари хўжалик учун боғ ҳам керак. Клуб ҳам керак. Болалар боғчаси ҳам зарур. Равон йўллар бўлганига не етсин. Олтмиш саккизинчи йили Абдусамад ака ана шу колхоз правлениесининг раиси қилиб сайланди. Жой ҳам янги. Одамлар ҳам янги. Режалар ҳам янги. Яна туиларни тонгларга, тонгларни оқшомларга улаб ишлашга тўғри келди. Ҳар қалай умидлар, ишончлар оқланди. Юқоридаги режалар навбати билан амалга оша борди. Ҳозиргача гектар бошига тўққиз центнердан ҳосил олишиб келинган бўлса, энди гектарига йигирма етти центнердан хирмон кўтариладиган бўлди. Ўй чоғлари, тантана чоғлари Усмон Юсупов номли колхознинг борлиги ҳам, илғорлиги ҳам шилга олинадиган бўлиб қолди.

Эрга навбат, ерга навбат. Эндиги навбат Тошкент — Термиз йўлининг шундоқ устидаги «Целинник» совхозига! Бу совхоз совхоз бўлганидан бери на раҳбардан ёлчиди, на хирмон кўтармоқдан. Келган раҳбарлар ҳам бор айбни ерга, шароитга қўйишдан нарига ўтмадилар. Ўзбек халқининг доврўгли фарзанди Усмон Юсупов ташкил этган етмиш гектарлик боғ ҳам шу совхозга қарайди. Бу боғни олтмишинчи йиллари кўрган киши Усмон отанинг Усмон оталигига тан бермай иложи йўқ эди! Кейинчалик бу боғ қадрига, булбул қадрига

етмас кишилар қўлига тушиб қолди. Бог ўр-
тасидаги афсонавий ҳовузлар, ҳовуз пчидаги
нилуфарлар, ҳовуз бўйидаги мажнунтоллар
бу ерда истиқомат қилувчи кишилар учун туш-
да кўргандай бўлиб қолди. Совхоз бир бўлини
ган бўлди. Бир тикланган бўлди. Шу йўсини,
барпо қилинган боғлар оёқ ости бўла борди.
Хўжаликнинг бошқа ишлари ҳам кўпчилики
кутганчалик бўлиши ўрнига унинг акси бўла
борди. Қўйинг-чи, совхозга ишчан, талабчан
керак бўлса жон куйдириб, жафо чекадиган
раҳбар керак эди. Бу ерларнинг шароитини
яраша иш тутадиган, одамлар билан ишла-
шиш, тил топишиш қобилиятига эга бўлган
киши керак эди. Ниҳоят, Абдусамад ака шу
йилнинг август ойида бу совхозга директор
қилиб тайинланди. Совхоз директорининг ҳам-
ма ишини қайтадан бошлаши кераклиги уқти-
рилди. Вазифа жиддий эди. Масъулиятли эди.
Биз совхоз директорини гапга тутамиз. Савол-
лар берамиз:

— Ишни нималар қилишдан бошладингиз?
Умуман, ишнинг кетиши қалай? Совхоз аҳли-
нинг орзу-ниятлари? Хўжаликнинг истиқбол-
лари?

— Биласиз: йўқни бор қиладиган ҳам, бор
ни барбод қиладиган ҳам одамлар. Қаерда
бўлса ҳам уларни ўрганмай туриб, уларнинг
кўнглидаги гапларни билмай туриб, иш бош-
ламаган яхшироқ. Мен ишни ана шундан бош-
ладим. Соат сайин бўлмаса ҳам кун сайини
ўзгариш бўла борди. Усиш бўла борди. Сов-
хозимиз, асосан хўжаликларга тут кўчати ет-
казиб беради. 210 гектарлик тут плантация-
миз бор. Ҳар йили икки юз эллик минг туп тут
кўчати сотишимиз керак. Бу рақам яқин йил-

бир ичида миллион тупга етади. Бир йил тут
икан юз йил гавҳар теради, дегандай, биз юз
инллаб гавҳар термоқчимиз. Бу — аниқ гап!
Бундан ташқари, совхозимиз давлатга қовун-
тарвуз уруғи етиштириб беради. Ҳозиргача
дар йили неча минг тонналаб қовун-тар-
вузларнинг уруғи олиниб келинган. Бироқ
уларнинг пўчоғи билан шарбатидан умуман
фойдаланилмаган. Бу — ғирт исрофгарчилик
деган сўз. Шунинг учун биз икки минг сўмдан
иёдроқ пулга ИБК агрегатини ўрнатдик.
Агрегат қовун-тарвузнинг пўчоғини пўчоққа,
уруғини уруққа, шарбатини шарбатга ажра-
тиб беради. Бу йилнинг ўзида Гулистон шаҳ-
ридаги консерва заводига икки юз тонна шар-
бат етказиб бердик. Агрегатдан чиққан пўчоқ-
лар пешма-пеш фермага жўнатилади. Биз
иккин икки йил ичида бир ярим минг гектар
инги ерлар ўзлаштирамиз. Боғдорчиликка ало-
ҳида эътибор берамиз. Ободончилик ишлари-
га алоҳида эътибор бериш — кун тартиби-
миздаги биринчи масала. Қишлоқ клуби, га-
раж, дала шийпонлари...

Усмон ота ташкил қилган боғ масаласи!
Бу ҳақда юқорида сиз айтган гап — гап. Бу
боғни аввалги ҳолига келтирмагунча кўнгли-
миз жойига тушмаса керак! Ҳозирнинг ўзида
бу боққа боғбончиликнинг кўчасидан ўтган
кишилар қўйилди.

Абдусамад ака табиатан камгап киши. Би-
роқ гапга чечан бўлмаса ҳам ишга киришгу-
дай бўлса, вақти келганда соғлигидан ҳам, уй-
рўзгор юмушларидан ҳам ўз зиммасига тушган
ишларни афзал кўрадиганлардан. Бу бо-
рада синалиб бўлганлардан. Бунинг сабаби
шунда. У ҳам бўлса: Абдусамад аканинг тақ-

дири одамлар билан, одамларнинг тақдирини Абдусамад ака билан ҳамиша боғлиқ. Исмаил бобонинг ўз фарзанди ҳақидаги бирдан-бир орзуси ҳам ана шундай эди.

Эндиги гап бундай: Абдусамад акага отасидан бу чўлдан бўлак бирон нарса мерос бўлиб қолмаган эди. Абдусамад аканинг эндиги кунда эса қўли етган ер — қут, оёғи етган ер — олтин. Алҳосил, Абдусамад ака тенги кишилардан эндиги насл-насабларимизга ота мерос бўлиб нималарнинг қолиши ўз-ўзидан тушунарли.

ОЧИЛ ДАСТУРХОН

Қайси бир мағриблик сайёҳ ҳозирги Мирзабоҳасини сайру саёҳат қила туриб, шундай гап экан:

— Ер юзида ҳозиргача бешта қитъа бор. Биринчи қитъа эса Атлантика океани тагида жибди. Еттинчи қитъа, бу одамзоднинг қўли, қирати билан яратилган «оқ олтин», тўғрироғи, Мирзагулистон қитъасидир. Мирзагулистон қитъасини эса қадим-қадим замонлардан бери айтиб келинаётган афсонага — «Очил дастурхон»га ўхшатгим келади.

Ҳақ гап. Ҳалол гап. Бу қитъанинг бўлишида менинг овулдош, отадошларимнинг ҳам, акадош, узангидошларимнинг ҳам қўл деса йўллари, йўл деса йўллари бор. Тўй куни тўй-шошларим, қорли кунда қайғудошларим — қилганда қўллаб, суринганда суяб қолади-ини қишлоқдошларим ҳақида сўйлаганим — бир сувидан бирга-бирга сув ичиб келаётган оҳадошларим ҳақида сўйлаганим. Шуларнинг илдҳ этганим — сирдош, асрдош сирдарёликларини мадҳ этганим. Ўз қишлоғимнинг тупроқ, тошларини кўзга суртганим — ота юртим, отин бешигимга сиғинганим. Ёшу кексаси-

нинг хизматига тутинганим — жондай ватан
дошларимга жонимни фидо қилганим. Клини
га кунсиз ёруғлик, ерсиз нозу неъмат, су
сиз ҳаёт, қавму қариндошсиз қадр-қимм
қайда. Отадошингни оти ўзгунча, овулдо
шингни тойи ўзсин, деганларидай, менга
овулдошларимсиз кўкрак кериб юрмоқли
қайда?

Узаман деган бир-бирини ботир дерми
Тўзаман деган бир-бирини қўтир дерми
Менинг ҳамқишлоқларим эса бир-бирини
йўғини яшириб, борини оширадиганларда
Кун сайин курашиб, ой сайин омонлаш
йил сайин камол топиб бораётганларда
1973 йилнинг баҳор ойларида уч колхоз бир
лашиб, янги «Ленинград» совхозни ташк
этилди. Шу билан гўё уч колхоз аъзоларини
тили билан диллари бирлашди. Йўли бил
йўриғи бирлашди. Дастурхонлари бил
хирмонлари бирлашди. Бор куч, бор имкония
лари бирлашди. Гап бу хўжаликларнинг бир
лашганида эмас. Гап уларнинг бир дасту
хон атрофига жам бўлишида. Унингсиз
бир, осмон бир, сув бир, туз бир. Шундан
қилиб, янги хўжаликнинг иши шу юришган
дан юришиб кетди. Областдаги машғал хўжа
ликлардан бири — Ильич районидаги «Пр
да» совхозининг бош агрономи Бердимур
Шавқиев совхозга директор қилиб тайинланч
Ишчан раҳбар ҳар бир дилнинг тилчиси
Тўмтоқ раҳбар ҳар кўнгилнинг қамчиси. Сов
хоз директори бошда қийналгандан қийналч
Маҳкама янги, масъулият янги. Одамлар я
ги, хизматчилар янги. Ҳозир ҳамманинг кў
унда: юриши кузатилмоқда, туриши кузати
моқда. Ҳар қалай, совхоз раҳбари ҳамени ту

идан сўнг ё кўтарилиб, ё урилиб кетадиган
кишиларнинг тонфасидан бўлмаса бўлгани.
Қўйчига бир бошчи дегандай, катта кол-
тивни тўғри бошқара билса бўлгани. Ер
проитига, кишиларнинг феъл-атворига тушу-
рилса бўлгани. Ярим йўлдан қўшилганлар-
нинг қўшқўллик қилмаса, бирда-ярим қоқилиб,
кишининг назаридан қолиб юрган бадном ки-
шиларга қўлтигининг тагидан жой бериб
қолмасан бўлгани. Ҳа, айтгандай, кишининг
иши олдида, кўзи олдида ҳам тилёғламачилик-
нинг ҳам юзёқламачиликни ўрнига қойил қилиб
қолдирганлар, кимнинг аравасига ўтирса ўша-
нинг жирини жирлайдиган, орқаворатдан
тош отмаса кўнгли жойига тушмайдиган
ярим тулки табиатли кишилар бошда ҳам
иш хўжаликдан, ҳам унинг янги раҳбарлари-
нинг кулган бўлишиди. Кулишнинг нималигини
қолдирган кимсаларни кулдирган бўлиш-
ди. Бироқ:

Меҳру шафоат бор, шафқат бор ерда,
Ҳалоллик бор ерда, ҳаром хор ерда,
Барча бирдай ерда, баробар ерда
Бадномларга омад, омон қайдадур,—

тагандай, иш мана шу йўсинда, мана шу тарз-
да олиб борилди. Ўрнида тадбирли, ўрнида
иқаллуфли кишилар ўз мавқе, ўз мартаба-
ни, ўз маълумот, ўз малакасига яраша вазифа-
лар билан таъминланди. Бош бўла билиш,
бошқара билиш қўлидан келадиган киши-
ларга масъул вазифалар топширилди. Ни-
ҳоят, янги хўжаликнинг ишчи ва хизматчи-
лари кези келганда этик билан сув кечди.
Улар келганда ғўзасига қоши билан қовоғи-

нинг орасидан жой берди. Ёз ойларининг узун кунларини тунларга, тунларни эса тоқ тонгларга улайдиган пайтлар ҳам бўлди. Қилинган меҳнатлар, чекилган азиятлар зое кетмади. Бу йил совхоз пахтакорларига 2770 гектар пахта майдонининг ҳар гектаридан 17 центнер ўрнига 23 центнерди «оқ олтин» хирмони кўтаришдек улкан омад насиб қилди. Бу улкан хирмоннинг 80 проценти биринчи сортларга қабул қилинди. Жами ҳосилнинг 75 проценти эса машиналар билан териб олинди. Шу йўсин, машина терими плани юзу ўн процент қилиб бажарилди.

Ҳормасликда, толмасликда, югуриб-елишда ўзининг нор деса норлигини, қобил деса қобиллигини кўрсата билган Норқобил Юсупов бошчилик қилаётган 4-бўлим пахтакорлари 440 гектар пахта майдонининг ҳар гектаридан 16,7 центнер ўрнига 25 центнерди ҳосил кўтариб, йиллик планни 150 процент қилиб бажардилар. Бу биргина ўтган йилнинг ўзига нисбатан гектаридан ўн центнердан ортиқ ҳосил олинди, деган сўз. Малик Мирзақулов бошчилик қилаётган бригада аъзолари эса пахта планини икки юз процентдан ҳам ошириб юбордилар.

Ҳар кимнинг ўз халқига, ўз элига бўлма муҳаббати, эътиқоди, садоқати ўзи ишлаб турган ердан, ўзи ишлаб турган маҳкамани бошланади. Малик ака ҳам, у бошчилик қилаётган бригада аъзолари ҳам баҳор ойларида пахтакорларининг беқарор об-ҳаволарига, ёз ойларининг кези келганда жонни қабе қилувчи жазирамаларига, сув танқисликларига, ҳар икки фас, ҳар соати йил бўйи қилинган меҳнатлар

ни ё нари, ё бери қилувчи сўнги кузнинг қисталанг кунларига дош бера олдилар. Ерларининг бир қисми янги, бир қисми эски бўлишига қарамай, ундан тўғри ва тўлиқ фойдалана олишнинг намуналарини кўрсата олдилар. Ердан, сувдан, ўғитдан, механизациядан — борлиқ имкониятдан фойдалана билиш маҳоратларини намойиш қила билдилар.

Бу ерда гап биргина Малик ака билан у кишининг аъзолари борасида бормаяпти. Гап Норқобил Юсупов сингари ишчан, талабчан бўлим бошлиқлари билан бўлим пахтакорлари тўғрисида, улкан бир хўжаликни бошқара олиш қобилиятига эга бўлган совхоз раҳбарлари билан совхознинг фидойи ишчи ва хизматчилари хусусида боряпти.

Қайнар Исканов, Қурбоной Ҳасанова, Усмон Умеров, Ибодат Норова, Сотволди Матвалиев, Василий Пегай, Омонёр Қорабеков...

Бу кишиларнинг бири ўз ишининг академиги бўлса, бири «зангори кема» капитани. Бири тадбиркор раҳбар бўлса, бири чорвадор. Бири Социалистик Меҳнат Қаҳрамони бўлса, бири техника билан темирчиликнинг устони.

Совхознинг оддий бир ишчисими, ё раҳбарлариними гапга тутгудай, гапга солгудай бўлсангиз, улар ўз касби-корлари, ўз режалари, хўжаликнинг истиқболлари ҳақида тўлиб-тошиб гапирадилар.

Фарида БОЛТАБОЕВА:— Бу йил совхозимиз пахтакорлари районда биринчилардан бўлиб ғалаба рапортига имзо чекдилар. Мен буни уюшқоқлик билан ҳамжиҳат-ҳамкорликнинг, энг муҳими, техниканинг шарофатидан, деб биламан. Ҳамманинг ўз ишига астойдил

бел боғлаб киришишидан, деб биламан. Бир гина менинг ўзим ўз «зангори кема»м билан юз ўн тоннадан ошириб пахта тердим. Бу кам албатта. Бу насиб қилса, янаги йил қиладиган ишимнинг бошламаси бўлади.

Умнат САРАЛИДЗЕ:— Партия ташкилотимиз ҳисобида 126 нафар коммунист бор. Ҳар ерда бўлганидай, бизнинг хўжалигимизда ҳам ҳар ишда, ҳар бурилиш, ҳар юксалишда коммунистлар — ИШБОШИ, ҚАРВОИ-БОШИ.

Эшмурод ҲАЙИТОВ:— Менинг касбим ҳисоб-китоб ишлари билан шуғулланиш. Чиким қанча, кирим қанча. Ана шуларнинг ҳисобини олиб бориш. Бу йил совхозимизда буромаддан кўра даромад кўп. Мисоллар келтирай: совхозимиздаги Қайнар Исканов бошчилик қилаётган бригада азаматлари олтмиш гектар ернинг ҳар гектаридан ўн етти центнер ўрнига ўттиз центнердан хирмон кўтардилар. Бу бригада аъзоларининг устама мукофотнинг ўзидан оладиган даромадлари менга ўхшаш ҳисобчиларни шошириб қўйиши, адаштириб қўйиши турган гап. Шу бригаданинг пешқадам сувчиси Абдулла Иномовнинг бир ойлик ўртача меҳнат ҳақи икки юз сўмдан ошиб тушади. Меҳнат, меҳнатнинг таги роҳат, деб ана шунга айтадилар.

Болғабой ПИРНАЗАРОВ:— Сартарош билан гаплашсанг устарасини пеш қилар дегандай, мен агроном бўлганим учун ернинг тили, табиати тўғрисида сўйламоқчиман. Деҳқонман деган одам, умрини деҳқончиликка бағишлаган киши янаги йилнинг ишини бу йилги куздан бошлайди. Биз ҳозир барча ерларимизни икки ярусли плуг билан қирқ беш

ангиметр чуқурликда шудгордан чиқариб
ладик. Ҳайдалган ерларга яхоб сувларини
ри бошладик. Янаги йилгача Сардоба ёйил-
шидан яқин минг гектар ерни ўзлаштира-
ни. Ушанда совхозимизнинг пахта майдо-
ни қарийб тўрт минг гектарни қоралаб қола-
ш. Агар бу ерларнинг ҳар гектаридан ҳеч
қўлмаганда йигирма беш центнердан хирмон
сугаргудай бўлсак, бу — чўмич ҳам мой, қо-
ни ҳам мой, деган гап бўлади...

Хўжаликда бошлиқ бўлиш осон. Уни бош-
ира билиш қийин. Майдонга тушиш осон.
Майдонда синалиб, элда азиз бўлиш эса
бир кимга ҳам насиб бўлавермайди. Совхоз
директори Бердимурод Шавқиев ўтган икки
йил ичида тинимсиз изланиши, уриниши,
суриб-елиши билан ҳар қалай ўзини кўпга
кўрсата билди. Совхоз аҳлининг иззат-ҳур-
матига сазовор бўла билди. Ё «кўтарилиб»,
«урилиб» кетадиган кишиларнинг тоифа-
идан эмаслигини ўз меҳнатлари, ўз ният-
лари билан исбот қила билди.

Эндиги гап навбатини шу кишидан эшита-
миз:

— Мен чигит тушган, чигит унган ерни ўша
«Очил дастурхонга» ўхшатгим келади. Ҳақи-
қатан ҳам эндиги кунда пахтанинг турган-
битгани «Очил дастурхон» бўлиб қолди. Шу-
нинг учун ҳам пахтакорлик касби Бутунитти-
фоқ аҳамиятига молик бўлиб қолди. Ҳеч бир
ном ноннинг ўрнини боса олмаганидай, ҳеч
бир ўсимлик пахтанинг ўрнини боса олмайди.
Шунинг учун ҳам биргина Мирзагулистонда
эмас, республикамизда яшаган ҳар бир киши
ўзини пахтакор, деб билади. Бундан ташқари,
бизда ҳеч бир касб эгаси йўқки, унинг иши,

тирикчилиги пахта билан, пахтачилик билан боғланмаган бўлсин. Хўжалигимизнинг асосий етакчи тармоғи пахтачилик. Бир товуққа ҳам дон керак, ҳам сув керак, дегандай, ҳар бир хўжалик учун чорва ҳам керак. Боғ билан боғдорчилик ҳам керак. Совхозимизда бир минг олти юз бошдан зиёд қорамол, уч ярим мингдан кўпроқ парранда, юз уядан ортиқ асалари мавжуд. Бу йилнинг ўзида совхозимиз ишчилари давлатга ўн олти тонна пилла, тўрт юз эллик беш тоннадан кўпроқ мева елказиб бердилар. Деярли ҳамма қишлоқ хўжалик экинлари бўйича йиллик планларни ортиги билан адо этдилар.

Менинг собитқадам ҳамқишлоқларимнинг қадоқ қўллари, пешона терлари билан ой сайин, йил сайин ўзгариб, юксалиб, янгилашиб бораётган «Ленинград» совхозини область маркази — Гулистон шаҳри билан туташ. Гулистон шаҳри эса шарқ машъали — Тошкент билан, Тошкент эса мамлакатимизнинг юраги — Москва билан туташ. Ҳар кимнинг ўз элига, ўз халқига ҳурмат-эътиқоли ўзи яшаб турган ердан бошланади, деган гапнинг маъноси, мантиғи ҳам ана шунда. Ўз ҳамқишлоқларим ҳақида куйлаганим, бутун элим, бутун элатим, бутун мамлакатим ҳақида куйлаганим, деганимнинг маъноси ҳам ана шунда.

САОДАТНИНГ ОИДИН ЙЎЛИ

Пахтанинг нималигини ўзбекларнинг
бешикдаги боласи ҳам яхши билади.
(Мағриблик сайёҳнинг гапидан)

Эллик йилда эл ўзгариб, юз йилда ер ўз-
гарганини ўз кўзимиз билан кўриб турибмиз.
Шайтон арава, шайтон арава кетидан
оташ пойиз, оташ пойиз кетидан осмон пойиз
чиқиб, одамзод осмонга биринчи бор кўтарил-
ган кезде:

Одамзод учса магар ҳавога
Кўнгил берма онингдек баднамога,—

деб, уни осийликда айбладилар.

Қафасдан қутулган қуш мисоли кўчага
биринчи бор чиққан жувоннинг устидан қаҳ-
қаҳа отиб кулдилар:

Лайлонинг томига чиқсам
Ҳозлари ғавғо қилур.
Эрлари уйда туриб
Хотинлари савдо қилур.

Йўқсил йигит билан ўксик қизнинг муҳаб-
батини майна қилдилар:

Агарни Магарга куёв қилсалар
Бир ўғил туғилгай — оти Кошки.

Фабрикага биринчи бор йўл олган қиздан туққанлари, келиндан туғишганлари юз ўғирдилар.

Аёл кишининг кўп олдида маъруза ўқишини ёмонликка йўйдилар.

Саҳнага кундай кулиб, ойдай тўлиб чиққан Нурхоннинг бўғзига тиф қададилар.

Лолахон Эрбўтаева билан Саодат Гулаҳмедоваларнинг номи тилга тушиб, қўшиқ қилиб айтилиши бошда кўпларга эриш туюлди.

«Ойнайи жаҳон»ни «Дилбузар», «Элбузар» деб ташвиқот қилиб, кўпни чалғитмоқчи бўлдилар.

Мен турсунойчи бўламан, деб эл орасидан отилиб чиққан қизни маломатга қўйдилар.

Янгиликнинг азим бир дарё эканини, уни тўсмоқчи, бошқа йўлга бурмоқчи бўлган кишининг фарқ бўлишини билиб, билмасликка олдилар.

Равон йўлда юриш осон, унга чиқиб олиш мушкул. Турсунойнинг, турсунойчиларнинг оидин йўлига чиқиб, элда эътибор топгунича Саодатнинг ҳам неча бор уришиб, неча бор суринган кезлари бўлди. Қиз бола бўйга етганда кўзга яқин бўлади. Қизни ким айтмайди, қимизни ким ичмайди, деювчилар кун сайин кўпая боради. Саодатнинг ҳам сочи сайин совчи. Уғли эр етиб, келин кўриш орзуси кўксиди галаён урган уй бекалари Саодатларнинг дарвозасини эрмакка тақиллатади. Бу Саодатнинг ота-оналарига хуш ёқади. Ахир уларнинг ўз иззат, ўз обрўлари билан, карнай-сурнайи билан қиз кузатиб, қуандалик, насиб қилса набиралик бўлгиси келмайдими? Келади.

Қизнинг ўзига:

Мен сени суйдим, Саодат,
Суйдим, суйдиrolмадим.
Ишқингда куйдим, Саодат,
Куйдим куйдиrolмадим,—

дея «арзи ҳол» айтиб, илтижо устига илтижо қилиб мактуб йўлловчи, ялиниб-ёлворувчи йигитлар кам бўлдимми? Кўп бўлди. Саодатнинг қонида, жонида эса пахта ишқи. Қариялар: бировнинг муҳаббати фарзандга, бировнинг муҳаббати элга, бировнинг муҳаббати молу дунёга тушади, дейишади. Саодатнинг муҳаббати эса пахтага тушди. Шундай бўлганича бор эди. Саодат муҳаббатининг пахтага тушгани ота-бобосининг, бобо-калонларининг касби корига тушгани. Саодат муҳаббатининг «оқ олтин»га тушгани — туғилиб ўсган тупроғига тушгани.

«Агар сен Ўзбекистонда бўлмаган бўлсанг, дунёга шундай келиб, шундай кетибсан. Агар бўлиб, боғ-роғларини кўрмаган бўлсанг, биҳиштининг нималигини билмабсан. Пахтанингни қандай экилиб, қандай терилишини кузатмаган бўлсанг, меҳнатнинг нималигини тушунмабсан».

Бир жиҳатдан, бу — овруполикларнинг ота юртимизга, олтин бешигимизга, беҳазон боғларимизга, юзлаб тўланбойларга, минглаб маннопларга, туманлаб саодатларга берган баҳоси. Бу — узлуксиз меҳнатимизнинг, тўзим ҳамда тугаллигимизнинг, эмикдош ҳамда элдошлигимизнинг баҳоси.

Гап билиб, иш билмаслик — қусур,
Иш билиб, гап билмаслик — фазилат.

Ҳам гап билиб, ҳам иш билмоқлик — саодат. Саодат иши билан ҳам, гапи билан ҳам майдонда синалиб, элда азиз бўлган қизлардан. Шунинг учун ҳам волгоградлик Людмила Качура исмли қиз унга ҳавас билан шундай деб мактуб йўллашга ҳақли эди:

«Сирдарё Область Гулистон районидаги «Коммуна» колхозининг механик-ҳайдовчиси Саодат Тоштемировага. Қасби корингиз, Тошкент қишлоқ хўжалик институтида сиртдан ўқиётганингиз, бир тўда қизларга бошчилик қилаётганингиз мени беҳад қувонтирди. Ўтган йилги пахта планларингиз 185 процент бўлибди. Ўзингизнинг механизаторликда ном қозонганингиз, қутлуғ ва ойдин йўлга тушиб олганингиз хайрли бўлсин. Республикангизнинг шонли санаси шарафига бағишлаб қилаётган меҳнатларингизни, шу кечаю кундузда амалга ошираётган ишларингизни марказий газета-ларнинг бирида ўқиб, ўзимда йўқ суюниб кетдим. Шундай саодатли кунлар ҳамиша йўлдошингиз бўлишини истайман».

Саодатнинг номига келаётган бундай хатларнинг саноғи йўқ. Шулардан яна бири:

«Қилаётган ишингизни, омадингизни эшитиб, жоним танамга сиғмай қувониб кетаман. Олам деганда фақат ўз овулини, ўз гўшасини тушунувчи яқин ўтмишдаги ватандошларимизнинг хаёлларига келмаган бахт Сизга насиб қилибди. Америкага борибсиз. Сафарингиз муборак бўлсин.

Қама ра (қашқадарёлик қиз)».

Ўзини билган қизга етти қўшни оналик қилиб, қирқ қиз дугоналик қиларкан. Саодатга ҳам шундай ҳурмат, шундай илтифот на-

иб қилди. У бўйи етган чоғда ўсма-сурма, «биғардон, тиллақош, қўлтиқ ё кўкрак тумор» шқида ойна халта атрофида овора бўлиб қолмади. Буларни «Қал бошга бир тароқ камлик қилади», қабелидаги гап деб билди. Ушнинг ризқи рўзини қадрдон даласидан, дўсни камолини беминнат меҳнатидан, иззат-мартабасини ўз элидан топди. Энди унга республикамизнинг номдор механизаторлари — шерободлик Жиянқул Рустамов, сурхондарёлик Абдусаттор Қурбонов, андижонлик Марғуба Бўстонова, самарқандлик Бобошер Шавқиев, жиззахлик Оппогой Рустамовалар улкан йўлда йўлдошлик қилаётир.

Саодатнинг ўзи ҳақидаги, бригада аъзолари хусусидаги, бу йилги режалари борасидаги сўзи:

— Бу йилги — аниқловчи йилдаги ниятларимиз ҳам аниқ. Утган йили «Ўзбекистон» маркали тўрт қаторли машинада терган пахта 225 теримчининг бир мавсумлик иши. Бу айтишгагина осон сўз. Бу техника хосияти. Майдонимиз 125 гектар. Ерларимизнинг мелиоратив ҳолати мақтарлик эмас. Кўриниб турибди, ҳар гектар ердан 40 центнердан хирмон кўтариш учун катта тадбир керак. Бу — бригадамизда ишлайдиган ўн киши олдига улкан вазифалар қўяди.

Номуносиб лашкарбоши кўшинга қурбон келтиради. Саодат эса ишнинг кўзини билгани, туққан-туғишганларининг кўнглини топгани, ўзи бошчилик қилаётган бригада аъзоларининг ишончини қозонгани, ҳар қайсиси билан ҳам тиллашиб, ҳам эллашиб кета олгани, йил бўйи ҳам қизлар, ҳам йигитлар билан бирдай елкадошлик қила олгани билан ўз

колхозига, ўз районига, ўз областига шуҳрат келтирди. Шу важдан ҳам район ҳамда область комсомол комитетларининг бюро аъзоси бўлишга муносиб. Бутуниттифоқ ёш пахтакорларининг VI слётига қатнашиш шарафига муяссар бўлганича бор. ВЛКСМ XVII съездига делегат бўлиб сайланиши билан фахрланса арзийди. Австралиялик ёзувчи Алан Маршаллнинг «Мен Мирзачўлда совет кишиларининг қўли билан бунёд этилган Эрам боғини кўрдим», деб Саодатга ўхшаш қанчадан-қанча саодатли йигит-қизларнинг меҳнатиги топинганича бор.

Қўй семизи қўйчидан, тўй тамизи тўйчидан, дегандай, Мирзачўлнинг қаричма-қарич, қандам-бақадам ўзлаштирилишида ҳам, кўлам сиз саҳрога боғу бўстон билан баҳорнинг бахит этилишида ҳам Саодатнинг улуши бор. Шунга яраша иззат-эътибори бор. У область партия комитетининг бюро аъзолигига кандидат.

Байроқдош дўстларимиз биз ҳақимизда:

— Ўзбеклар кўнгли пахтадай оқ бўлсин, деб ўз боласини пахта билан оғизлантириб, танглайини пахта билан кўтаради. Қўллари қадоқ бўлсин, деб қўлига чўқмор тутқзади. Умри узоқ бўлсин, деб бола туғилган кунда ҳовлисига чинор кўчати ўтқзади. Уйи ҳаминша меҳмондан аримасин, деб дастурхон устида исм қўйишади, дейишаркан. Бу сифатлар Саодатда ҳам бор.

Ез бўйи қорга зорман, қишда баҳорга зорман,

Чаманда гул бўйига интиқман, интизорман.

Куз келмай хазон бўлган севги, гулдан безорман,

Пахтамсиз, меҳнатимсиз, эл ичра беназарман.

Бу — Саодатнинг севган қўшиғи. У қишда баҳорни, баҳорда ёзни, ёзда аёзни соғиниб яшайди. Тўй-томоша кунлари ўз ҳамқишлоқларининг, ўз ҳамкасбларининг унга уйнинг тўридан жой кўрсатишларини ўзининг фидойи меҳнати билан ардоқли «оқ олтин»идан деб тушунади.

Бу йил — ўзбек элининг ярим асрлик улкан тўйи. Тўйга тайёргарлигимиз — сувдай сероблигимиз, нондай азизлигимиз, тонг ҳавосидай беғуборлигимиз, туғишган-тутинганларимиз билан тугаллигимиз. Ёзни ёз демай, аёзни аёз демай, эрта кўкламнинг беқарор, тўстўполон ёмғир-дўлларига, кузнинг алғовлидалғовли дағдағаларига тўш тутиб туриб берганимиз, ўтган йили шу улкан тўйга атаб улкан хирмон яратганимиз ҳам шу атоқли тўйга тайёргарлигимиз эди.

Кўҳна Туркистон қайда-ю, ҳозирги Ўзбекистон қайда! Аввалги Туркистоннинг пахтаси қайда-ю, ҳозирги пахтакор аталмиш доврўгли республикамизнинг пахтаси қайда! Қиёс қилиб бўлмайдиган тафовут. Ўсиш, униш, яшаш, яшариш. Кун сайин, соат сайин юксалиш.

Мамлакатнинг шуҳрати, салтанати, унинг бойлиги билан эмас, одамларининг эътиқоди билан ўлчанади. Эътиқодимиз эса ҳар бир ҳаракатимизда, ишимизда, интилишимизда ён кўриниб туради. Интилишимиз, мурод ва манзилимиз эса — Қоммуна.

Саодат ишлаётган колхознинг номи ҳам «Қоммуна». Ўтган йили республикамизнинг «оқ олтин» денгизида йигирма беш минг атрофда «зангори кема» шердай ўкириб, йўлбарсдай наъра тортиб сузиб турди. Бутун ҳосил-

нинг қарийб ўндан тўққиз қисми ана шу қудратли кемаларда терилди. Бу — яқин ўтмишга нисбатан мўъжиза деса дегулик катта кашфиёт, улкан каромат. Бугдой ранг, қотмадан келган, сарвқад Саодатнинг бўйи баста ана шу мўъжизани, кўз кўриб, қулоқ эшитмаган юксак хирмонни яратган, яратаётган яшил суворийлар, донгдор пахтакорлар даврасида аён кўриниб туради. Унинг таржимаи ҳоли — ҳамкасбларининг таржимаи ҳоли. Унинг кўк-сидаги Ленин ордени — муносиб меҳнатининг ўринли тақдирланишидан шаҳодат. Унинг ҳали ҳеч бир йигитга насиб қилмаган покиза муҳаббати — ҳали кўнгли она сутидай оқ қизлар юрагининг тўрида ётган сир. Саодат ҳақида айтилаётган яхши гаплар, олқишлар, ҳурмат-эҳтиромлар — узангидошларининг шаънига айтилаётган мақтовларнинг мингдан бири, қайтармаси.

ГУЛ САЙЛИ

«Биз ёқда бошланди лола мавсуми,
Наврўзи оламнинг заб табассуми.
Келсанг гул сайлига тезроқ етиб кел,
Йўлни яқин қилиб, қирдан ўтиб кел.
Лола термоқликнинг гашти бор, гашти!
Гул билан қопланмиш Болғали дашти.
Кел, сени кутади Сангзор бўйлари,
Атрофи сайлгоҳ, тошқин сойлари.
Келсанг, ёлғиз келмай ёринг билан кел,
Дилкашларинг, қўлда торинг билан кел.
Кел, сенга жонимиз, лоламиз пешкаш,
Гиёҳлар ичида аълومиз пешкаш...»

Шу мазмунда хат олдим, дўстим — тоғлик йигитдан
Ўзи чўпон, йил бўйи бели боғлиқ йигитдан.
Юзи сутга чайгандай қизга қайлиқ йигитдан,
Дўмбирачи, улфати вақти чоғлик йигитдан.

Бу мактуб сирдош, қадрдон, яқин-ёронларга маъқул тушди. Улар: «Эр сийлаган ерга азиз. Дилкашларинг, қўлда торинг билан кел, дегани, хусусан, биз учун қўл келгудай. Борганимиз бўлсин. Айни кўклам, тоғ томошасига не етсин. Равочларга тўйиб, бир янгилашиб

келайлик. Ёри борлар ёри билан, ёри йўқлар
тори билан чоқ бўлсин», — деган қарорга ке-
лишди.

Ниҳоят:

Бир мен эмас, мен каби баҳорни қутловчилар,
Шеър кўйида бедорлар — саҳарни қутловчилар,
Гўзалликда лолага ғараз қилгувчи қизлар,
Ғар лолага ўхшатсанг, араз қилувчи қизлар

билан жамул-жам бўлиб:

Ҳар қўзи-ю қўйига дили боғлиқ йигитнинг,
Йўлбарс сифат, йўлдоши — тани соғлиқ йигитнинг

барака-қутга тўла хонадонининг сийли меҳ-
монимиз.

Тоғма-тоғ, дарама-дара кезамиз, кунни
қовушқон овлаб, тунни гулхан атрофида ўтка-
замиз, деган паймонимизга гал келгунича йўқ:
биз иззатда, мезбонлар хизматда. Мезбон йи-
гит — Тоштурсин каклик кабоб қилиш билан
банд. Уй бекаси бизга ўз пазандалигини на-
мойиш қилиш кўйида — сув қўшмай сутга ий-
ланган хамирни на қозон, на тандирга эмас,
тошга ёпмоқда. Ана энди сиз арча чўпига тоб-
лаб, тошда ёпилган шу патирдан тановул
қилмабсиз. Уй бекасига қойил қолмабсиз. Бу
тоғ маликаси тайёрлаган таомларининг тоти
бир умр танглайингизда қолиши — бир бўлса,
сулувлиги таъбингизни тўлган ойдай равшан
этиб, ақлингизни олиши — икки. Шундай дил-
каш, шундай манзилкаш уй бекасининг пар-
варишида бўлган чўпон йигитда армон не
қилсин! Тиниб-тинчимаган шерикларимиздан
бири бу келинчакнинг ўхшовини ҳадемай
шеърга солди:

Аямасдан бор кўркини
Ато қипти бир бошга.

Қумри исмли қизимиз ҳам бўш келмай деди:

Қуллуқ қилмай йўқ иложим,
Табиатдай наққошга.

Даврадагилардан яна бири келинчакка бўлган ихлосини шундай ифодалади:

Бундақасин кўрмаганмиз
Ҳали келиб шу ёшга.

Тоғлик қиз-келинчаклар юзига упа-элик суртишни, ўзига ортиқча пардоз беришни орбилишади. Уларнинг одатини ҳадегандаёқ иллаган ҳамсафарларимиздан бири:

Бу фаришта муҳтож эмас
Сирғаю тиллоқошга...—

деб биз қўнган қутлуғ хонадон маликаси — Энақиз хусусида бошланган айтишувни якунлади. Қулишдик. Кимдир кулги аралаш ҳалиги «ўлан»лашаётганларга луқма ташлади: «Суқлик хўрлик келтирар. Бундай сулувни кўрганларинг йўқмиди? Бу гапларингни чўпон йигит эшитиб қолса борми, барчамизга қатиқ ялатиб қўяди».

Каклик кабоб ҳам қиёмига етиб, барчамиз дастурхон атрофида жамулжаммиз.

Оқтов қимизидан тўйгунингча ич!
Ўзинг бошлаб, ўзинг қўйгунингча ич!—

дегани шу бўлади.

Иzzат талаб қилиб ўтириш йўқ. Қимиз тўла қирмизи пиёла қўлдан қўлга ўтади. Кўнгилда губор, сийнада дард йўқ. Байт айтишув авжнда. Чехралар гулгун. Танқис таомлар гуногун. Шароби тахаюл ўрнида — айрон. Новқаниш доврўғи кетган қора майизи тиззадан. Ширинлик ўрнида пистайи хандон билан тоғ бодоми.

Қизитмоқ-чун даврани Сайди билан Санобар
Бири тушиб ўйинга, бири чалди «Тановар».
Товус янглиғ товланиб чиқди Дилшод ўртага,
Бирпас турди «Жонон»ни билмайман деб жўрттага.

Моргузар тоғининг ҳар тош, ҳар тамални беш қўлдай билган чўпон йигит бизни лола сайлига бошлади. Ана тоғ, ана манзара. Тоғ ҳавоси эмасми, соат сайин тўрт марта турланади. Тоғ чўққиларини бир зумда паға-паға оқ булутлар қоплайди-да, кетидан абри баҳор қўйиб беради. Кетидан кун чиқиб, борлиқни мунаввар этади. Ҳадемай момақалди роқ гулдураб, сайхонларда қўзиқоринга баракат энади. Кўз илғамас чўққиларда олқор кезиб, жилғаларда суқсур ўйини бошланади. Қайдандир қирғовул овози қулоққа чалиниб, ҳаққуш хониши унга уланиб кетади. Йилқичиларнинг ҳай-ҳўйи дарани қоплаб, қўй-қўзи маърашлари уваларга файз бағишлайди. Кўнгилларда зиғирдай кир йўқ. Орамиздаги шоир таъбли йигитлар, моҳирўйли қизлар ҳар гул, ҳар лола шаънига байт айтишади:

— Қизил лола — қут лола.
Мисоли ёқут лола.
Гул қадрини билмасдан
Қошида беқут лола.

— Оҳу лола, оқ лола,
Алафдан йироқ лола.
Нозиклиги сабабли
Дилга ёвуқроқ лола.

— Торғил лола — ол лола,
Ўзи бир зуҳал лола.
Лекин холдор қизларнинг
Қошида бир ҳол лола.

— Туяпайпоқ, бормисан?
Заргалдоққа зормисан?
Ерга тўшаб баргингни
Кунинг ўтказармисан?..

Сайримизнинг ибтидоси чўпон йигитникида бошланиб, интиҳоси Толбулоқ бўйида тугагудай жўни бор. Қозонда қайнатма шўрва. Уртада — қўзиқорин қовурмаси. Даврада ўйинкулги. Қўшиқ ўланга, ўлан дўмбира оҳангига уланади. Наврўз байрамининг таъриф-тавсифи тилдан тилга кўчади. Сўз навбати қўйчига келади:

— Тоғларимизда сир кўп, ҳикмат кўп. Баъзи одамларга ҳайронман: ёнига пул тушди, дегунча ё Қрим, ё Талас томонга учишади. Бу тоғларимизнинг у ерлардан неси кам?

Бахмалликларнинг меҳнати эгиз — касби-корлари чорвачилик билан ғаллачилик. Давлатлари ҳам эгиз — қазноқлари тўла ғалла, қўтонлари тўла қўй. Бағирлари бутун, ризқирўзлари фаровон. Музофотларида фақат курорт бўлса бас. Бу ҳам ҳадемай бўладиган гап. Ҳадемай бу сўлим гўшада дам олиш уйлари, санаторийлар, курортлар очилиб, Оқтов қимизи билан Алдашмон қуртобасининг қайта тилга туриши турган гап.

Толбулоқ

ШЕЪРИЯТИМИЗ МАЛИКАСИ

Деҳқон яхши ният билан ерга уруғ ташлайди. Ёзни ёз демай, аёзни аёз демай ўтидан қарайди, сувидан қарайди. Қези келганда эртадан қора кечгача қора терларга тушади. Қушлар ҳам, қумурсқалар ҳам унинг меҳнатидан, ҳаракатидан нажот кутиб туради. Кузда кўтарган улкан хирмони дастурхонимизга барака, хонадонларимизга қунбахш этади. Элга тўқлик, мамлакатга фаровонлик, кенг феъл, кетмас давлат ола келади. Бу— деҳқон орзусининг ушалгани. Бутун меҳнатларининг юзага чиққани.

Шоир аҳли ҳар бир дилга уруғ сочади. Унинг бу уруғи — сўздир, санъатдир, нафосатдир. Унинг илҳом билан, муҳаббат билан битган шеърлари ҳар бир дилга ёруғлик ола келади. Ҳар бир кўнгилда барг ёзиб, ғунчи очиб, тилдан тилга, элдан элга кўчади. Давраларга файз бағишлайди. Мушоираларга жон киритади. Бу — шоир орзуларининг ушалгани бўлади. Ором билмай, оқшомларни оппоқ тонгларга улаб қилган сирли, сеҳрли меҳнатларининг саодатли кунларга туташгани бўлади.

Мен Зулфия опа ҳақида сўзламоқдаман. «Ўз халқининг суюкли фарзанди, неча эл, неча элатларнинг ифтихори саналмиш устозинг ҳақида бир нарса де», деган гапнинг олдида ҳар қандай шогирд ҳам хиёл довдираб қолади. Бу — унинг ўз устозига бўлган ҳурмат-эътиқодидан. Таъзим ила тавозеларидан. Одоб сақлашидан. Гапни узоқдан олиб келаётганимнинг боиси ҳам ана шунда.

Машқларимдан бирини Зулфия опага кўрсатганимда, у кишининг аввал бир чимирилиб олганлари, сўнгра шундай деганлари ҳали-ҳали ёдимда:

— Катта асарда кичик масалани кўтарган қайда-ю, катта масалани кичик асар орқали ўртага ташлаган қайда.

Менинг учун нима ёзиш кераклиги, қандай ёзиш кераклиги шу биргина тугал гапнинг ўзидаёқ тўла-тўкис айтилган эди.

Гапнинг ўтганига ҳам ўн йиллардан ошиб кетибди. Ўзбек халқининг атоқли фарзанди Ҳамид Олимжон:

Усиз менинг тинчим йўқолур,

Усиз юрак чалғусиз қолур.

Усиз эсдан чиқар одатим,

Унутилар бор саодатим.

Ишим бордир ўша оҳуда...—

деб куйлаганидай, унда Зулфия опа таъб ва табиатан оҳуни эслатар эдилар. Мана, энди Зулфия опанинг сочларига қиров қўнибдилар. Юзларида, кўзларида улуғлик аломатлари пайдо бўлибди. Бироқ, ижодкорнинг умри унинг неча ёшга киргани билан эмас, балки унинг тан олғулик, танг қолғулик, кашфиёт

деса дегулик ижоди билан белгиланади. Халқ ҳам, китобхонлар ҳам ўз халқининг бахтини, барқарорлигини, камолини, баркамоллигини куйлай билган куйчисини азизлай билади. Ардоқлай билади. Бошига кўтара билади.

Ўз халқини, ўз мамлакатининг тупроқ, тошларини таянчи билиб:

Таянч бўлмасайди, одамзод албат,
Ўзи кашф этарди, кашф этгандай бахт,—

дея куйлай олган;

Ўз кучига, ўз қудратига, замину замонига,
ўз имкониятига, бахту саодатига:

Мен ерда туғилганман,
Қушдай кесаман кўкни.
Қуёшдан тўкилганман
Ушлай оламан ўтни,—

дея тўла инона олган;

Овози ҳам, парвози ҳам ўзга эллар, ўзга мамлакатлар бўйлаб шуҳрат топа олган ижод кори билан ҳақли равишда фахрлана билади.

Адабиётимизнинг арбоблари, оқсоқоллари — Ойбек, Фафур Фулом, Абдулла Қаҳҳор, Миртемирлар билан елкама-елка туриб ижод қила келган, довулли ҳамда ҳижронли йилларда синала келган суюкли Зулфия опамизни поэзиямизнинг порлоқ юлдузи дея, қўлини кўксига қўйиб ифтихор билан айта билади.

Эндиги кунда Зулфия опанинг номи, «Ҳарорат», «Мушоира» каби тонгдай тишиқ, уммондай теран, залварли тоғлардай ҳикмат

ли асарлари; «Кашфиёт» туркумига кирган мукаммал шеърлари халқимизнинг бешикдаги боласига ҳам маълум ва машҳурдир.

Зулфия опасиз ҳозирги поэзиямизнинг камолини, довруғини тасаввур қилиш қийин. Шунинг учун ҳам биз фахр билан, гурур билан Зулфия опани шеъриятимизнинг маликаси, деб атаймиз.

ЎЗБЕК ШЕЪРИЯТИНИНГ МАНАСИ

Хизр — халқимиз томонидан яратилган ўлмас образ. У кишиларга ҳамisha яхшиликни раво кўради. Қимсага ёмонлик соғинишдан ҳазар қилади. Уни кўрган, қўлини олган киши ниятига етади. Шу сабабдан буюк одамларнинг суҳбатида бўлган, ўғитини эшитган ёш-ялангга қарияларимиз:

— Хизрни кўрибсан. Сенга Хизр йўлиқибди, — дейди.

Олтмишинчи йиллар. Устоз кўриб, Хизрга йўлиққанамча йўқ. Кам ўқиб, кам ёзаман. Бир Эргаш бобога эргашиб, бир Фозил отага тақлид қиламан. Биласиз, тақлид қилиш билан тонг отмайди. Узоққа бориб бўлмайди. Шуларни ўйлаб, Гулханий домланинг «Маймун билан Нажжор» масалидаги Маймунининг куни бошимга тушиб қолмаса бўлгани, деб юрагимга гулгула тушади. Ниҳоят, ўзимча классик саналган бир туркум терма, ўлап-ларимни «Шарқ юлдузи» журналига олиб бордим. У ердагилар:

— Сизни у куни Миртемир ака йўқлаётганди. Бир кўриниш бериб кетинг, — дейишди.

Кўнглимдаги гап. Учрашдим. Учрашганда ҳам Хизр билан учрашдим.

«Дўмбирам» билан «Болдизим»нинг домлага маъқул тушганидан бошим осмонда. Бошқа машқларимни ҳам бир кўздан кечириб, деди:

— Қолганлари ҳали қалам уришга муҳтож. Маҳорат етишмайди. Октябрь ойида Урта Осиё ёш ёзувчиларининг семинар-конференцияси бўлади. Ушанда сени ҳам чақирамиз. Қолган гапнинг ҳаммасини ўшанда гаплашиб оламиз.

Тенгқурларим учун, менинг учун ўша муборак ой ҳам келиб, семинар бошланди. Ойбек, Фафур Фулом, Абдулла Қаҳҳор, Шайхзода сингари буюк ёзувчиларнинг оламга бергусиз суҳбатлари. У учрашувлар, у мунозалар... Бирдан бундай улкан йиғинга аралашувим, сўзсиз, устознинг шарофати эди. Кўриб турибсизки, шундан бери қўлда созни қўлдан келганича тиринглатиб келмоқдамиз.

Туман йиллаб тилимиздан тушмай келатган теран мазмунли мақолларни, танқис ибораларни халқимиз, машойихлардан қолган гап, дейди.

Йўртоқ йўлдош бўлгайми йўрға зоти билан ҳеч,
Лочин сирдош бўлгайми қарға зоти билан ҳеч.

Устознинг бу қуйма сатрлари қайси машойихнинг гапидан кам?

Доно, донишманд, машҳур, ҳозиржавоб кишиларни халқимиз Афандига ўхшатади. Афанди ҳақидаги латифаларнинг эса санъи йўқ. Устознинг кўнгилчанлиги, беозорлиги, камтарлиги, вақтида қўшқўллиги, вақтида

қаттиқ қўллиги хусусида ўз шоғирлари томонидан яратилган «Икки томчи чой ила коньяк қиссаси», «Тўнка ёриш муаммоси», «Озор емадингми ерга тушганча» сингари латифалар бир талай.

Беруний мукофотининг лауреати Озод Шарофиддинов устоднинг поэтик олами ҳақида гапириб, у кишини шеърятимизнинг бобо деҳқони, деб атади. Бу ерда гап устоднинг поэтик мактаби ҳақида бораётир. «Қарқаралик», «Қимиз», «Мен сени», «Сой», «Ялъяли», «Қирғизистон»... Бу шеърлардаги ҳиссиёт, бу шеърлардаги фикриёт, бу шеърлардаги кашфиёт... Бундай шеърларни тўрт улкан манба, тўрт буюк уммон — халқ оғзаки ижоди, классик адабиёт, қардош халқлар, ниҳоят, жаҳон адабиётидан баҳраманд бўла олган, битмас-туганмас хазинанинг ўрдасини топа олган ижодкоргина ёза олади. Бу тўрт манба устод мактабининг асосий қўлланмалари.

«Зайнаб ва Омон», «Кўкан батрак», «Жонтемир», «Сурат». Тўрт титан ижодкор томонидан яратилган бу тўрт поэма олдиға тушадиган поэмалар ўзбек совет адабиётида ҳали яратилганича йўқ. Буни адабиётдан жиндай хабари бор ҳар қандай киши мунозарасиз эътироф этади.

«Шоҳнома»дек асари бор кишига — Фирдавсийга таъриф ва тавсифнинг нима кераги бор, деган эди Абдураҳмон Жомий. Шу шеклли, «Йўлбарс терисини ёпинган паҳлавон», «Россияда ким яхши яшайди?», «Манас», «Қирқ қиз» ҳамда «Одиссея» сингари шоҳ асарларни ўзбекчалаштирган улкан қалб эгасига таъриф бериш қанчалик мушкул.

Устоднинг «Манас»ни таржима қилишида бир сир бор. Тўғрироғи, шоирнинг довиоракликда, ёвиоракликда Манасга ўхшашлиги бор. Аниқроғи, Миртемир оға шеъриятимизнинг Манаси. Ахир бу асарларнинг ҳар бири бир ижодкорнинг қарийб бир умрлик иши, бир умрлик ташвиши.

Миртемир оға ёшларнинг энг яқин мураббийси. Шоирнинг «Қиприқларим» шеъри фикримизнинг гувоҳи. Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, Барот Бойқобилов... Булар — шоирнинг қоши ила қовоғи орасидан жой олиш бахтига муяссар бўлган муносиб шогирдлари.

Шеър таҳрир қилишни, унга сайқал беришни Миртемир оғага чиқазган. Бу гапимни исботлашга ҳаракат қиламан:

«Онаизор» шеъримни биргалашиб кўрмоқдайдик. Унда шундай сатрлар бор эди:

Қайдам, душман қўлига банди бўлиб тушдим,
Душман билан шармисор бўлиб тил топишдим?

Оға ўйлаб-нетиб ўтирмади-да, кейинги сатрни ўчириб ёзди:

Қайдам, душман қўлига банди бўлиб тушдим,
Банди бўлиб тушдим, анди бўлиб тушдим?

Бу тамоман бошқа гап. Қўнгил ҳам жойига тушди. Сатр ҳам.

Миртемир оғанинг уйи ҳамиша ўз шогирдлари, дўстлари билан гавжум бўлади. Бирон кун йўқки, шоирнинг муборак ҳонадо-

ни меҳмонсиз бўлсин. Совет адабиётининг жуда кўп улкан намояндаларини, асосан, устознинг уйида кўрганман.

Қозоқ адабиётининг етук оқсоқоли Собит Муқоновни устознинг қутлуғ хонадонидан неча бор кўрганим, суҳбатидан баҳраманд бўлганим бор. Собит оға! Суҳбати ғоят даражада самимий. Ҳазилкаш. Дилкаш. Беҳиммат гапи йўқ. Бир гал Миртемир оға ҳақида деганини айнан келтираман:

— Бизди жазданда, аязданда кийим асраб, кийим одам қилиб туради. Миртемирнинг маған жақиндиғида, қозоқ халқина жақиндиғида сўндай.

Ушлик шоир Турсунбой Адашбоевнинг ҳам домла ҳақидаги шу гапини сўзма-сўз келтиришга тўғри келди:

— Миртемир оға Қирғизистонда шундай машҳурки, ҳар бир қирғиз китобхон у кишини ўзимизнинг шоиримиз, тўғрироғи, қирғиз шоири, деб тушунади.

Ҳар бир қорақалпоқ учун эса устознинг номи нечоғлик ардоқли эканлигининг боиси барчага белгили. Шу ўринда мен устод ижодини Сири муборакка ўхшатгим келади: Сир қирғиз, қозоқ, ўзбек ҳамда қорақалпоқ ерларини боғлаб, кетсиз, кўламсиз саҳроларга жон ато қилади. Миртемир оғанинг асарлари эса бу халқларнинг дилини боғлайди.

Шунингдек, Миртемир оғанинг асарлари иттифоқимиздаги барча қардош халқларнинг китоб жавонидан, кўнглидан аллақачонлар жой олган. Устоз асарларининг бунчалик севиб ўқилишининг сабаби: у киши ўз шеърларини моддий манфаат учун, шуҳрат ва салтанат учун ёзмайди. Балки адабиётимизнинг

шарафи учун ёзади. Шунга қарамай, устоз ўзлари ҳақида дейди:

— Ҳали мен ёзув столига астойдил ўтирганим йўқ. Ҳали халқимга айтишим керак бўлган гапни айтолганим йўқ.

Ҳали устознинг олдида етмишга етиш, саксондан сакраб ўтиш, тўқсон билан тўқнашиш, юз билан юз кўришиш вазифалари турибди.

ДОСТОНЧИЛИГИМИЗНИНГ БУЛБУЛИ

Эҳтимол, Октябрь инқилобининг шарпаси, шарофати билан кўҳна Туркистон ўлкасида ҳам омон-омон бўлиб, одил замон бўлмаганида, Ўзбекистон Халқ Маориф Комиссарлиги Илмий марказининг «Ўзбекларни ўрганиш қўмитаси» тузилиб, бу қўмита халқ шоирларининг тақдири билан қизиқиб, уларнинг бисотидаги нодир достонларни тўплашга киришмаганида Эргаш Жуманбулбул ўғлининг қисмати ҳам у кишидан олдин ўтган афсунсозларнинг қисматидан фарқ қилмас эди. Шу кечаю кундузда бутун республика аҳли у кишининг юз йиллик тўйига қизгин тайёргарлик кўрмаган, тенги кам достончининг порлоқ хотирасини бош эгиб эсламаган бўларди. Улкан бахшининг тақдири достонса роликда булбул лақабини олган отаси Жумангўянда, навозандаликда элни танг қолдириб ўтган боболари — Холмурод оқин, Мулла Тош, Уста Лафас ҳамда Ёдгор чечанларнинг тақдирларидан фарқ қилмаган бўларди. Шу ўринда Фозил Йўлдош ўғли орқали Эргаш Жуманбулбул ўғлидай тунни тонгга улаб терма, терма кетидан достон айтувчи туғма

тамант эғасини топган, у кишининг юзага чиқишига сабабчи бўлган ўзбек совет фольклористикасининг асосчиси, республикада хизмат кўрсатган фан арбоби, марҳум Ҳоди Зарифнинг хотирасини ҳурмат билан эслашга тўғри келади.

Кейинчалик бири тоғда, бири боғда, ўз ҳолига дўмбирасини тиринглатиб юрган бахшиларнинг бошини бириктириб, кўнглини кўтариб, уларга амалий ёрдам бериб, ҳам моддий, ҳам маънавий жиҳатдан қўллаб-қувватлаган ўзбек халқининг суюкли фарзанди Ҳамид Олимжоннинг ёрқин ва ўлмас хотирасига таъзим ва тавозелар бўлсин. Йўқса, офатнинг, очликнинг, яланғочликнинг дастидан бир ҳовлида бир ўзи қаққайиб қола берган шоир Ургутдан Панжакентга, Булунғурдан Ғаллаоролга ўтиб, қишлоқма-қишлоқ юриб, бир қиссахонлик қилса, бир термахонлик қилиб, бир табиблик қилса, бир таскачлик қилиб юрганча юраверармиди!

Камбағаллик, дўстлар, ҳаддидан ошди,
Йўқликнинг савдоси — бор ақлим шошди
Энди йигит юрар йўлдан адашди,
Лол бўлиб кўп ҳайрон бўлган кунларим.

Шоир ўз бошидан ўтган мусибатли кунларини айтиб келиб, дейди:

«Менинг бошимга тушган савдонинг адоғи, поёни йўқ. Мен бир катта ҳовлида бир ўзим қолиб, икки ини, икки сингил, тўртта-бешта қиздан, тўрт-бешта ўғилдан, хотиндан, боладан айрилиб, айрилиқ ўтига чидай олмай, «Хув!» деб элдан чиқиб, дашту биёбон-

ларда, чўлларда сарсон-саргардон бўлиб,
улоқиб, айрилиқнинг ўтига тутақиб, алам,
ситам, қайғу, мотамлар билан кунларни, ой-
ларни, йилларни ўтказиб, элма-эл, юрма-
юрт, шаҳарма-шаҳар, қўрғонма-қўрғон,
овулма-овул довдираб юрганман.

Эй ёронлар, қадрдонлар,
Юрак қон бўлган, жўралар.
Ўтган ҳолим сўраманглар,
Кўп ёмон бўлган, жўралар».

Тирикчилик дастидан даҳама-даҳа кезиб
юрган шоир бир куни манзилига етолмай ора
йўлда қолади. Ўз таъбири билан айтганда:
«Қирай деса гўр йўқ, кияй деса кафан йўқ».
Танимаганини сийламас. Қайси уйнинг қонқас-
сини қоқса шу жавобни олади:

— Ўзимники озмиди, туйнукдан тушди
бир хўжа. Кучала еган ерингга бориб тирини
Нон билан ошнинг одам боласидан авлиёлли-
гини билмаган банда.

Куйгандан кулли бало чиқади, дейдилар
Бирор жойдан қўнолға тегишига кўзи етма-
ган оқин қишлоқнинг ўртасидаги тепаликка
ўтириб олиб, бошидан ўтаётган кўргиликчи-
рини куйга солиб айта бошлайди. Шу орада
ой ҳам чиқиб, ҳам олам, ҳам одамларнинг
кўкайи ёришгандай бўлиб, шоирнинг тена-
сига тумонат киши тўпланди. Бевақт, беман-
рид юрган бу кишининг тек одам эмаслигини
кўзи етган овул оқсоқоллари тавба-тазарру
қилишиб, Эргаш шоирни уйларига таклиф қи-
лишади. Дили озор чеккан бахши эса бу та-
каллуфларга рад жавобини бериб, субҳисо-
диққача куйни куйга, термани дostonга улди.

ўша овулниг оқсоқолидан тортиб, қорасоқо-
лигача танг қолдириб:

Булбулдинг ўз жойида қадри йўқ,
Менинг-да зор бўларсан ҳар кунима,—

деб хайр-хўшлашганича жўнаб қолади.

Ғаллаорол районндаги Новқа қишлоғи-
нинг қариялари ҳали-ҳали боғларига қўнмоқ-
чи бўлган булбулни қўндириш ўрнига, қувиб
ҳайдаганликларини айтиб, армон қилиб юри-
шади.

Ҳар қалай, ё аввали, ё охири, дегандай,
шоирнинг кексайган чоғлари саодатли кун-
ларга келиб тақалди.

Шоир энди бахтсизлигидан эмас, бахтидан,
бахтининг барқарорлигидан сўйлайди:

Эркин замон, ҳамма омон,
Йўқ бўлгандир бари ёмон,
Эркакман тенг қизу жувон,
Достон қилурман, жўралар.

Машҳур ўзбек ёзувчиси Абдулла Қодирий
ўзбек адабиёти тарихида шубҳасиз, роман-
чиликни биринчи бўлиб бошлаб берган ёзув-
чидир. Унгача халқ шоирлари томонидан
куйланиб, оғиздан оғизга, отадан болага, ус-
тоздан шогирдга — авлоддан авлодга ўтиб
келаётган «Алпомиш», «Гўрўғли», «Юсуф—
Аҳмад», «Лайли ва Мажнун»лар ўзбек халқи-
нинг оғзаки эпик романлари саналган. Бу
«романлар»ни ҳам айтувчи, ҳам яратувчи-
ларнинг ўрдаси, сўзсиз:

Овулим Нурота — тоғлар ораси,
Отим Эргаш, Жуманбулбул боласи,—

деб куйлаган шоирнинг киндик қони тўкилган Қўрғон қишлоғи бўлган. Машҳур халқ дostonчиси, «Алпомиш» эпосининг етук айтувчиси Фозил Йўлдош ўғли ҳам, атоқли қорақалпоқ шоири Қурбонбой жирчи ҳам, Абдулла шоир Нурали ўғли ҳам, Ислом шоир Назар ўғли билан Муҳаммадқул Жомрод ўғли Пўлканлар ҳам Нуротанинг донғи кетган оқинларидан, аниқроғи Эргаш шоирнинг ота-боболаридан фатво олганлар.

Эргаш шоир Жуманбулбул ўғли саводхон бўлгани, Навоидан тортиб Махтумқули асарларигача мутолаа қилгани сабабли ўзи ёд олган, ё бўлмаса ўзи ижод этган дostonларни бошқа халқ шоирларидай тўс-тўполоқ қилиб айтмагани, куйламагани учун ҳам ўз ҳамкасбларидан устун туради.

«Эргаш шоир дoston «қориси» эмас эди. У айрим дostonларини оғзаки айтса, айримларини ёзар эди. У ҳам ёзма, ҳам оғзаки адабиётни яхши билгани учун шерикларига нисбатан сўзга бойроқ эди».

(Ҳоди Зариф)

Эргаш Жуманбулбул мазлум халқлар халоскори Владимир Ильич Ленин образини яратишга киришган биринчи ўзбек халқ шоири. Улкан оқиннинг «Ўртоқ Ленин» дostonи адабиётшунос олима Динник таржимасида «Правда» газетаси саҳифасида берилиши авом халқ орасидан чиққан катта талант, улкан истеъдод, дарёликда тенги йўқ халқ шоири учун кўз кўриб, қулоқ эшитмаган дара-

жадаги шухрат эди. Халқ оғзаки ижодинини, халқ шоирларининг ардоқланиши эди.

Қирғиз халқи салкам ярим миллион сатрлик «Сетей», «Семетей», «Манас» эпосларини маҳорат билан куйлаган ўзларининг Саёқбой Қоралиевларини, қозоқ халқи эса йигирма тўрт минг сатр атрофидаги шоҳ дoston — «Шоҳнома»ни бир ўтиришда айтиб туриб кетадиган Турмуғамбетдай таниқли оқишларини булбулга ўхшатадилар.

Ўзбек халқининг мана мен деган дostonчилари Гўрўғли Султон ва унинг насл-насаби ҳақидаги қирқ чоғли дostonдан ташқари «Алпомиш» билан «Кунтуғмиш» каби йигирмадан зиёд дostonларини,

Мен сўзлайман ажойбдан,
Ризқ-рўзи келмас ғойибдан.
Ўзини билмаган қиздан,
Қилиқли жувон яхшидир,—

сингари юзлаб, минглаб машоихона термаларни неча хил оҳангда айтиб, неча хил оҳангда дўмбира чертган улкан шоирни булбулга эмас, акс ҳолда булбулни у кишига ўхшатдилар.

Шунинг учун ҳам Эргаш Жуманбулбул ўғлини жаҳонга кўз-кўз қилгулик оғзаки поэзиямизнинг улкан намояндаси, дostonчилигимизнинг булбули, ири дейишга ва бу буюк зот билан ҳақли равишда фахрланишга, катта-катта давраларда кўкрак кериб мақтанишга тўла ҳаққимиз бор!

ЧИНГИЗ АЙТМАТОВ — УЗБЕКНИНГ УЗ ЁЗУВЧИСИ

Даврамиз гавжум ва шодмон эди. Суҳбатимиз мавзуи келиб-келиб шу кунги адабиётимизга, сўз санъатининг шу кунги улкан арбобларига келиб тақалди.

— У ёзувчи зўрми ёки бу ёзувчи?

Бу саволга берилган ушбу жавобдан дэв-радагилар қаноат ҳосил қилгандай бўлди:

— Менинг билишимча, ҳар бир ёзувчини бир тоққа ўхшатиш мумкин. Бир тоғ ўзининг қорлари, қоялари, сойлари, сайхонлари, чашма ва ирмоқлари билан гўзал бўлса, бошқа бири эса хазина-дафиналари, доривор гиёҳлари билан машҳур. Шу сабабдан Чингиз Айтматовни улкан бир тоққа ўхшатгим келади.

Суҳбатдошларимиздан бири бу гапни яна тўлдирган бўлди:

— Шунинг учун ҳам Чингиз Айтматовнинг барча асарлари ҳозирги кунда китоб жавонларимиздан жой олиб, унинг яратган қаҳрамонлари энг яқин кишиларимиз бўлиб қолди.

Дарвоқе, Ленин ва Давлат мукофотлари лауреати Чингиз Айтматов ҳақида гап кет-

ганда ҳозирги кунда ҳар бир ўзбек китобхони машҳур совет ёзувчисини фахр ва муҳаббат билан ўзимизнинг Чингиз, деб атайди.

Ёзувчининг биринчи йирик асариёқ («Жамила») унга шуҳрат келтирди. Машҳур француз ёзувчиси, «Халқлар ўртасида тинчликни мустаҳкамлаш учун» халқаро Ленин мукофотлари комитетининг аъзоси Луи Арагон Чингиз Айтматовнинг бу повестига юксак баҳо берди.

Унинг «Сарвқомат дилбарим», «Юзмаюз», «Биринчи муаллим», «Сомон йўли», «Алвидо, эй Гулсари» қиссалари ҳам китобхонларнинг ҳурмат ва эътиборига сазовор бўлди.

Ёзувчининг «Оқ кема» («Эртақдан сўнг») асари мавзу ва услуб жиҳатдан унинг бошқа асарларидан тамоман фарқ қилади. Асар эртақ асосида ёзилган.

«Оқ кема»нинг бош қаҳрамони — Бола. Дунёни, унинг ишларини, ташвишларини, одамларнинг бир-бирига бўлган меҳру оқибатларини, яхшилик ва ёмонликни, хокисорлик билан худбинликни, шодмонлик билан шармандаликни, муғамбирлик билан муттаҳамликни, хулласи, кишилар орасидаги мулоқотларни катталар билан болаларнинг тушуниши ўртасида осмон билан ерча фарқ бор. Боланинг ўзи беғубор, беайб бўлгани ҳолда оламини ҳам, одамларни ҳам шундай деб тушунади.

Бола эртакка ўч бўлгани учун ҳам бу олам унга эртақ мисол кўринади. Шунинг учун ҳам болалар дунёсига ҳавасимиз келади. Шу вайдан ҳам:

Сенинг кўзинг билан кўпни кўролсам,
Сенинг сўзинг бўлиб дилга киролсам,
Босган изинг бўлиб гулга ўролсам,
Сенинг ўзинг бўлиб қайта яралсам...—

деб уларнинг ўзига, сўзига ҳавасимиз келиб,
келажагига кўз тутамиз.

Халқ ўртасида шундай ривоят бор: бир донишманд қишлоқ ўртасидан ўтиб бораётган экан. Олдидан бир тўп бола чиқибди. Уларнинг ичида бирининг бўйи-бастига, зийраклигига, ҳатти-ҳаракатларига донишманднинг ҳаваси келиб, ўзича:

— Бу болада ҳозир на айб бор, на армон бор. Балоғатга етгандан сўнг бошига муҳаббат ва тирикчилик ташвишлари тушади. Уйлик-жойлик бўлгандан сўнг эса рўзғор ғамида ўзини ўтга, сувга уради. Бирда ёлғон гапирса, бирда маломатдан сўзлайди. Нафс деган жойда нафсониятга тегишдан қайтмайди. Шу йўсин бу бола борган сайин лойқа бир уммонга ғарқ бўлиб боради. Бундан кўра дунёга қандай келган бўлса, шундайлигича кетгани маъқул,— деб бир дуо билан болани жувопмарг қилади-да, йўлида давом этади.

Чингиз Айтматовнинг «Оқ кема»сидаги Бола эса бунинг акси. У катталар ўртасидаги қинғирликни, қийшиқликни, баднафсликни кўриб, бўғилади; топталганларни, ҳақорат қилинганларни кўриб, уларнинг жонларига ора киришнинг иложини тополмайди. Бу унинг қўлидан келмайди ҳам. Ниҳоят, бола кишининг балиқ қиёфасига кириши мумкин бўлган эртакка ишонади. Ўзи яшаётган

гўшадаги зерикарли, манфур муҳитин тарк этиб, сувга тушади. Фарқ бўлади...

Асардаги бола билан Мўмин чол худди эт билан тирноқдай. Бир тана, бир жондай Мўмин чолнинг эртақларини бола жон қулоғи билан тинглайди. Унга ишонади. Бу борада қариянинг ўзи ҳам ўз набирасидан қолишмайди. Мўмин чол — содда, меҳрибон, меҳнаткаш, кўп яшаб, кўпни кўрган мўйсафид. Бола ҳам, бобой ҳам нобоп, нопок одамлар орасига тушиб қолади.

Бекай — Мўмин чолнинг қизи. Боланинг эса холаси, Ўрозқул — Бекайнинг куёви.

Ер овлоқ бўлса тўнғиз тепага чиқади, дегандай, палид Ўрозқул узоқ тоғ орасида яшовчи бир гуруҳ одамларга бош-қош. Унинг бебахтлиги, беномуслиги сабабли ҳақгўй одамларнинг бошидан қий-чув аримайди. Бу ҳолни кўрган бола билан чол баттар бўғилади. Ўзини буғулар авлодига мансуб деб билган Мўмин чол Ўрозқулнинг зўравонлиги билан ўзи сиғиниб, ўзи сажда қиладиган буғусини отади. Бунгача чолнинг кўрган кунлари бошдан-оёқ кўргуликдан иборат бўлади.

«Ўрозқул маст-аласт бўлиб келганда унинг ҳаёсиз кўзларига, беҳаё юзларига тупуриш ўрнига, унга пешвоз чиқиб, отдан тушириб қўяди. Уйга суяб киради. Қаравотга ётқизиб қўяди. Совуқ емасин, боши оғримасин деб, устига пўстин ташлайди. Буларнинг ҳаммасига сабаб — қизининг туғмаслиги».

«Ўрозқул амаки Бекай холани урганда бобога раҳминг келади. Бундан кўра бобонинг ўзини урса енгил бўларди. Бекай хола қичқирганда у бирам қийналадики»...

«Яхшиям, Урозқул мана бу тоғда, ўрмонлар орасида ўтиради. Унинг қўл остида битта-иккита одами бор. Каттароқ амалга минса борми? Худо кўрсатмасин!»

Бу келтирилган парчалар Бола билан Бобойнинг ўз-ўзига айтганлари, орзулари, армонлари...

Бироқ, эшакка унинг эшаклигини исботлаб бериш мумкин бўлмаганидай, Урозқулнинг жирканчли ишларини унинг жирканчли юзига айтиб солиш билан уни бу йўлдан қайтаришнинг чораси йўқ эди. Урозқул ўз уйида тўполон қилмасин. Бечора, боласиз Бекайни ўкситиб, ўкинтирмасин, деб Мўмин чол не кўйларга тушмади. Ниҳоят, бола ўз бобосининг бу азобларига ҳам шерик:

«Бола бобоси тортган жабрдан бўғилиб, йиғлаганини ҳеч кимга кўрсатмаслик учун дарё қирғоғи бўйлаб чошиб кетди. У дарё бўйига бориб, йиғлай-йиғлай юрагини бўшатди ва тинчланди».

Оила можароси, холасининг бахтсизлиги, боласизлиги, бобосининг муттасил оёқ ости қилиниши болани руҳан эзади. Унинг чивиндай жони азобланади. Ахири у Шохдор она буғуга ялиниб-ёлворади:

«Сен шохингда бешик олиб кел. Шундай қилгинки, бобомиз йиғламасин. Шундай қилгинки, Урозқул амаки Бекай холани урмасин. Шундай қилгинки, фарзанд туғилсин...»

Бироқ Шохдор Она буғу келмайди ҳам. Шохида бешик ола келмайди ҳам, Урозқуллар оиласида тинчлик ўрнатилмайди ҳам. Бобосининг орзулари ушалмайди ҳам.

Шундай бўлгандан сўнг бола шу қарорга келади.

— Мен яхшиси балиқ бўламан. Бу ердан сузиб кетаман. Яхшиси балиқ бўламан...

Маълумки, Чингиз Айтматовнинг деярли ҳамма асарларини Асил Рашидов қирғиз ё рус тилидан ўзбекчалаштирмоқда. Бироқ, ёзувчининг бошқа асарларига нисбатан «Оқ кема»ни таржима қилиш хиёл мушкул...

Бу мушкул ишни Асил Рашидов тинимсиз меҳнат эвазига ҳал қилган! Тинимсиз меҳнат замирида эса ёзувчининг услубини сақлаш, ёзувчи асарларини таржима қилиш санъатини, маҳоратини, мактабини ўрганиш ётади. «Оқ кема»ни ўқиб чиққан ҳар бир китобхон асарнинг қаттиқ қўллик билан таржима қилинганига тан беради. Натижада, Чингиз Айтматов бу асарни ўзбек тилида ёзганмикан, деган хулосага келади. Китобхоннинг ёзувчига бўлган ихлоси, муҳаббати янада ошади. Уни ўз ёзувчисидай ҳис қилади. Уни севиб қолади. Шубҳасиз, Чингиз Айтматов асарларининг ҳар бир ўзбек ўқувчисининг китоб жавонидан жой олишида Асил Рашидовнинг ҳам хизмати катта.

«Авлиё ўзининг авлиёлигини билмайди. У оддий одам. Фақат қароқчи ўзининг қароқчилигини билади». (Бу ерда Мўмин чол билан Уроқкул кўзда тутиляпти.)

«Агар юлдузлар одамга айланиб қолса борми, осмон уларга торлик қилиб қолади. Агар балиқлар одамга айланиб қолса борми, уларга дунё ва денгизлар торлик қилиб қолади».

«Ҳофизлар ҳамду сано ўқишда баҳслашса қандай ярамаслик. Улар қўшиқчидан қўшиқ кушандасига айланади».

Мана бу келтирилган гаплар — қиёмина
етган иборалар, ҳикматомуз жумлалар.

Қарағай пишанг, нишоб, бепушт, валаки-
саланг, кечув...

Мана бу сўзлар — Чингиз Айтматов ўз-
бекнинг ўз ёзувчиси деган гапнинг ҳақлигига
шаҳодат. Рус ва қирғиз тилларида бирдай
ижод қилувчи улкан ёзувчининг ҳар бир аса-
рини ўзбек китобхонлари ташналик билан,
соғинч билан кутиб оладилар. Бу ҳол —
бошқа қардош халқлар қатори қирғиз халқи
билан ҳам интилиш ва истиқболимизнинг,
ният ва эътиқодимизнинг, замин ва замона-
мизнинг, манзил ва муродимизнинг бирлиги-
ни кўрсатувчи, исботловчи, шарафловчи йў-
синдир.

МУНДАРИЖА

Армон	3
Бир чирпит қимиз устидаги гап . . .	11
Қайдадир	22
Боғ қоровули	27
Оқсоқол	35
Тўйбоши	42
Баҳор, кетма менинг боғимдан . . .	52
Мулла Тарас	56
Ота мерос	69
Очил дастурхон	79
Саодатнинг ойдин йўли	87
Гул сайли	95
Шеърятимиз маликаси	100
Ўзбек шеърятининг Манаси	104
Достончилигимизнинг булбули	110
Чингиз Айтматов — ўзбекнинг ўз ёзув- чиси	116

На узбекском языке

Тура Сулайман

ЗАПЕВАЛА

Рассказы, очерки, публицистика

Редактор *М. Бобоев*

Рассомлар *А. Кива, А. Жабборов*

Расмлар редактори *А. Бобров*

Техн. редактор *А. Саитова*

Корректор *Ш. Соатова*

ИБ № 15

Босмахонага берилди 29/VII-1976 й. Босишга рухсат этилди 10/II-1977 й. Формати 70X90^{1/32}. Босма л. 3,875. Шартли босма л. 4,53. Нашр л. 4,12. Тиражи 15000. Р 12159. Фафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, Тошкент, Навоий кўчаси, 30. Шартнома № 71—76

Ўзбекистон ССР Министрлар Советининг Нашриётлар, полиграфия ва китоб савдоси ишлари бўйича Давлат комитетининг Тошкент полиграфкомбинатида тайёрланган матрицадан Морозов номидаги босмахонада № 1 қозоғга босилди. Самарқанд, Кузнецкая кўчаси, 82, 1977 йил. Заказ № 186С, Баҳоси 25 т.